

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ve KÜRESELLEŞME

**II. DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYENİN ABD ve RUSYA
İLE SİYASİ İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED EMİN KARADAĞ
2006.09.04.008

İstanbul, 2008

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ve KÜRESELLEŞME

**II. DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYENİN ABD ve RUSYA
İLE SİYASİ İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED EMİN KARADAĞ
2006.09.04.008

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. LEVENT ÜRER
YRD. DOÇ. DR. UĞUR ÖZGÖKER

İstanbul, 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ve ABD – SOVYETLER İLİŞKİLERİ

1. Soğuk Savaşın Başlangıcı ve Gelişmeleri	4
1.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Etkisi	5
1.1.2. Soğuk Savaşın Kurumları	7
1.1.3. Soğuk Savaşın Belirginleşmesi	9
1.1.4. Soğuk Savaşın İlk Sıcak Savaşı	12
1.1.5. Küba Krizine Giden Süreç	18
1.1.6. Soğuk Savaşın Motiflerinden Kıbrıs	19
2. Detant Dönemi ve Salt Anlaşmaları	20
3. Ortadoğu’da Arap – İsrail Savaşları	23
4. Çin Kültür İhtilali ve ABD’yle Başlayan İlişkileri	25
5. Vietnam Savaşı	26
6. Nixon Doktrini ve ABD Dış Politikası	27
7. 1973 Petrol Krizi	29
8. 1979 İran İslam Devrimi Ve Sovyetlerin Afganistan’ı İşgali	30
8.1.1. Salt II	31
8.1.2. Gorbaçov ve Sovyet Dış Politikasında Değişimler	32
9. Sovyetlerin Yıkılması ve Yeni Düzen	33
9.1.1. Bağımsız Devletler Topluluğu Kuruluyor	34
9.1.2. Rusya Federasyonu Dış Politikası (1991 – 1993)	35
9.1.3. Sovyet Sonrası Kafkasya	36
10. 1991 Körfez Savaşı	37
11. 1991 Roma ve 1999 Washington Zirveleri – NATO Stratejik Konsepti	39
12. Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar Karışıyor	40
13. SSCB’nin Mirasçısı RF	41

13.1.1. 1993 Sonrası Rus Dış Politikası	42
13.1.2. Sovyet Sonrası Orta Asya	44
14. 11 Eylül Olayları	46
14.1.1. Dünya Kamuoyunun 11 Eylül Olaylarına Tepkisi	48
14.1.2. Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMDS)	49
14.1.3. 2002 Körfez Savaşı	50
14.1.4. Renkli Devrimler	51
14.1.5. Hidrokarbonlar ve ABD – RF	52

II. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE – ABD – RUSYA İLİŞKİLERİ

1. Sovyet Talepleri, İngiltere’den ABD’ye Geçen Süper Güç	53
1.1.1. Türkiye NATO’ya Yani Batı İttifakına Giriyor	54
1.1.2. Menderes’le Yeni Açılımlar	56
1.1.3. 1957 Türkiye – Suriye Gerginliği	57
2. Türkiye Cumhuriyeti – ABD İlişkilerinin Bozulması	59
2.1.1. 1960 Askeri Darbesi	59
2.1.2. U -2 Olayı ve Küba Krizi	59
2.1.3. Kıbrıs ve Türk Dış Politikası (1960 – 1974)	60
2.1.4. Türkiye Cumhuriyeti – ABD İlişkilerinde Afyon Meselesi ve 1975 Silah Ambargosu	65
2.1.5. Türkiye Cumhuriyeti Ortadoğu Politikasını Değiştiriyor	65
3. Asala Terör Örgütü	67
4. Karabağ Sorunu Türkiye Cumhuriyeti – RF İlişkileri	69
5. 1979 Olaylarının Türkiye Cumhuriyeti – ABD İlişkilerine Tepkisi	70
5.1.1. 1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	71
5.1.2. 12 Eylül 1980 Darbesi	72
6. Özal ve ABD – RF İle İlişkiler	73

III. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONUNDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE – ABD – RUSYA İLİŞKİLERİ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TC – RF İLİŞKİLERİ

1) Türkiye Cumhuriyeti – Rusya Federasyonu İlişkileri	80
2) Türkiye Cumhuriyeti – ABD – Rusya İlişkilerinde Orta Asya	81
3) Türkiye Cumhuriyeti – Rusya – ABD İlişkilerinde Kafkasya	87
4) Türkiye Cumhuriyeti – Rusya Ekonomik İlişkileri	90
5) Türkiye Cumhuriyeti – ABD Ekonomik İlişkileri	91
6) Enerji Konusu Kafkasya ve Orta Asyanın TC – Rusya – Amerikan İlişkilerindeki Yeri	92
7) Türkiye Cumhuriyeti – NATO – ABD – Rusya	97
8) Türkiye Cumhuriyeti– ABD – Rusya İlişkilerinde Ortadoğu	98
9) 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin ABD ve Rusya ile İlişkileri	102
10) Türkiye Cumhuriyeti – ABD – Rusya İlişkilerinde Balkanlar	107
11) Karadenizde Türkiye Cumhuriyeti – Rusya – ABD	110
12) Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD ve Rusya İlişkilerine Etki Eden Diğer Olaylar	110
13) Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikasına Etkileri	112
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	117

ÖZET

“İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’NİN ABD ve RUSYA İLE SİYASİ İLİŞKİLERİ”

MUHAMMED EMİN KARADAĞ

Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 120 Sayfa, Ekim
2008

Danışman: Doç. Dr. Levent Ürer

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya siyaseti yeniden şekillenmeye başlamıştır. Dünyanın iki kutba ayrılmasıyla başlayan süreç, zaman içerisinde mutasyonlara uğramıştır. Sovyetlerin yıkılmasından sonra her şeyin çok farklı olacağı düşüncesi kısmen doğru çıkmıştır. Bu senaryoda Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği başroldeydi. Kimileri Sovyetlerin yıkılmasından sonra böyle bir statünün tekrar ortaya çıkmasının imkânsız olduğunu düşünmüştür. Ne var ki, her geçen gün yaşadığımız güncel hadiseler, devletlerarasındaki ilişkiyi anlayabilmek adına soğuk savaş sürecini iyi bilmemiz gereğini göstermektedir. Söz konusu tezde soğuk savaş başlangıcı, kritik dönemeçler ve adeta karbon kâğıdıyla bugüne uyarlanabilecek gelişmeler anlatılmaktadır. Bu dönemler, mümkün olduğu kadar merkeze Türkiye konularak anlatılacaktır. Sürenin uzun ve olayların kesif olması dolayısıyla mümkün olduğunca detaydan kaçınılmış ve olayların nüvesi anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Türk Dış Politikası, ABD, SSCB, RF, Yeni Dünya Düzeni, Balkanlar, Orta Doğu, Avrasya.

ABSTRACT

“TURKEY’S POLITICAL RELATIONS WITH RUSSIA AND USA SINCE END OF THE WORLD WAR II TILL TODAY”

MUHAMMED EMİN KARADAĞ

Kadir Has University Department of International Relations, Master Thesis, 120 Page, October
2008

Supervising: Assoc. Prof. Dr. Levent Ürer

After World War II, world politics has begun to take shape. The process which starts with polarizing of world in two, has had mutations with time. Idea that everything would proceed in a very different way, has become particularly true. United Nations of America and Union of Soviet Socialist Republics were two major players in this scenario. Some had thought that it is impossible that a status like this emerges again. Nevertheless, daily actual incidents prove the necessity of analysing the cold war process to understand the relations of countries. Thesis in question, emergence, important periods of cold war and its happenings that could be as the same of today. These processes will be discussed putting Turkey in the centre. Because the period is long and incidents are dense, the details will be avoided as possible and gists will be told.

Key Words: Cold War, Turkish Foreign Policy, New World Order, USA, SSCR, RF, Balkans, Caucasia, Middle East, Eurasia.

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Konferansı
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Anlaşması
ANAP	Anavatan Partisi
ASALA	Ermenistan'ın Özgürlüğu İçin Gizli Ermeni Ordusu
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Bariş İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BTC	Bakü – Tiflis – Ceyhan
BTE	Bakü – Tiflis – Erzurum
BTK	Bakü – Tiflis – Kars
CENTO	Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
COMINFORM	Komünist Bilgi Bürosu
DB	Dünya Bankası
DHKP – C	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi – Cephesi
DP	Demokrat Parti
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi

GATT	Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
G – 7	7'ler Grubu
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GUUAM	Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan
ICBM	Kıtalararası Balistik Füze
IMF	Uluslararası Para Fonu
İK	İslam Konferansı rgt
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KDP	Kürdistan Demokrat Parti
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi
KEK	Karma Ekonomik Komisyon
KİS	Kitle İmha Silahları
KYP	Kürdistan Yurtseverler Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması rgt
NCS 68	Ulusal Güvenlik Konseyi
NEPG	Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı
NMDS	Ulusal Füze Savunma Sistemi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma rgt
OECE	Avrupa Ekonomik İşbirliği rgt
OHBV	Olağanüstü Hal Bölge Valiliği
HD	zel Harekâat Dairesi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RCD	Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma
RF	Rusya Federasyonu
SALT	Stratejik Silahları Kısıtlama Anlaşması
SEATO	Güney Doğu Asya Anlaşma rgt
SEİA	Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
şİ	şanghay İşbirliği rgt
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyonu

GİRİŞ

Konumuz, İkinci Dünya Savaşından sonra günümüze kadar Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya ile olan ilişkileridir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği II. Dünya Savaşının sonlarında Almanları püskürtmek sebebiyle girmiş olduğu Doğu Avrupa ve Balkanlarda kendisine yakın yönetimler kurdu muştur. Aynı cesur tavrı Türkiye'nin Do ğusu ve Bo ğazlarında da göstermek istemesi Batıyı endişeye düşürmüştür. Zira Batı Avrupa'da artan fakirlik sonrası komünizme bir yatkınlık başlamıştır.

İngiltere bu zamanda ABD'den inisiyatif almasını istemiştir. Monroe Doktrini yardımıyla kendisini dönemin kıta dışı yorgun gelişmelerinden uzak tutmayı başarmıştır. Dolayısıyla mevcut koşullarda bu bayrağı taşıyabilecek olan ABD önceli ği ele almıştır. Sovyetlerin bu tavrına karşı alınan ilk önlem bölgenin son kaleleri olan Yunanistan ve Türkiye'nin batı blo ğuna çekilmesi olmuştur. Maddi olarak kötü durumda olan iki ülkeye yardımlar yapılmıştır. Türkiye, güvenli ğini sağlamlaştırmak ve batıyla bütünleşebilmek adına Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne üye olabilme şansını aramıştır. Kore Savaşı'nda kendisinden talep edilenleri yerine getiren Türkiye, NATO'ya kabul edilmiştir. Sovyetler, Türkiye'yi topraklarını saldırgan bir örgüte açmakla suçlamış. Türkiye kendi gerekçelerini ve yakın zaman gerginlerini ima ederek bunun böyle olmadığını ifade etmiştir.

Türkiye kutuplaşmış dünyada yerini kesin olarak belirlemiştir. Sovyetler ve ABD arasında yaşanan Küba Füze Krizi yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Taraflar karşılıklı olarak geri adım atmıştır. Böylece so ğuk savaş sürecinde iki ayrı ideolojiyi temsil eden tarafların aslında kendi ulusal çıkarlarını ön planda tuttıkları görülmüştür. Türkiye açısından bu durum 1964 Johnson Mektubu daha belirgin bir hal almıştır. Türkiye, bu tarihten sonra olaylara siyasi olarak önceli ği ele alan çok yönlü bir dış politikayla bakmaya çalışmıştır. Böylece Türkiye, Sovyetlerle gereksiz gerginliklerden kaçınacak, Ortado ğu ülkeleriyle ticaret ve enerji alanları başta olmak üzere ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Stalin sonrası Sovyetler gerek Türkiye gerekse Yugoslavya olmak üzere kendi bünyesi dışında bulunan ülkelere barış saldırılarında bulunmuş ve bu barış saldırıları yaşanan süre olumlu tesir etmiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtına kadar siyasi olarak tatlı sert devam eden Türkiye – ABD ilişkileri haşhaş sorunu üzerine gelen Kıbrıs müdahalesiyle iyice gerilmiştir. Barış Harekâtı sonrası ABD, Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. ABD için Kıbrıs NATO'nun güneydo ğu

kanadını zayıflatan bir konu olarak görülmüştür. Sovyetler, ne taksim ne enosis yanlısı olmuştur. Zira Sovyetler için önemli olan Kıbrıs'ın bir NATO üssü haline gelmemesidir.

1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, İran İslam devrimi ABD'nin Türkiye'ye yeniden önem atfetmesine sebep olmuştur. Bu önem, 1980 Savunma Ekonomik İşbirliği Anlaşmasıyla somutlaşmıştır. Aynı Türkiye'de askeri bir darbe yaşanmış ancak 1983'te sivil yönetime dönülmüştür. Türkiye, 1980'li yıllarda ticaret zemininde ilişkilerini geliştirmeye özen göstermiştir. Bu tavrını ABD ve Sovyetlere uygulayan Türkiye, bunun en net örneğini İran – Irak savaşında göstermiştir. Bu savaş esnasında ABD Irak'ı, Sovyetler ise İran'ı desteklerken, Türkiye taraf olmamış, savaşa her iki ülkeyle de ticaretini devam ettirmiştir.

Sovyetlerin yıkılmasından sonra Türkiye, yeni dünya düzeninde kendi yerini sorgulamıştır. Körfez Savaşı'nda Rusya Federasyonu, Arap ülkeleri dâhil tüm devletlerin ABD tarafında yer aldığı gibi Türkiye de bu safta yerini almıştır. Türkiye bu savaş sonrasında güvenlik ve ekonomik alanlarda bugüne kadar süregelen sıkıntılar yaşamıştır. Bölgedeki otorite boşluğundan ayrılıkçı terör örgütü daha rahat hareket edebilme imkânı bulabilmiştir. Başta Kerkük – Yumurtalık petrol boru hattının kapanması ve ihracat kapılarından olan Irak'a uygulanan ambargo sebebiyle Türkiye, ekonomik anlamda bir kayıp yaşamıştır.

Soğuk Savaş sonrası Balkanlarda yaşanan savaşlarda Türkiye, geçmişten bu yana bağları olan halkların haklarını korumak için harekete geçmiştir. Nitekim ABD merkezli yapmış olduğu kulis çalışmaları etkisini gerek Dayton Anlaşması gerekse 1998 Kosova müdahalesiyle kendisini göstermiştir. Bu durum bölgede Sırbistan'la tarihi bağları olan Rusya'yı rahatsız etmişse de Türkiye burada hatırı sayılır bir prestij kazanmıştır.

11 Eylül olaylarıyla dünya siyasetinin seyri değişmiştir. Dünyadaki yeni düşman, asimetrik düzene sahip terörizm olmuştur. Söz konusu tehlikenin ana unsuru olarak radikal İslam gösterilmiştir. Bu saikle ABD Afganistan'a müdahale etmiştir. Rusya ve Çin sınırlarındaki özgürlükçü bölgelere daha rahat müdahale imkânı elde etmek için ABD'nin yanında yer almıştır. Türkiye ise dünyaya terörden çektiklerini daha rahat ifade edebilme fırsatını yakalamıştır.

İlerleyen süreçte ABD'nin Irak'a karşı savaş açması öncesi yaşanan tezkere ve devamındaki çuval krizleri ABD – Türkiye ilişkilerini germiştir. Ancak bugün iki devlet de ortak çıkarları

dolayısıyla birbirleriyle uyum içerisinde çalışmaktadır. Rusya bölgedeki çıkarlarına dair endişelerini taşımakla beraber bölgede İran ve Suriye kartlarını rezervlerinde tutmayı tercih etmiştir. Türkiye, Ortadoğu’da çıkan her savaştan ekonomik ve güvenlik konularında hep zaafa uğramıştır. Dolayısıyla AB, Rusya ve Çin gibi Türkiye de İran – ABD arasındaki gerginliğin de diplomasi yoluyla çözümlenmesinden yanadır.

Balkanlarda Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesi, Rusya’nın buna mukabil Güney Osetya ve Abhazya bölgelerine Gürcistan’ın askeri müdahalesi üzerine girme fırsatını yakalamıştır. Ukrayna ve Gürcistan’ın iki sene öncesinde NATO’ya üyeliği Rusya’yı kızdırmamak için ertelenirken şu anda bu iki devletin birliğe alınması ve Türkiye’nin bölgede daha önem kazanması söz konusu olabilir.

Kafkasya, Orta Asya’ya açılan bir kapı olması sebebiyle önemlidir. Aynı zamanda Türkiye’nin Dağlık Karabağ ve sözde soykırım iddialarına tepkisi, Ermenistan’ın bu konularda geri adım atmayan tavrı bölge ülkelerinden Gürcistan’ı daha önemli kılmıştır. Bölgede ABD ve Rus ilgisinin pik notasında olması, durumun Karadeniz’e sirayet etmesi genel çerçeveyi daha girift hale getirmektedir. Tezde bahsedilen aşamalar, Türkiye açısından ele alınmış, bu fazlarda Türkiye’nin dış politikasındaki ve ekonomisindeki değişimler anlatılmıştır.

Tezin birinci bölümünde Soğuk Savaş sürecinde yaşanan önemli olaylar anlatılacaktır. İkinci bölümde ise Türkiye’nin Soğuk Savaş sürecinde ABD ve SSCB ile ilişkileri, bu ilişkilerin geçirdikleri fazlar, kırılma noktaları aktarılacaktır. Son bölümde ise 1991 yılından günümüze kadar Türkiye’nin ABD ve Rusya ile ilişkileri güncel gelişmeler de dâhil olmak üzere ele alınacaktır.

I. SOĞUK SAVAŞIN BAŞLANGICI ve GELİŞMELERİ

Soğuk savaştan bahsetmeden önce İkinci Dünya Savaşının sonuçlarından söz etmek gerekir. Savaş sonunda kazanan ve kaybeden devletler olmakla birlikte ABD ve Sovyetler dışındaki devletler maddi, manevi ve siyasal anlamda yıpranmıştır. Diğer galip devletler olan Fransa ve İngiltere ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Savaş sonrası iki seneye yakın süre ABD ve Sovyetler farklı devlet görüşlerine rağmen birbirlerine sempati ile bakmışlardır ki bunu gerek resmi gerek halk düzeyindeki söylemlerde görmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı tarihin bugüne kadar bilinen en büyük, en önemli ve en trajik olayı olmuştur. 110 milyon askerin üniforma giydiği bu savaşta 27 milyon asker ve bir o kadar da sivil hayatını kaybetmiştir¹.

Genel olarak II. Dünya Savaşının sonuçları şöyledir:

1. ABD ve Sovyetler olmak üzere iki yeni süper güç ortaya çıkmıştır,
2. Sovyetlerin komünizm ihraç etme isteği uluslararası politikaya doktrin ve ideoloji unsurunu sokmuştur,
3. Soğuk savaşın gergin taraftarlığından uzak durmayı tercih eden Üçüncü Dünya, 77'ler Grubu ve Bağlantısızlar Bloğu ortaya çıkmıştır,
4. Bu savaşla uluslararası mücadele yeryüzünden gökyüzüne taşınmıştır²,
5. Dünyanın iki süper gücü kendilerine bağlı yandaşları ile iki güçlü askeri blok oluşturmuşlar, böylece (Kuzey Atlantik ve Avrupa'da) NATO ile (Sovyet Rusya ile Doğu Avrupa devletlerinin) Varşova Paktı ortaya çıkmış ve uzun yıllar iki tehlikeli rakip olarak birbirini tehdit edip gözlemiştir,
6. Birleşmiş Milletler Teşkilatı ortaya çıkmış ve çeşitli dünya sorunlarıyla ortak şekilde çözümler için çaba gösterilmesi devri açılmış, birçok (teknik – uzman) yan kuruluşları faaliyete geçirilmiştir. Tarihte ilk kez bu kadar devlet bir arada diyalog ve işbirliği arama ortamına girmiştir. 1946 yılında kurulduğu zaman 51 üyesi varken 20. yüzyılın sonunda üye sayısı 186 olmuştur,
7. Savaş teknikleri, araç, gereç ve silahları büyük bir gelişme evresine girmiş, savaş endüstrisi bir kısım devletlerin ekonomik yaşamında önemli bir yer edinmiştir,

¹ Cemal Acar, **Soğuk Savaş Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası**, 1.Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1991, s.112

² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1 – 2: 1914 – 1995**, 15. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005, s.419–423

8. Petrol ve enerji ihtiyaçları ile kaynakları büyük önem kazanmış, bunların sağlanması, kontrolü dünya dengelerini etkileyen boyutlara ulaşmıştır,
9. Acı tecrübeler sonucu genel ve topyekûn savaşlardan kaçınılmış ama bölgesel ve yerel çatışmalar eksik olmamıştır, yeni devletlerin çıkışıyla bu oran artmıştır, dünya siyaseti ve uluslararası ilişkiler alanında zamanla “milliyetçilik”, “mikro – milliyetçilik” gibi yeni yaklaşım ve sloganlar belirlemiştir³.

1.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Etkisi

İngiltere ve Fransa savaşın kazanan tarafında olmalarına rağmen Avrupa'nın savaştan aldığı yarayı almıştır. Başka bir ifadeyle, savaşta galip olarak anılmak teselli armağanları olmuştur ilk aşamada. Savaşta Avrupa'nın büyük kısmı önce Alman daha sonra Rus işgali altında kalmıştır. Avrupa'da birçok şehirler yıkılmış, fabrikalar, rafineriler, üretim tesisleri bombalanmış ve çoğu tahrip edilmiştir. Savaş sonrasında, Avrupa mevcut üretim gücünün dörtte üçünü yitirmiş, on milyonlarca kayıp vermiş, bütün yerleşim merkezleri yıkılmış olarak çıkmıştır. Almanya müttefikler tarafından işgal edilmiş ve dört işgal bölgesine ayrılmıştır. Amerikan, İngiliz ve Fransız işgali altındaki bölgelerde daha sonra işgal kaldırılarak 1949 tarihinde Federal Almanya Cumhuriyeti kurulmuştur. Fakat Ruslar kendi bölgelerindeki işgali kaldırmamışlardır, Almanya'yı ikiye bölmüşler ve kendi denetimleri altında aynı yıl Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni kurdurmuşlardır. Aynı şekilde ABD ve batılı müttefikler işgal ettikleri bölgelerden çekilirken, Sovyetler işgal ettiği yerlerde çekilmeyerek buralarda kendine yakın isimlere hükümetler kurdurmuştur⁴.

II. Dünya Savaşının sona ermesiyle iki süper güç ve yeni bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Bu yeni sistemin başlangıcını 1945 yılı içerisinde “Üç Büyükler” olan İngiltere, ABD ve Sovyetler arasında yapılan Yalta ve Potsdam konferansları oluşturmuştur⁵. Bununla birlikte iki anlaşma, Üç Büyükler arasındaki ilişkilerin niteliği bakımından farklılıklar taşır. Yalta'da uzlaşma egemenken, Potsdam'da rekabet ön plana çıkar. Bu nedenle Soğuk Savaş'ı Potsdam'la başlatanlara rastlanır. Kimilerine göre dönüm noktası, Churchill'in 5 Mart 1946'da Amerika'nın Missouri eyaletindeki konuşmasıdır. Kimilerine göre “NSC-68” olarak

³ Kemal Girgin, Işık Biren, **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti**, 2. Baskı, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2002, s.28

⁴ Mesut Hakkı Caşın, Uğur Özgöker, Halil Çolak, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi Avrupa Birliği**, 1. Baskı, İstanbul: Nokta Kitap, 2007, s.170 – 171

⁵ Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, 1. Baskı, İstanbul: Der Yayınevi, 2006, s.15

bilinen Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 1950 yılında yayınlamış olduğu 68 numaralı bildirisi ve hemen onun ardından patlak veren Kore Savaşı bir başlangıç ve dönüm noktasıdır. Bunların hepsinde bir gerçek payı vardır⁶.

Soğuk Savaşın başlamasına dair somut metinlerin temeli, ABD'nin Moskova Büyükelçisi Kennan ve SSCB'nin Washington Büyükelçisi Novikov'un ülkelerine verdikleri raporlardadır. Kennan'a göre Sovyetler dünyayı kapitalist ve sosyalist iki kamp olarak görmektedir. Kennan göndermiş olduğu telgrafta kapitalizmin kendi içinde tezatlıklar taşımakta ve zaman içerisinde çökmeye mahkûm olduğunu ve böylece sosyalizmin onun yerini alabileceğini ifade etmektedir. Yine aynı raporda Sovyetlerin dünya genelinde komünist partiler ağını kurarak Amerika'nın gücünü ve itibarını zayıflatmak isteyebileceğini belirtmiştir. Bu durum karşısında Kennan, Sovyet teşebbüslerine karşı kararlılıkla direnmeyi tavsiye etmiştir. 1948 – 1953 yılları Soğuk Savaşın en yoğun dönemi olacaktır. Bu dönemde Berlin Krizi, İki Almanya'nın ortaya çıkışı ve Batı Almanya'nın NATO'ya girişi, Sovyetlerin ilk atom bombasını patlatması, Amerikanın hidrojen bomba yapacağını duyurması, Mao'nun Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurması, ABD'nin Yakın ve Uzak Doğu'da ittifaklar kurması, 5 milyon insan hayatına mal olan Kore Savaşı yaşanmıştır⁷.

Novikov'un telgrafı da benzer bir metot ve unsurlar içermektedir. Telgrafta ABD'nin savaş sonrası tutumunun farklı ve dünya hâkimiyetini arzular nitelikte olduğu ifade edilmiştir. Novikov'a göre ABD'nin dış politikası, Amerikan tekelci sermayesinin emperyalist eğilimini yansıtmaktadır. Amerika diplomasi, kara ve hava kuvvetleri, donanması, endüstri ve bilimiyle dünyaya yayılmak ve dünya lideri olmak istemektedir. Yine bu telgrafta ABD'nin Avrupa'daki yıkılmışlığı imar ederek ihracatını artırmayı hedeflediği ve Hindistan, Mısır ve Filistin gibi İngilizlerin eski sömürgelerine sahip çıkma istekleri ifade edilmiştir. Telgrafta ayrıca Amerika'nın savunma masraflarının artmasından, Atlantik ve Pasifik'te edindiği üslerden bahsedilmiştir⁸.

⁶ Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – 1**, 1. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003, s.62 – 69

⁷ Torbjørn L. Knutsen, **A History of International Relations Theory**, 2. Basım, New York: Manchester University Press, 1997, s.236 – 237

⁸ Ferhat Telli (hızl.), **İdeolojilerin Dünya Savaşı Soğuk Savaş**, İstanbul: YGS Yayınları, 1998, s.143 – 148

1.1.2. Soğuk Savaşın Kurumları

Adeta ölü bir çocuk olarak doğan Milletler Cemiyeti'nin işlevini görmesi için yeni arayışlar başlamış ve Oaks'ta varılan mutabakatla Birleşmiş Milletlerin temeli atılmıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı (United Nations Organisation = UNO) 1945'te San Francisco'daki II. Dünya Savaşı galipleri ve diğer katılanlar arasındaki uluslararası konferansta Haziran 1945'te bugün de geçerli olan Birleşmiş Milletler Antlaşması (Temel Sözleşmesi) veya Anayasası (U.N. Charter) denilen belgeyi imzalamış ve ilk toplantısını Ocak 1946'da Londra'da yapmıştır. Örgüt amaçlarını dünya barışını korumak, uygun siyasi diyalog ortamı yaratmak, silahlı çatışmaları durdurmak, hukuki uluslararası normlar tespit etmek, uzlaşmazlıkları çözmek, uluslararası işbirliği ile ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak, insan haklarını korumak şeklinde tanımlamışsa da bir kısım olay ve alanlarda başarısızlığa da uğramıştır. İlk Birleşmiş Milletler askeri müdahalesi 1950'de Kore Savaşı'nın çıkması üzerine yapılmış, çoğunluğu ABD askeri olan bu ortak kuvvette çeşitli milletlerin askerleri yer almış, Türkiye de 5000 kişilik bir birlikle katılmıştır⁹.

BM Örgütünün uluslararası güvenlik ile doğrudan ilgili olan organı Güvenlik Konseyi'dir ve bu örgüte uluslararası alanda etkinlik sağlayan ya da kaybettiren de bu organ olmaktadır. Güvenlik Konseyi, kendisine sunulan ya da doğrudan el koyduğu bir uzlaşmazlığın giderilmesinde soruşturma, uzlaştırma ve arabuluculuk faaliyetlerinde bulunur. Barışın tehdit edilmesi durumunda ise çeşitli zorlama önlemleri alabilmektedir. Bu önlemler, zorlayıcı ve ekonomik yaptırımlardan askeri müdahaleye kadar tırmanabilir. Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlar, uyulması zorunlu kararlardır. Güvenlik Konseyinin 15 üyesinden 5 tanesi ABD, Sovyetler – bugün Rusya –, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, İngiltere'dir. Diğer on üye devlet BM Genel Kurulu tarafından iki yıl için seçilmektedir. Konsey Başkanlığı, her ay alfabetik sırayla bir devlete geçmekte, kararların 3/5 çoğunlukla alınması ilkesi benimsendiğinden, 15 oyun dokuzunun olumlu olması halinde bir karara varılabilmektedir. Güvenlik Konseyinde yöntem dışı konularda ve güvenlik ile ilgili sorunlarda daimi üyelerin oyları olumlu olmak kaydıyla 9 olumlu oy aranır ve bu durum “büyük güçler oybirliği” ya da “veto gücü” ilkesi olarak adlandırılmaktadır¹⁰.

⁹ Girgin, Biren, s.62 – 65

¹⁰ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, 1. Basım, İstanbul: Derin Yayınevi, 2003, s.226 – 229

1947 yılı Soğuk Savaş'ın kurumsal aktörlerinin ortaya çıktığı yoğun bir sene olmuştur. Bir cümleyle ifade edilecek olursa IMF, Dünya Bankası, CIA, Kominform bu yılda kurulmuştur. IMF ve Dünya Bankası Birleşmiş Milletlerin uzmanlık kuruluşlarıdır. IMF cari işlemlerdeki aksamaları ve sıkışıklıkları gidermek için kısa vadeli borçlar verirken, Dünya Bankası ya doğrudan devletlere ya da devlet güvencesi altındaki özel kesime uzun vadeli, yatırım amaçlı borç verir ve böylece uluslararası ekonomiye “yapısal uyum” sağlamalarına çalışır. Bu açıdan, IMF Üçüncü Dünya terminolojisinde “kötü polis”, DB ise “iyi polis” olarak anılmaktadır¹¹.

Bu önemli örgütlere Nisan 1949'da kurulan NATO'yu da eklemek gerekir. II. Dünya Savaşı sonrasında Batılı ülkeler ile Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmazlıkların bir uzantısı olarak oluşturulan NATO daha çok savunma niteliğinde olan bir örgüttür. Kuruluş antlaşmalarına göre, üyelerden herhangi birisine karşı girişilecek askeri bir saldırı bu örgütün tüm üyelerine yapılmış sayılacaktır. Taraflardan birisine yapılan saldırı durumunda üye ülke, ortak ya da bireysel savunma hakkını kullanır. Silahlı güç kullanmayı da kapsamak üzere diğer üyeler kendisine yardımda bulunur. Örgütün diğer bir kuruluş amacı olarak da aynı zamanda Avrupa'nın güvenliği için ABD'nin katkı koymasını sağlamak, Almanya'nın yeniden silahlandırılmasını bölgeye tehdit oluşturmadan gerçekleştirmektir¹².

Kominform (Komünist Enformasyon Bürosu) SSCB, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin katılımıyla kuruldu. Amacı, tüm Avrupa'da parti faaliyetlerini eşgüdümlü hale getirmektir. 1949 yılında kurulacak olan Comecon ise üye ülkelerin ekonomik gelişmesini hızlandırmak ve aralarında eşgüdümü sağlamak amacıyla kurulmuştur¹³. Yine aynı yıl içinde Başkan Truman'ın Ulusal Güvenlik Hareketini onaylamasıyla CIA (Merkezi İstihbarat Teşkilatı) kuruldu. Teşkilatın görevi ABD dışındaki devletler hakkında gerekli bilgileri toplamaktır¹⁴.

¹¹ Serkan Kekevi, **Batı'nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.54 – 58

¹² Sönmezoglu, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 1. Basım, İstanbul: Der Yayınları,2002, s.142

¹³ Erel Tellal, “SSCB'yle İlişkiler”, Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1 1919 – 1980) (499 – 520)**, 11. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.500 – 501

¹⁴ CIA, Offices of CIA, <https://www.cia.gov/offices-of-cia/index.html> , (23 Şubat 2008).

1.1.3. Soğuk Savaşın Belirginleşmesi

1945 yılında Rus orduları Kuzey Irak'ta bulunduğundan, komünist ordu Türkiye ve Yunanistan sınırına kadar gelmiş oldu. Rusya'nın sınırları Japonya'dan aldığı Sakhalin ve Kuril Adaları ile Uzak Doğu'daki Sinkiang ve Moğolistan'la birlikte Kuzey Kore'yi de içine alacak şekilde genişledi. ABD, Sovyetler Birliği'nden daha az topraklara sahip olmasına rağmen, savaştan en büyük güç olarak çıktı. Savaş sonunda ABD'nin Avrasya toprak parçası etrafında deniz ve hava üslerine sahip olması, SSCB için bir sorun durumuna geldi. ABD'nin Japon adalarındaki havaalanlarını ele geçirmesi, Pasifik Okyanusu'nu ABD gölü haline getirmiştir. Doğu ve Batı Avrupa arasındaki siyasal bölünme savaş sonrasında kendini göstermeye başlamıştır. İngilizlerin savaşın getirdiği mali kriz yüzünden kendi iç ihtiyaçlarını öne sürmesiyle ABD başkanı Truman 1947 Şubat'ında Avrupa için önemli bir karar alarak bu boşluğu ABD'nin dolduracağını ifade etti. Örneğin Türkiye ve Yunanistan'a Rusya'dan gelebilecek baskılara dayanabilmeleri için mali yardımlarda bulunuldu¹⁵.

Türkiye ve Rusya ikili ilişkilerindeki olumsuzluklar ikinci bölümde de görüleceği üzere II. Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Sovyetlerin Mart 1945'de, ikili ilişkilerin temelinde yer alan 1925 Anlaşması'nın yürürlükten kaldırılmasını istemesinin yanı sıra, Türkiye'den toprak talebiyle birlikte Boğazlarla ilgili isteklerde bulunması, yeni başlayan Soğuk Savaş döneminde tarafları açıkça farklı cephelerde konuşlanmaya götürmüştür¹⁶.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında çeşitli ülkelerde, özellikle Avrupa'da ve Çin'de kargaşa sürüyordu. Avrupa'da İngiltere dâhil birçok ülke açlık sınırındaydı hatta altındaydı. İtalya ve Fransa'da komünist partilerin böylesi bir zeminde gittikçe güçlenmesi Batılı çevreleri kaygılandırıyor. Yunanistan'da süren iç savaş ve Yugoslavya'nın Sovyet Bloğuna hala bağlı oluşu bu endişeyi pekiştiriyordu. ABD Dışişleri Bakanlığı "Pentagon Talks of 1947" başlığıyla yayımladığı belgelerde sadece Orta ve Doğu Avrupa değil, aynı zamanda Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun da önemleri vurgulamıştır. Truman'ın kendi adını alacak doktrini açıklamasından bir ay önce İngiltere'nin Washington'a verdiği raporu bilmek gerekir. Raporda İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yapmış olduğu yardımı sürdürmeyeceği anlatılmaktadır. ABD kabuğuna çekilmek ya da Doğu Akdeniz'i ve Güney Avrupa'yı

¹⁵ Caşın, Özgöker, Çolak, s.183

¹⁶ Mitat Çelikpala, **1990'lardan Günümüze Türk – Rus İlişkileri, Avrasya Dosyası Cilt 13 Sayı 1**, 1. Basım, Ankara: Avrasya Dosyası, 2007, s.269

Sovyetlere terk etmemek için İngiltere'nin yerini almak seçeneklerinden ikincisini seçti. Hedeflenen Türkiye ve Yunanistan'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün ne pahasına olursa olsun korunması, bu devletlerin güçlü iktisat bünyelere sahip demokrat devletler haline getirilmesidir. Bunun için ABD, 300 milyon doları Yunanistan'a, 100 milyon doları Türkiye'ye olmak üzere iki ülkeye toplam 400 milyon dolar yardım yapacak, bu ülkelere askeri ve sivil yardım gönderecektir. Yardım miktarındaki farkın sebebi, Amerikan yönetimine göre Yunanistan II. Dünya Savaşı'na katılmış ve ayrıca yaşadığı iç savaş yüzünden ağır tahribata uğramış olmasıdır. Bundan dolayı Yunanistan'a daha fazla yardım yapıldığı iddia edilmiştir¹⁷.

Ayrıca belirtmekte yarar var, Sovyetlerin 1946 yılında İran'da gerçekleştirdikleri faaliyetler, Amerikalıların Orta Doğu'nun SSCB'nin eline düşmesini engelleme konusunda daha kararlı olmalarına neden olmuştur. Mart 1946'ya gelindiğinde İngilizler İran'ı terk etmişler fakat Sovyetler askerlerini çekmemiştir. İran'ın rahatsızlığına ABD sahip çıkmış ve Sovyetleri buradan çıkmak zorunda bırakmıştır. İran krizi, Amerikalılar için Sovyetler Birliğini çevreleme politikalarını geliştirmelerinde önemli bir rol oynamıştır. 1947 Yunanistan kriziyle Truman doktrinin ortaya çıkış süreci hızlanmıştır¹⁸.

Truman doktrinini Marshall Planı izleyecektir. ABD, Doğu Avrupa ve İskandinavya'da her türlü kontrolü eline geçiren Sovyetlerin ekonomik sıkıntılardan dolayı Fransa ve İtalya'da yükselen komünizmle beraber Avrupa'yı hepten denetimine almasından korkmuştur. Bu yüzden Sovyetleri ve Fransa'yı korkutmadan Almanya'nın Avrupa ile bütünleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Genel sebeplerine gelince Alman üretiminin – kömür, gıda, çelik, gübreler vb. – bu coğrafyada mühim bir yer tutması ve Ren Irmağı'nın etkin kullanımıdır. Truman tarafından Dışişleri Bakanlığına getirilmiş olan General Marshall 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında kendi anıyla anılacak olan planını açıklamıştır. Plana göre Avrupa ülkelerinin enerji dar boğazını aşmalarına yardımcı olunacak, savaşın altüst ettiği ekonomik ve sosyal yapılar yeniden organize edilecektir. Tüm Avrupalılara ve SSCB'ye teklif yapıldı. Fakat Sovyetler ve çoğu Doğu Avrupa devleti bu teklifi reddetmiştir. Türkiye'nin de kabul ettiği çağrıyla 16 Avrupa Devleti kabul ederek Temmuz 1947'de Paris'te bir araya geldiler. Bugün OECD adını alan OECE yani Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü kuruldu. 1948'de imzalan GATT – Ticaret ve Gümrük Hadleri

¹⁷ Akalın, s.115 – 122

¹⁸ Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, 1. Basım, İstanbul: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, s. 90 – 94

Genel Antlaşması – piyasa ekonomisine dayalı demokrasilerin arasındaki ekonomik işbirliğinin başlıca kurumlarını oluşturmuştur¹⁹.

Batı Avrupa Birliği (BAB) NATO'nun kuruluşu öncesinde, güvenlik alanında Avrupa hükümetler arası işbirliğini geliştirmek amacıyla Mart 1948'de gerçekleştirilmiş Brüksel Antlaşması ile kurulmuştur. Brüksel Antlaşması otomatik askeri yardımı içermekte ve savunma planlarının hazırlanması ve askeri komutanlıklar arasında koordinasyonu sağlamak üzere Siyasi Danışma Konseyi ve Askeri Komite oluşturulmasını şart koşmaktadır. Bu antlaşma daha sonra Batı Avrupa Birliği olarak isimlendirilen Brüksel Antlaşması Örgütü'nün kuruluş belgesi olmuştur. Örgüt üye ülkelerin ekonomik, sosyal, kültür ve savunma konularında işbirliğinde bulunmasını amaçlamaktadır. Fransız ve İngiliz ittifakı Mayıs 1947'de Dunkirk'de imzalandı. Söz konusu savunma ittifakı Avrupa savunma örgütünün temellerini oluşturacak olan genişletilmiş bir örgüt fikrinin gelişmesine yol açmıştır. Bu ittifak ile Alman askeri gücünün yeniden canlanması ve Sovyetler ile çatışma tehlikesinin önlenmesi amaçlanmıştır. Soğuk savaş döneminde Sovyetlerin Marshall Planını kabul etmemesi ve Prag darbesinin ardından Çekoslovakya'da komünistlerin idareyi ele geçirmesi Brüksel Antlaşmasıyla neticelenen süreci başlatmıştır. NATO'nun kuruluşundan sonra Avrupa'nın güvenlik ve savunmasına ilişkin meseleler NATO bünyesinde ele alınmaya başlanmıştır. Avrupa'nın ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları AB ve Avrupa Konseyi tarafından üstlenilmiştir²⁰.

Avrupa'da siyasal ve ekonomik işbirliği savaş sonrası Fransa ile Almanya öncülüğünde ve ortaklığında başlamalıydı. İki devletin de kendilerine has sebepleri vardı. Almanya Nazi imajından dolayı tarihsel bir yıpranmışlık neticesinde uzlaşmacı ve barışçı taraf mesajını vermek durumundaydı, aynı zamanda ülke ekonomisi için Avrupa pazarına bir ihracatçı olarak açılmak durumundaydı. Fransa ise Almanya'nın gelişmesini denetim altına alacak ve kendi yapılanmasını da istikrarlı bir şekilde gerçekleştirecekti. İngiltere'ye gelince kendisini gerek kıta Avrupa'sının dışında görmesi, gerekse savaştan diğer ülkelere nazaran az bir zararla ve sözde de olsa galip çıkması sebepleriyle birlik konusunda geri planda kalmıştır. Ayrıca kendisini ABD ve Sovyetlerin yanı sıra bir süper güç olarak görmektedir²¹.

¹⁹ Akalın, s.124 – 128

²⁰ TBMM, Batı Avrupa Birliği, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bab/orta/genel_tarihce.htm (17 Mart 2008).

²¹ İbrahim S. Canbolat, "Avrupa Birliği ve Türkiye", İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası (213 – 257)**, 3. Baskı, Ankara: Agam ve Lalelazar Kitabevi, 2006, s.217 – 218

Bu dönemde Orta Doğu'da yaşanan gelişmeleri ele alalım. 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla Ortadoğu'da savaşların fitili ateşlenmiş ve günümüze kadar devam ede gelmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında bölgeyi elinde tutan İngilizler para karşılığında Filistin topraklarını Yahudilere satmaya başlamışlardır. İsrail devletinin kuruluşuna giden yol, İngiltere'nin Filistin'de Araplarla Yahudilerin hem aralarında ve hem de kendileriyle çatışmalarına bir son verememesidir. Bunun sonucunda İngilizler konuyu 1947 başlarında Birleşmiş Milletler'e taşımıştır. BM Genel Kurulu 181 sayılı kararı ile Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasını kabul etmiştir ve toprakların taksimine karar verilmiştir. Kararın ertesi günü Suriye, Lübnan, Irak, Mısır ve Ürdün İsrail'e savaş açmışlardır. Harpte birçok cephe kazanan İsrail devleti taksim planında kendisi için öngörülen topraklardan çok daha fazlasını elde etmiştir. Ayrıca 1948 Arap – İsrail Harbi'ndeki yenilginin Arap dünyasındaki tepkiler çok kuvvetli olmuştur. Suriye'de 1949 yılında askeri darbe olmuş, Ürdün Kralı 1951'de Filistinli bir militan tarafından öldürülmüş, en önemlisi de Mısır'da General Necib ile General Nasır ikilisinin darbesiyle Krallık sona ermiştir. Bir de göçmen durumuna düşen Filistinlilerin bölge Arap ülkelerine sığınması sonucunda Arap ülkeleri geleceğin gerginliklerine taraf olmuştur²². Amerika, İngiltere ve Fransa 1950 yılında bir bildiri yayınlayarak Arap ülkelerine ve İsrail'e, başka bir devlete karşı kullanılmaması kaydıyla sadece iç güvenlik ihtiyaçları kadar silah satacaklarını belirttiler. Bu bildiriye imza atmayan Sovyetler silah satışıyla Orta Doğu'ya girme imkânını bulmuştur²³.

1.1.4. Soğuk Savaşın İlk Sıcak Savaşı

1950 yılına gelindiğinde Kore Savaşı baş göstermiştir. Bu savaşta ABD ve SSCB'nin mücadelesi söz konusudur. Avrupa'da NATO'nun kurulması üzerine Sovyetler, yayılma faaliyetlerini Uzak Doğu'ya intikal ettirmiştir. Ayrıca Japonya'nın II. Dünya Savaşından sonra yenilmesiyle yerini komünist Çin'in doldurmuş olması da diğer bir tercih sebebidir. Asya'da artan komünist nüfuzunu rahatsız eden iki husus vardı. Bunlar Güney Kore'deki Amerikan, Güneydoğu Asya diğer adıyla Hindicini'deki Fransız varlığıdır. 1945 Potsdam konferansında Amerikan – Sovyet pazarlığıyla başlayan Kore bölünmesi Sovyetlerin Kuzey Kore'ye asker sokması ve ABD'nin Güney Kore Cumhuriyetinin kurulmasına ön ayak olmasıyla fiili bir durum aldı. Bunu müteakip Sovyetler de Kore Halk Cumhuriyetinin kurulmasına yardımcı olmuştur. Sovyetler 1949 yılında Çin'de komünizmin egemen

²² Tuncer Topur, **Yıkımın Adı Barış Ortadoğu**, 1. Basım, İstanbul: Okumuş Adam, 2006, s.137 – 145

²³ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.488

olmasından aldığı cesaretle ABD'nin Asya'dan atılmasına karar vermiştir. Böylece Güney Kore'ye taarruz başlatılmıştır. Amerika, BM'yi harekete geçirmiş ve uluslararası bir kuvvet G. Kore'ye gönderilmiştir. Türkiye'nin de asker gönderdiği bu savaş sonucunda sınırlar değişmemiş ve soğuk savaşın süper güçleri yenilememiştir. Bu savaşın ABD açısından en önemli sonucu Uzak Doğu'da anlamlı bir strateji değişikliğine gitmesidir. Japonya'ya işgal etmiş olduğu bazı topraklardan vazgeçmiş ve Amerika'ya kara, deniz ve hava üsleri vermek kaydıyla 1951 yılında bir barış antlaşması imzalanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz Hindiçini Savaşı bir bakıma Vietnam savaşının da başlangıcı olmuştur. Savaş sonrası yapılan görüşmelerde Fransa, Vietnam, Laos ve Kamboçya'dan tamamen çekilmeyi kabul etmiş, bu ülkeler bağımsız olmuştur. Ne var ki Vietnam ikiye bölünmüş ve 1960'lardan sonra Amerika'nın kanatları altına sığınmıştır. Ayrıca Kore'ye bir tugay asker gönderen Türkiye askeri başarılarının ve fedakârlıklarının neticesinde Yunanistan ile birlikte 1952 yılında NATO'ya dâhil edilmiştir²⁴.

Bu gelişmelerin devamında 1954 yılında Manila'da ABD, Avustralya, Filipinler, Fransa, İngiltere, Pakistan, Tayland ve Yeni Zelanda arasında, NATO'dan esinlenilerek; fakat çok daha az bağlayıcı olan SEATO (South East Asia Treaty Organization – Güney Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı) kurulmuş ve böylece Sovyetler Uzak Doğu'da ABD tarafından çevrelenmiştir²⁵.

Yine aynı yıl Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan İttifakı yapılmıştır. Bir sene sonra Batı Almanya NATO'nun resmi bir üyesi olmuştur. Bu son gelişme üzerine Sovyetler Varşova Paktını kurmaya karar vermiştir²⁶. 1954 yılında Paris Anlaşması ile İtalya ve Batı Almanya'nın NATO'ya kabul edilmesi ve silahlanmaya başlaması sonucunda Sovyet yönetimi 1955 yılında Varşova'da başta kendisi daha sonra Arnavutluk, Macaristan, Doğu Almanya, Romanya, Polonya ve Çekoslovakya arasında Varşova “Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Paktı”nı kurdu²⁷.

1955 yılında coğrafi ve ekonomik olarak birbirine yakın bulunan Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve dönemin Orta Doğu'daki büyük gücü İngiltere arasında gerçekleştirilen Bağdat Paktı'nı

²⁴ A.g.e., s.453 – 460

²⁵ Acar, s.148

²⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.460 – 461

²⁷ Asem Nauşabay Hekimoğlu, **ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya Rusya'nın Dış Politikası**, 1. Basım, İstanbul: Vadi Yayınları, 2007, s.51

imzalamıştır. ABD, bu Pakta doğrudan katılmadıysa da gözlemci statüsünde yer almış ve 1958’de de üye devletlerle ilişkiyi daha sıkı tutabilmek için ikili işbirliği anlaşmaları yapmıştır. 1958 yılında askeri bir darbe sonucu Bağdat yönetimi değişmesinden bir sene sonra Irak Pakttan çekilmiştir. CENTO (Central Treaty Organization – Merkezi Anlaşma Teşkilatı) adını alan örgüt 1979 İran İslam Devriminden sonra İran ve aynı yıl Pakistan da örgütten ayrılmıştır. Hukuken olmasa da fiilen örgüt işlevselliğini kaybetmiştir. Askeri ve güvenlik içerikli bir örgüt olan CENTO’nun ekonomik kanadını temsil eden Bölgesel Kalkınma İçin İşbirliği Örgütü (RCD) 1964’te İstanbul Deklarasyonu ile kurulmuştur, söz konusu yapı 1985 yılında ECO’ya (Economic Cooperation – Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) dönüştürülecektir²⁸. Bahsi geçen yapılanmanın büyük destekçisi Amerika’dır ve başlıca amaç Sovyetleri çevrelemeyi devam ettirmektir²⁹.

1953 yılında Stalin’in ölmesiyle bir kişinin hâkimiyeti bitmiş, bir partinin hâkimiyeti söz konusu olmuştur. Stalin’in sağ kolu olan Malenkov Kore’de savaşın bitmesine yardımcı olmuş, Hindini’de barışçıl bir tutum sergilemiş, Doğu Avrupa’da daha gevşek bir yönetim sürmüş, Çin ve Rusya’yla ilişkileri geliştirmiştir. Ayrıca nükleer savaşın dünya medeniyetine zarar vereceğini ifade etmiştir. 1949 – 55 yılları arası geçici dönemin sağlıklı gitmesinde önemli katkılarda bulunmuştur³⁰. 1956 yılında SSCB’nin 20. olağan kongresi yapılmıştır. Kongrede Stalin yönetiminin hataları ele alınmış ve Sovyetler Birliğinde yürütülen dış politikaların, özellikle dış politika konusundaki açmazın sorumlusu Stalin olarak gösterilmiştir. Kruşçev, bu toplantıda Stalin politikalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Kruşçev’e göre Stalin diktatör ve kendisine tapılan bir yönetim anlayışı içinde olmuştur. 1961 yılında kabul edilen Yeni Ekonomik Programa göre Sovyetler Birliği’nde 1980 yılına kadar komünizmin yerleştirilmesi planlanmaktaydı. Fakat bu planın sonucunda ülke ekonomik krize uğramış ve Kruşçev’in iktidardan düşmesine yol açmıştır. Kruşçev döneminin en önemli dış politika olaylarından biri de Küba Krizidir³¹.

²⁸ Hamit Ersoy, Lale Ersoy, **Küreselleşen Dünyada Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.129 – 130

²⁹ Gonca Oğuz, **Değişen Dünyada Türkiye’nin Önemi**, 1. Basım, Bursa: Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları No:7, 2004, s.875

³⁰ Erik P. Hoffmann, “Soviet Foreign Policy Aims and Accomplishments from Lenin to Brezhnev”, Frederic J. Fleron, Erik P. Hoffmann, Robbin F. Laird (Ed.), **Soviet Foreign Policy (49 – 72)**, 1. Baskı, New York: Aldine de Gruyter, 1991, s.59

³¹ Hekimoğlu, s.52

Tekrar Avrupa'ya dönecek olursak 1952 yılında AKÇT'nin (Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı) kurulmuş olduğunu görüyoruz. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 18 Nisan 1951 tarihli Paris Antlaşması'yla altı ülke arasında (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda) kurulan ilk Avrupa Topluluğu'dur. AKÇT'nin kurulması yönünde ilk girişim, 9 Mart 1950 tarihli Schuman Planı'dır. Jean Monnet'nin önerisi üzerine Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından hazırlanan Schuman Planı, Fransa ile Almanya'nın demir-çelik kaynaklarının devletler üstü bir otoritenin yönetimine devredilmesini öngörmektedir. Bu sayede gerek uluslararası güvenlik gerek ekonomik büyüme açısından anahtar konumda bulunan demir ve çelik kaynaklarındaki menfaatlerin birleştirilerek, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yeni bir savaşın engellenmesi hedeflenmektedir. 1951 tarihli Paris Anlaşması'yla hayata geçirilen bu girişim sonrasında, yalnızca Almanya ve Fransa'nın değil, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın da demir-çelik kaynakları birleştirilerek, bu altı ülke arasında ortak bir demir-çelik pazarı oluşturulmuştur. AKÇT Antlaşması 50 yıllık bir süreyle yapılmış ve 2002 yılında sona ermiştir³².

Batı Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Doğu Bloğundaki durumu şöyle özetlemek mümkündür. Doğu Bloğuna dâhil olan Yugoslavya lideri Tito, Sovyetlerin kendisini denetim altına alma çabalarına karşı gelmiş ve 1948 yılında Yugoslavya Kominform'dan çıkarılmıştır. 1953 yılında Balkan Paketi'ne girse de Yugoslavya esas tercihini Tarafsızlar Bloğundan yana kullanmıştır. 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, 1950 Kore Savaşıyla birlikte Sovyetlerle sıkı bir dostluğa başlamıştır. Daha sonra büyük bir güç haline gelmeye başlayan Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya ile bazı sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntıları komünizm dünyasının liderliği, tarafsız ülkelerde nüfuz rekabeti, emperyalist olarak nitelendirdikleri devletlerle olan ilişkilerin niteliği, Doğu Türkistan ve Moğolistan gibi sınır sorunları olarak sıralamak mümkündür. 1960'ta en net şekliyle ortaya çıkan bu anlaşmazlık havası Küba Krizinde Sovyetlerin geri adım atmasıyla zirve noktasına çıkmıştır. Ve Çin buna tepkisini, bir yıl sonra ABD ve SSCB arasında imzalanan "Nükleer Denemeleri Kısmen Yasaklayan Anlaşma"yı imzalamayı reddederek göstermiştir. Ayrıca 1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya olayları da Doğu Bloğundaki parçalanmanın ve çok kutupluluğun net işaretleri olmuştur³³.

³² İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=954> (17 Mart 2008).

³³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789 – 2001)**, 6. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2006, s. 826 – 828

Doğu Bloğunda 1953'te Çekoslovakya'da, Doğu Berlin'de hemen bir yıl sonra Polonya'da, 1956 yılında Macaristan'da ayaklanmalar çıkmış, Arnavutluk Çin'e yaklaşırken Romanya da kendisinin Batı kültürüne ve tarihine ait olduğunu ifade etmiştir. Genel anlamda söz konusu ayaklanmaların nedenleri, komünizmin ulusal ya da milliyetçi yorumlama isteği, fakirlik, Sovyetlerin diktatör yönetim tarzı görülebilir³⁴.

Önceki sayfalarda İsrail'in kuruluş sürecinden ve bunun sebep olduğu ilk Arap – İsrail savaşından bahsetmiştik. 1956 yılına kadar ki bu sene içerisinde Süveyş Krizi patlak vermiştir, Yahudi ve Arap tarafları karşılıklı olarak silahlanmışlardır. İsrail Fransa'dan, Araplar da Çekoslovakya'dan silah sağlamaya başlamışlardır. Nasır İsrail'e Arap Ligi'nde alınan karara dayanarak Süveyş Kanalı'nı kapatmıştır. Böylesi gerilmiş bir ortamda İngiltere ve Fransa ile Mısır arasında birkaç yıldır süregelen gelişmelerin de katkısıyla kriz ortaya çıkmıştır. İngilizler Sudan'a bağımsızlık vermek isterken Mısır burasını kendisine katıp Nil sularının kontrolünü tutmak istemektedir. Nihayet İngilizlerin askerlerini çekmesi ve kısa bir hazırlık döneminden sonra Sudan'a bağımsızlık verilmesinde anlaşılmıştır. 1955 yılında kurulan Bağdat Paktı Nasır'ın Arap ve bölge liderliği hayallerini bozmuştur. Aynı yıl içerisinde Assuan Barajı'nı yapabilmek için Mısır ABD'den pamuk karşılığı kredi talep etmiş, Amerikan Kongresi tarafından reddedilen teklif Sovyetlerce kabul edilmiştir. Ve nihayet Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonucu son noktaya gelinmiştir. Bu durum İngiltere ve Fransa ile İsrail'i aynı noktada buluşturmuştur. Buna göre İsrail Mısır'a saldıracak, İngiltere ve Fransa bir ultimatomla araya girecek ve tarafları kanaldan uzaklaştırmış olacaktır. İsrail'in kazanacağı toprak ve edineceği tampon bölge karı olacaktır. Olaya Rusya'nın sert tepkisi ABD'yi harekete geçirmiş ve İngiltere ile Fransa sert bir dille uyarılarak İsrail'in geri çekilmeleri sağlanmıştır. Saldırgan Batının lideri konumundaki ABD imaj kaybına uğrarken Sovyetler Arapların adeta kurtarıcısı olmuştur. Böylece ABD, Orta Doğu'da Eisenhower Doktriniyle sonuçlanacak yeni çalışmalar başlatmıştır³⁵.

ABD'nin petrol zengini Ortadoğu'da ortaya çıkacak bir güç boşluğundan korku duyması ve Süveyş hadisesi boyunca üstlendikleri rol üzerinde tekrar düşünmesi nedeniyle 1957'de bir Kongre Ortak Teklifi, Başkan'a komünist saldırı tehdidi olduğunu varsaydıkları herhangi bir Orta Doğu devletine yardım etme yetkisini tanımıştır. Böylece Eisenhower Doktrinini ilan

³⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.463 – 482

³⁵ Topur, s.145 – 148

edilmiştir. Her ne kadar “uluslararası komünizm”in yayılışını hedeflediği iddia edildiyse de, doktrin, Başkan Nasır yönetimindeki Mısır’ın yayılmacı emellerini sınırlandırmaya yönelik özel bir teşebbüstür. Kararın hükümlerine göre, Amerikan kuvvetleri ve/veya ekonomik yardımı, Karşılıklı Güvenlik Programı kapsamındaki bölgelere gönderilebilecektir. Bu doğrultuda, Temmuz 1958’de İngiliz – Amerikan askerleri, Ürdün ve Lübnan’daki Batı yanlısı rejimlere destek vermek için bu bölgelere müdahalede bulunmuş ve ardından Türkiye, İran, Pakistan’a taahhütlerde bulunulmuştur. Böylece söz konusu doktrin, Orta Doğu’nun Amerika Birleşik Devletleri için hayati çıkar alanı olarak görüldüğünün ilanı olmuştur³⁶. Yukarıda da belirtildiği gibi 1958 yılında Irak’ta yapılan ihtilal sonucunda, krallık rejimi yıkılmıştır. Bir yıl sonra Irak Pakttan çekildiğini resmen açıklamıştır³⁷.

Tekrar Batı Avrupa’ya dönecek olursak, Avrupa’nın bütünleşmesine yönelik çabalar, kuruluşun önce de sonra da ABD hükümetlerince desteklenmiştir. ABD tutumunun gerisindeki nedenler ekonomik olmaktan çok aslında siyasal olmuş ve bu SSCB’ye göre biçimlenmiştir. Gerçekten de Sovyetler Birliği’nin yıllarca en yaygın uluslararası faaliyeti, ABD ve Avrupa arasındaki bağları çözme yolunda olmuştur³⁸.

Avrupa bölgesi, yirminci yüzyıl uluslararası ilişkilerinde gelmiş geçmiş en önemli ve en kapsamlı bölgesel bütünleşme örneklerine tanıklık etmiştir. Söz konusu süreç, İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu tahribat ve işlevsel sektörel bütünleşme yoluyla birleşik bir güvenlik toplumu lehine öncelikle devlet merkeziliğinin terk edilmesiyle siyasal, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinin doğrudan bir sonucudur. İlk Adım, 1950 Schumann Planının önerileri doğrultusunda imzalanan Paris Antlaşmasıyla 1951’de kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olmuştur. Bu geleneksel ağır sanayilerin şarta bağlanmasının, imzacı devletleri, ulusal çıkarları uğruna bu sınırlı gücü kullanma kabiliyetinden esirgemek suretiyle “savaş potansiyeli” taşıdığı varsayılan devletler meselesine çözüm getirmesi düşünülmüştür. AKÇT üyeleri, Benelüks, Batı Almanya, Fransa ve İtalya idi. İngiltere, yarı bağımsız kalmıştır. AKÇT’nin kurum inşasında sahip olduğu önem, topluluğun Roma Antlaşma örgütlenmelerine öncülük etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. 1950’lerin ortalarında Bir Avrupa Savunma Topluluğu ve bir Siyasal Topluluğa yönelik hazırlanan planlar boşa çıkmıştır ancak zenginlik refah çalışma alanındaki bütünleşme süreci,

³⁶ Graham Evans & Jeffrey Newnham Çeviren: H. Ahsen Utku, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü – The Penguin Dictionary of International Relations**, 1. Basım, İstanbul: Gökkuşbu, 2007, 190 – 191

³⁷ Uçarol, s.895

³⁸ Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği**, 1. Basım, İstanbul: Okumuş Adam, 2006, s.161

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) ve Avrupa Atom Topluluğu'nun (EURATOM) 1957'de Roma Antlaşmasıyla kurulması ile güçlendirilmiştir. Kömür ve Çelik Topluluğu kurumsal anlamda Roma kurumlarına örnek olmuştur. Açıkça görülmekteydi ki, altı kurucu devletin asıl niyeti, geniş bir ekonomik faaliyetler yelpazesi üzerinde etkin olacak bir gümrük birliği kurmaktır. Aynı zamanda, altı kurucu devlette bulunan önemli sayıda siyasi seçkin ile duyarlı kitlelerin, uzun vadeli bir hedef olarak daha sıkı ekonomik işbirliği şekilleri tasarladıkları da açıktır³⁹.

1.1.5. Küba Krizine Giden Süreç

Soğuk Savaşın bu 50'li yıllarında teknolojik üstünlük mücadelesi net bir şekilde görülmektedir. Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı'nı bitiren Nagasaki ve Hiroşima'ya attığı atom bombaları üstünlük sahibinin adını haykırıyordu. Ancak aradan 4 sene geçmişti ki Sovyetler ilk atom bombasını patlattı. Yine Amerika özellikle Kore Savaşı boyunca nükleer silah envanterine her yıl yüzlerce silah kattı. ABD Ekim 1952'de ilk hidrojen bombasını patlatırken hemen 10 ay sonra Sovyetler aynı denemeyi başarıyla gerçekleştirmiştir. Sovyetler de tıpkı ABD gibi bir taraftan hücumu dayalı silah kapasitesini artırırken diğer taraftan karşı önleme silahlarına yönelmişti. 1957 yılında bu kez ilk defa stratejik üstünlük Sovyetlere geçiyordu. Zira uzaya Sputnik adlı ilk suni uyduyu Sovyetler göndermişti. Sovyetler Birliğinin 35 kıtalararası füzesine karşılık Amerika'nın sadece 18 füzesi vardı. Bu süreç Küba Krizine giden yolu hazırlamıştır. ABD'de demokratların iktidarda olduğu dönemde gerçekleşen bu olayda başkanlar, Kennedy ve Johnson, esnek cevap adında bir strateji geliştirdiler. Buna göre herhangi bir Sovyet saldırısı karşısında derhal nükleer silaha başvurulmayacak, saldırı sönük ve başlangıç aşamasındayken konvansiyonel silahlarla karşılık verilecekti. Bu strateji başarılı olmuş, nükleer silahlara olan aşırı bağımlılığı ortadan kaldırmış ve konvansiyonel silahların önemini arttırmıştır⁴⁰.

Soğuk savaş döneminde Berlin iki krize şahit olmuştur. Bunların ilki 1948 – 1949 yılları arasında vuku bulmuştur ve ABD ile İngiltere'nin, Sovyetlerin uyguladığı ablukayı havadan sağladığı yardım koridoru sayesinde delerek etkisiz kılmasıyla sonuçlanmıştır. İkinci kriz ise 1958 – 1962 yılları arasında olmuş ve 1961 yılında meşhur Berlin Duvarı'nın inşasıyla

³⁹ Graham Evans & Jeffrey Newnham H. Ahsen Utku (çev.), s.60 – 61

⁴⁰ Acar, s.77 – 85

sonuçlanmıştır. Özellikle ikinci kriz Soğuk Savaş döneminde detant öncesi gerilimin doruk noktasına ulaştığı bir devir olmuştur⁴¹.

Detant öncesi yoğun gerilim kendisini 1960 yılında da göstermiştir. Sputnik'in uzaya fırlatılması karşısında ABD, NATO ülkelerine Jüpiter füzeleri yerleştirdi. Ayrıca SSCB'nin elinde bulundurduğu gücün niteliği ve büyüklüğü hakkında yakın bir bilgiye sahip olmak istiyordu. Bu nedenle, 1956'dan sonra Sovyet topraklarının ayrıntılı haritalarını çıkarmaya başladı. Sovyet topraklarındaki hedeflerin saptanmasında radarların yanı sıra, yeni geliştirilen U – 2 casus uçakları da büyük rol oynadı. 1 Mayıs 1960'da, Adana İncirlik üssünden havalanan bir U – 2 uçağı Pakistan'ın Peşaver kenti üzerinden Sovyet hava sahasına girerek istihbarat çalışmalarını sürdürürken alçalmak zorunda kalınca Sovyetler tarafından düşürüldü. Uçak pilotunun sağ kurtulması sonucunda ABD durumu itiraf etmek zorunda kaldı. Böylesi bir olay sonucunda Türkiye zor durumda kalmış ve Sovyetler tarafından ağır bir dille eleştirilmiştir⁴².

1.1.6. Soğuk Savaşın Motiflerinden Kıbrıs

Yine 1960 yılının mühim olaylarından birisi de Kıbrıs'tır. Kıbrıs meselesi üzerine onlarca kitap yazılabilecek kadar girift ve yoruma açık çok boyutlu hatta ikiden fazla tarafı olan bir meseledir. (Tezin makyaj aşamasında tarihi süreç bir paragrafla ele alınabilir). Makarios'un Başpiskopos seçilmesiyle birlikte gerek Kıbrıs'ta gerekse Yunanistan'da enosis çığırkanlıkları artmıştır. Yunan Hükümeti, 1954 yılında Kıbrıs konusunu Birleşmiş Milletlere taşımıştır. BM konuyu görüşmüş ve Yunanistan'ın self – determinasyon isteğini reddetmiştir. Bunun üzerine enosis yanlısı terör örgütü EOKA'nın vahşi eylemleri başlamıştır. İngiltere bu gelişmeler üzerine Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Yunanistan ve Türkiye'yi Londra'ya çağırmıştır. 1955 yılında başlayan konferanslar sonuç vermemiştir. Taraflar kendilerince öne sürdüğü sebeplerden dolayı uzlaşmamıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı MacMillan'ın çabaları 1959 yılında sonuç vermiş ve taraflar Zürih'te bir Centilmenlik Anlaşma'sı imzalamışlardır. Anlaşma ile enosis ve taksim yasaklanmıştır. Kıbrıs anayasası hazırlandıktan sonra imzalanan Lefkoşe Antlaşmaları ile bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960 tarihinde ilan edilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti tam bağımsız bir devlet olmayıp İngiltere, Yunanistan ve

⁴¹ Graham Evans & Jeffrey Newnham H. Ahsen Utku (çev.), s.87 – 89

⁴² Çağrı Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1 1919 – 1980) (522 – 574)**, s.573

Türkiye'nin garantörlüğünde bağımsızlığı kısıtlı idi. Kıbrıs Cumhuriyeti başkanlık sistemiyle yönetilecektir ve Cumhurbaşkanı bir Rum, yardımcısı ise bir Türk olacaktır. Ne var ki, Makarios Cumhurbaşkanı seçildikten sonra bunu enosise giden bir adım olarak görmüştür. 21 Aralık 1963'te tarihe "Kanlı Noel" olarak tarihe geçecek olan soykırım hareketine başlayan Rumlar 24 Aralık 1963 tarihinde 24 Türk'ün canını almıştır. Bu süreçte Makarios anayasayı feshetmiş ve Türklere karşı hunhar eylemler devam etmiştir. Türkiye'nin kararlı tavrı neticesinde Yunanistan ve Rumlar 1967 yılında bir süre için girmiş oldukları bu tehlikeli oyundan vazgeçmek durumunda kalmışlardır⁴³.

Ve 1962 yılına gelindiğinde dünya Küba kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Sovyet yöneticiler, her zaman ülkelerinin Türkiye, Yunanistan ve İtalya gibi yakın ülkelere karşı rahatsızlık duymuşlardır. Amerikan yapımı Jüpiter füzelerinin Türkiye'de konuşlandırılması da Rusları huzursuz etmiştir. Adeta bir misilleme yaparak Amerika'nın dibinde bir ülke olan Küba'ya kendi füzelerini yerleştirdiler. 27 Ekim 1962 günü bir Sovyet SAM füzesinin bir Amerikan U – 2 keşif uçağını Küba üzerinde düşürerek uçağın pilotu Binbaşı Rudolf Anderson'un ölümüne neden olmuştur. İşte bundan sonradır ki taraflar arasındaki yoğun gerginliğe dünya kilitlenmiştir. Çünkü tarafların anlık agresifliği dünyayı ve sakinlerini ortadan kaldırmaya yetecektir. Soğuk savaş döneminde nükleer savaşa en çok yaklaşılacak bu anda taraflar mutedil davranabilmiştir. Yapılan pazarlıklar sonrası taraflar karşılıklı olarak füzeleri sökmeye kararı almışlardır. İşte bu andan itibaren dünya bir detant dönemine girmiştir belki de dünyanın ve insanlığın devamı için girmek zorunda kalmıştır⁴⁴. Bu bunalımın bir sonucu olarak da "Nükleer Silahların Kısmi Yasaklanması Anlaşması" imzalanmıştır. Ayrıca De Gaulle iki süper güç arasında denge kuracak bir Batı Avrupa koalisyonu kurmaya çalışmıştır ve kendi nükleer gücünü geliştirmeye başlamıştır⁴⁵.

2. Detant Dönemi ve Salt Anlaşmaları

Yukarıda bahsedildiği gibi Kıbrıs krizinin arkasından Türkiye'nin müdahale refleksine karşın ABD Başkanı Johnson bunu engellemek adına Türk milletinin onurunu kırıcı bir mektubu Başbakan İnönü'ye göndermiştir. İnönü Türkiye'nin konudaki haklılığına dair ve kararlarında

⁴³ Yavuz Güler, G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Kırşehir, 2004, s. 104 – 108

⁴⁴ Uslu, Türk Amerikan İlişkileri, s.141 – 153

⁴⁵ Sander, Siyasi Tarih 1918 – 1994, 5. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, s.294

hür bir devlet olduğunu hatırlatan bir mektupla cevap vermiştir. 1964 yılındaki bu kriz, tezin ikinci bölümünde ele alınacaktır. Küba kriziyle ABD ve Sovyetler Birliği politik ve askeri alanlarda dengeye ulaştıklarını anlaştıklarıdır, bu bir çatışmayı engellediği gibi iki devlet arasında dolayısıyla iki blok arasında bir yumuşamanın zemini olmuştur. Moskova ile Washington herhangi bir kriz anında, kaza sonucunda bir nükleer savaşı önlemek üzere, hemen görüşme olanağı sağlamak için “kırmızı telefon hattı” kurulmasına karar verdi. 1963 yılında ABD, Sovyetler ve İngiltere arasında “Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Anlaşması” imzalandı. Bu anlaşma ile taraflar su altında, atmosferde ve uzayda nükleer deneme yapmayı yasakladılar. Anlaşma nükleer silahları kaldırmak veya azaltmaktan çok, bloklar arasındaki gerginliğin yumuşamasına az da olsa katkıda bulunması bakımından önemlidir. Nitekim iki süper güç nükleer yarışa anlaşmadan sonra da devam etmişler ve birçok yeraltı denemesi yapmışlardır. Ancak 1968 yılında içlerinde ABD, Sovyetler ve İngiltere’nin de bulunduğu 97 ülke tarafından Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; 1 Ocak 1967 tarihine kadar bir nükleer bomba veya patlayıcı üretmiş ve denemiş ülkeler olan ABD, Sovyetler, İngiltere, Fransa ve Çin’den oluşan bir nükleer kulüp kuruldu ve bu kulübün üye sayısı donduruldu. Anlaşma 1998 yılına kadar nükleer güç olma yolunda ilerleyen Hindistan, Pakistan, İsrail gibi devletler dışında 180 civarında devlet tarafından imzalandı. Dönemin belki de en önemli anlaşmalarından birincisi olan SALT – I (Strategic Arms Limitation Talks – Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri) anlaşmalarıdır. Görüşmeleri 1969 Kasım’ında başlamış ve 26 Mayıs 1972’de Moskova’da SALT – I anlaşmaları imzalanmıştır⁴⁶.

Belirtmekte yarar var. 26 Mayıs günü SALT – I’in tamamlayıcısı olan geniş kapsamlı iki anlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, Anti – Balistik Füze (ABM) Sistemleri’nin Sınırlandırılması ile Stratejik Ofansif Silahları Sınırlandıran Geçiş Antlaşmalarıydı. ABM sistemleri ile stratejik silahlar kontrol altına alınmış oluyordu. SALT – I Anlaşmaları, BM’ye üye ülkeler tarafından son derece olumlu karşılanarak; iki süper gücün stratejik nükleer silahların sınırlandırılmasında tarihi bir adım attıkları; bu suretle de nükleer savaş tehlikesinin azalmasına, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına önemli bir katkıda buldukları şeklinde oldukça iyimser bir yaklaşımla değerlendirildi. Buna ilave olarak, silahların kontrolüne ilişkin görüşmelere samimiyetle devam edileceği, stratejik nükleer

⁴⁶ Uçarol, s.862 – 865

silahlanma yarışında kalite ve sayıya yönelik yeni sınırlamalar getirilebileceği konusunda tüm dünyada genel bir kanaat ve ümit ışığı doğmuştur⁴⁷.

Dönemin en önemli olaylarından biri de Fransa'nın 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından çekilmesiydi. General De Gaulle, 1958'de iktidara geldiğinde Fransa zaten NATO ve AET üyesiydi. II. Dünya Savaşı'ndan beri, Avrupa'da bir derece ulus üstülük içeren uluslararası oluşumların ortaya çıkışıyla Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri arasında ilişkiler artan işbirliği ve karşılıklı bağımlılıkla tanımlanmaktaydı. De Gaulle, ulus devletin önemine ve önceliğine, Fransa'nın dünya işlerinde bağımsız ve daha büyük rol oynaması ihtiyacına güçlü bir şekilde inanıyordu. De Gaulle, Fransa'nın güvenlik politikasını üç unsurla formüle ediyordu; ulusal bağımsızlık, grandeur (büyüklük) ve nükleer otonomi. Ulus üstü bir yapılanmaya karşı olan De Gaulle Fransa'sı, 1963 yılında İngiltere'nin AET'ye başvurusunu reddetmiştir. Yine Fransa, 1968 yılında ilk hidrojen bombasını patlatmayı başarmıştır. De Gaulle, II. Dünya Savaşı'ndan beri Batı demokrasilerinin liderliğini Anglo – Saksonlar olan ABD ve İngiltere'nin yapmış olduğunu ve Fransa'nın haksız olarak iç çemberden dışlandığını düşünmüştür. Bu nedenle de pek çok yoldan bu duruma karşı koymayı denemiştir. Blok sisteminin Avrupa devletlerinin egemenliğini azalttığını düşünen Fransa, ABD ve Sovyetlerin Avrupa'daki etkisini azaltmak istemiştir. Bu amaçla Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki uydu rejimleriyle uzlaşma politikası izlemiş ve Çin'i tanımıştır. Saydığımız sebeplerden dolayı De Gaulle Fransa'sı 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir⁴⁸.

Detant döneminde ABD ve Sovyetler arasındaki örtülü mücadelelere bir örnek olarak Pakistan – Hindistan savaşları verilebilir. İki ülke 1965 ve 1971 yıllarında olmak üzere iki defa savaşmışlardır. Hindistan toprakları içinde büyük bir Müslüman kitlesinin kalmış olması, Keşmir bölgesinin paylaşılamaması, Doğu ve Batı Pakistan'ın arada Hint topraklarıyla bölünmüş olması genel çatışma nedenleri olmuştur. Böyle bir tabloda Pakistan Batı'yla, Hindistan ise Sovyetlerle ilişkilerini geliştirmiştir. Bu dönemde Sovyet politikalarından belirgin bir şekilde ayrılmaya başlayan Çin 1965 savaşında Pakistan tarafını tutmuştur. 1971 savaşı ise Doğu Pakistan'ın ayrılıkçı hareketleri ve Hindistan'ın bu hareketleri desteklemesinden dolayı çıkmıştır. Çin ve ABD, Pakistan tarafını tutarken Sovyetler

⁴⁷ Acar, s.333 – 337

⁴⁸ Özlem Demirkıran, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl/Volume:3, Sayı/Issue:5, 2007, 79 – 82, s.81 – 84**

Hindistan'a destek olmuştur. Sonuç itibariyle Doğu Pakistan diğer adıyla Bangladeş kurulmuştur⁴⁹.

Arap Yarımadasının güneyinde ve Körfez bölgesinde bulunan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bölgenin siyasi coğrafyasının şekillenmesi Soğuk Savaş döneminde gerçekleşmiştir. Zeydi imamları tarafından yönetilen ve bölgede büyük stratejik önemi bulunan Kızıldeniz'e girişi kontrol eden Yemen, İngiltere'nin nüfuzunda bağımsızlığını koruyan bir ülke olarak kalmıştır. Bu ülke 1958'de Suriye ve Mısır tarafından kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katıldıysa da bu birliğin 1961'de dağılmasıyla bağımsız ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürdü. Ancak 1962'de bölgede İngiltere'nin himayesinde olan Aden'le çatışmaya giren Yemen'de 1967'ye kadar devam eden iç savaş bu tarihte Kuzey ve Güney Yemen diye iki ayrı devletin kurulmasına yol açtı. Aslında Soğuk Savaş döneminin çatışma alanlarından biri olarak gelişen Yemen İç Savaşı, Sovyetler kontrolündeki Güney Yemen ve Batı yanlısı Kuzey Yemen olarak ülkenin ikiye bölünmesini sağlamıştır. Bu iki devlet Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından 1990 yılında birleşerek Yemen Cumhuriyetini kuracaklardır⁵⁰.

3. Ortadoğu'da Arap – İsrail Savaşları

1960'lar Orta Doğu için hareketli geçmiştir. Nasır, bölgede monarşik düzenlerin yerini sosyalist rejimlerin almasını hedef almıştır. Bu durumda Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan rahatsız olmuştur. Ürdün, Arabistan ve Lübnan bu akıma karşı Amerikan – İngiliz desteğiyle ayakta kalabilmişlerdir. Irak'taki devrim Nasır'ın hedefinin belki de bir başarısıydı. Özellikle Ürdün Kralı Hüseyin, Nasır tarafından Batı'nın kuklası olmakla suçlanmıştır. Çaresiz kalan Ürdün ordularını Mısır emrine vermek durumunda kalmıştır. Sovyetler tarafından silahlandırılan Mısır ve Suriye bekledikleri bir savaşta başarılı olacaklarından emindi. 5 Haziran 1967 günü İsrail saldırısı ile başlayan savaş altı gün sürmüştür. Bundan dolayı Altı Gün Savaşı adını alan mücadelede Araplar ummadıkları ağır bir yenilgi almıştır. Bu aynı zamanda Sovyet silahlarının da yenilgisiydi. Özetlemek gerekirse, Ürdün 1948 harbinde işgal ve sonra da ilhak ettiği Kudüs'ü ve Batı Şeria'yı, Suriye, İsrail'e stratejik üstünlük sağladığı

⁴⁹ Ömer Kürkçüoğlu, "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Dünyanın Genel Durumu", Prof. Dr. İhsan Güneş (Ed.), **Dünyanın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi (3 – 29)**, 1. Basım, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayını, 1998, s.11, 15, 22

⁵⁰ Dursun Davut, "Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler", <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/51.pdf> (17 Şubat 2008), s.1261.

Golan Tepeleri'ni, Mısır ise zırhlı ve hava gücünü kaybetmiştir. İsrail ise harp sonunda topraklarını dört kat daha büyütülmüştür. BM'den ateşkes kararı Sovyet gayretleriyle çıkmıştır. 22 Kasım 1967 tarihinde ABD ve Sovyet Rusya BM Güvenlik Konseyinden uzlaşıyla 242 sayılı kararı çıkarmıştır. Bu karar günümüze kadar Arap – İsrail sorunundaki diplomatik kilit taşı olmuştur. Kararda, harp yoluyla toprak kazanımları reddedilirken, bölgedeki her devletin bağımsız ve güvenli yaşama hakkı belirtiliyordu. İki tarafın da çıkarlarını gözeterek karar tarafların ilk hareketi birbirlerinden bekleme pozisyonuna girmişlerdir. Bu savaşla Panarabizmin yerini Filistinliler başta olmak üzere çaresiz ve tepkili Arap kesimlerin örgütlenmek suretiyle silahlı mücadele için gruplaşmalarına ve kökten dinciliğe bırakmıştır⁵¹.

Bu savaşın bir nevi devamı niteliğinde olan 1973 Arap – İsrail diğer adlarıyla Ramazan ya da Yom Kippur Savaşı, 1967 savaşının devamı niteliğindedir. Araplar özellikle Mısır, hem imajlarını düzeltmek hem de kaybettiği toprakları geri almak istiyordu. Başlarda Mısır'a silah satmaya yanaşmayan Sovyetler daha sonra Enver Sedat'ın kendisine almış olduğu kararlı tavrı görünce Mısır'a silah vermeye razı olmuştur. Bunun üzerine ABD de İsrail'e destek olmuştur. Bu savaşın sonucu diğerlerinden farklı olmuş ve Araplar İsrail'e nispeten daha başarılı olmuştur. Taraflar 22 Ekim 1973 tarihli 338 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla savaşı durdurmuştur. Ateş-kese rağmen, İsrail, Mısır 3'üncü Ordunun etrafındaki çemberi tamamlamak için, 23 Ekimde çarpışmaları yeniden başlatınca, yeni bir kriz doğdu ve bu kriz Amerika ile Sovyet Rusya'yı karşı karşıya getirdi. Esasen her iki büyük devlet de 1973 savaşına dolaylı bir şekilde katılmıştı. Sovyetler 10 Ekimden itibaren Mısır ve Suriye'ye yoğun silah sevkiyatına başlayınca, Amerika da 13 Ekimden itibaren İsrail'e silah göndermeye başlamıştı. Durumun böyle olduğu bir sırada, İsrail'in çarpışmaları başlatması üzerine Mısır, kendisi ile İsrail kuvvetleri arasında Amerikan ve Sovyet kuvvetlerinin konulmasını istedi. Sovyetler bu teklifi derhal desteklediler. Fakat Amerika buna o kadar kesin bir şekilde karşı çıktı ki, Sovyetler gerilemek zorunda kaldılar. Bunun üzerine, Güvenlik Konseyinin, taraflar arasında Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin konulmasına dair 25 Ekim 1973 ve 340 sayılı kararı kabul edildi. Bu suretle dördüncü Arap-İsrail savaşı da sona ermiş olmaktadır. Fakat ortada yine barış yoktu. Savaşın önemli iki sonucu Mısır Sina'yı geri almış ve İsrail ilk kez aldığı bir toprağı geri vermek zorunda kalmıştır⁵².

⁵¹ Topur, s.149 – 156

⁵² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.715 – 723

4. Çin Kültür İhtilali ve ABD'yle Başlayan İlişkileri

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra Mao, planının ikinci aşamasına geçmeyi düşünmüş ve bundan dolayı 1966'dan başlamak üzere Kültür İhtilali'ni başlatmıştır. Cumhuriyeti kurduktan sonra geri planda kalmayı tercih eden Mao, çiftçilikten komünist topluma geçiş için fırsat tanıdığı ekibin başarısızlığından rahatsız olmuştur. Aynı zamanda Çin'de Sovyetlerde olduğu gibi ihtilal heyecanının söndüğünü düşünmüştür. İşte bu ortamda kalabalıkları tekrar heyecanlandırmak adına bir Kültür Devrimi planladı. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin 1-12 Ağustos 1966 günlerinde yaptığı toplantı sonunda yayınladığı Kültür İhtilalinin amacı, bilhassa yüksek öğrenimde burjuva kültürünün bütün kalıntı ve tesirlerinin yok edilmesi ve gerçek anlamda “ihtilalci-proleter” bir gençlik yetiştirmektir. Ayrıca kendi karşıtlarını da bu zeminde alt etmek istemiştir. Yani mesele başlangıçta bir eğitim ve kültür meselesi idi. Fakat hadiseler giderek öyle bir yola döküldü ki, eğitim, öğretim, öğrenci, profesör, köylü, tarım, işçi, endüstri, bürokrat, devlet mekanizması, ordu, toplumun tüm üyeleri, “Büyük Proleter Kültür İhtilali”nin ülkeyi karmaşaya sürükleyen düzensiz çarkları içine itildi. Mao'nun ölümünden sonra karısının idareyi ele alma isteği sonuç vermedi ve 1977 yılında Deng Xiaoping devlet başkanı olarak görevi almış ve kontrolü eline almayı başarmıştır. 1991 yılında Mao'nun karısı tutuklu bulunduğu hapisanede kendisini intihar etmiştir ve böylece Kültür Devriminin sonuna gelinmiştir⁵³.

1950'li yıllarda sıkı bir ittifak içinde bulunan Çin ve Sovyetler Birliği 1960'ların sonuna gelindiğinde neredeyse aralarında bir savaş çıkacak derece ilişkileri bozulmuştur. Realistlere göre bu sadece Amerika'yı dengelemek için kurulmuş bir ittifaktır. Coğrafi yakınlık, iki ülke için ittifak yapmak adına fırsatlar sunmuşken 1960'larda Sovyetleri endişeye sevk eden bir unsur olmuştur. Marksist Leninist düşüncüyü farklı yorumlayan bu iki devlet aynı zamanda sadece birbirlerine değil komünist ideolojinin uluslararası temsilinde zayıflığa yol açmışlardır. Amerika, Pasifik'te Japonya'ya yeniden ayağa kalkabilmesi için yardımlarda bulunuyor, aynı zamanda Çin'e karşı Tayvan yönetimine arka çıkıyordu. Çin'e göre dünya iki güç arasında bölünmüştü; Sovyetlerin liderliğinde sosyalist, Amerika ve İngiltere önderliğinde emperyalist dünya. Özellikle 1957'de Sovyetlerin bir ICBM'yi (Inter Continental Ballistic Missile – Kıtalar arası Balistik Füze) ve ilk suni uydu olan Sputnik'i uzaya fırlatmasından sonra nükleer testleri yasaklayan ve non proliferasyon öngören anlaşmaları imzalaması durumu

⁵³ San Jose State University Department of Economics, The Great Proletarian Cultural Revolution in China, <http://www.sjsu.edu/faculty/watkins/cultrev.htm> (18Şubat 2008).

pekiştirmiştir. Buna bir de liderlik kavgası eklenince sosyalist cephede bölünme kaçınılmaz olmuştur⁵⁴.

5. Vietnam Savaşı

Yine 1960'lı yılların en önemli olaylarından biri Vietnam Savaşıdır. 1965'te başlayıp sekiz yıl süren savaş, uluslararası ilişkiler literatürüne Vietnam Sendromu olarak geçecektir. Zira Amerika umduğunun aksine çetin bir mücadeleyle karşılaşmış ve savaşı kazanmak bir yana askerlerini dahi zar zor geri çekebilmiştir. 19. yüzyılın ortalarında Fransa tarafından sömürgeleştirilen Vietnam, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya tarafından işgal edilmiş ve savaş sonrasında Fransa'nın nüfuzu tekrar tesis etme çabaları nedeniyle başlayan ve çapı giderek büyüyen bir savaşa sahne olmuştur. 1951 Cenevre Anlaşması, ülkeyi kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırmıştır. Kuzey Vietnam, Çin ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenirken, Güney Vietnam'da ise ABD destekli bir hükümet kurulmuştur. 1973 Paris Barış Anlaşmasıyla biten savaş sona ermiş, 1975 yılında Kuzey, Güney Vietnam'ı işgal etmiş ve bir yıl sonra iki Vietnam birleşerek Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti adı altında birleşmişlerdir⁵⁵.

ABD Başkanı Nixon'un 1969'dan itibaren "Nixon veya Guam Doktrini" çerçevesinde daha dikkatli bir Uzak Doğu politikası izlemeye başlaması, Çin'le ilişkilerin hızla düzelmesini sağladı. Bu ortam içinde Çin 1971'de BM'ye alındı. Başkan Nixon, 1972 yılında Çin'i ziyaret etmiştir. ABD – Çin ilişkilerinin gelişmesi Sovyetleri de Batıyla uzlaşmaya mecbur bırakmıştır. Bu yakınlaşma 1979 yılında diplomatik ilişkilerin kurulmasına zemin hazırladı. ABD'nin Vietnam'dan çekilmesinin ardından bölge içi çatışmalar kendini göstermiştir. Yukarıda değinildiği gibi Kuzey Vietnam Güney'e saldırmıştır. Daha sonra Vietnam Kamboçya'yı işgal etmiş ardından da Çin, Vietnam'a saldıracaktır. Buna benzer bir gelişme de Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye karşı bir harekât niyetidir. Ne var ki ABD bu konuda Güney Kore'ye olan desteğini açıkça ifade etmiştir. Böylece K. Kore bu niyetinden vazgeçmiştir⁵⁶.

⁵⁴ Mark L. Haas, **The Ideological Origins of Great Power Politics 1789 – 1989**, 1. Baskı, New York: Cornell University Press, 2005, s.146 – 158

⁵⁵ DEİK Vietnam Ülke Bülteni, <http://www.temsad.com/images/stories/Vietnam.pdf>, 15 Şubat 2008, s.2.

⁵⁶ Kürkcüoğlu, "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Dünyanın Genel Durumu", Prof. Dr. İhsan Güneş (Ed.), **Dünyanın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi (3 – 29)**, s.17

6. Nixon Doktrini ve ABD Dış Politikası

Nixon Doktrininden kısaca bahsetmek gerekirse doktrinin temel gerekçesi, Vietnam'daki feci tecrübenin ardından Amerikan dış politikasının operasyonel esnekliğini yeniden kazandırmaktır. Doktrin esas olarak üç politika içermektedir;

1. ABD'nin mevcut bütün antlaşma taahhütlerini sürdürmesi, Yaşaması Amerika'nın çıkarları için hayati önem taşıyan bir müttefik ya da başka herhangi bir devletin nükleer güç tehlikesi altında bulunması halinde bir "kalkan sağlayacağı" vaadinde bulunmaktaydı.
2. Diğer nükleer olmayan saldırganlık türlerinin gerçekleşmesi halinde ABD, "doğrudan tehdit altındaki ulusa, savunması için insan gücü sağlayacağı yönünde öncelikli sorumluluğunu yerine getirmesi" şartıyla askeri ve ekonomik destek vermesi.
3. Böylece Üçüncü Dünya bölgelerinde gelecek kara savaşlarına aktivist katılımı engellenen yanı sıra Amerika'nın küresel taahhütlerinin önceliğini bir kez daha teyit etmektedir⁵⁷.

Nixon ve Kissenger'a göre dünya beş güç merkezine bölünmüştür: Rusya, Amerika, Çin, Japonya ve Ortak Pazar konumundaki Batı Avrupa. Detant döneminde her güç kendi nüfuz alanında kalmalı ve bir diğerinin mıntikasına girmekten kaçınmalıydı. Nixon ekonomik gücün her şeyin başı olduğuna inanan bir başkandır. Ayrıca Nixon, Sovyetlerin silahlanma konusunda ülkesiyle müsavi olduğunu görmüş ve daha yumuşak bir strateji izlemeye yönelmiştir. Zaten bu sürecin devamında SALT I görüşmeleri başlayacaktır⁵⁸.

Nixon Doktrini'ni Orta Doğu açısından da değerlendirmek gerekir. Süveyş krizi, ABD'nin bu bölgeyle ilgili politikasına yeni bir boyut getirmiştir. Sovyetlerin bölgedeki nüfuzunun artması nedeniyle, İngiltere'nin önderliği ve ABD'nin desteği ile bir tür Ortadoğu Savunma Örgütü'nün kurulmasına ilişkin planlar hayata geçirilmiştir. Bunun yanı sıra, Başkan Eisenhower da, komünizmle yönetilen herhangi bir devlet tarafından saldırıya uğrayacak herhangi bir Ortadoğu devletinin, askeri güç kullanımı ve bu kapsamda, bölgedeki ülkelere verilebilecek askeri yardım da dâhil olmak üzere her şekilde ABD tarafından savunulacağını beyan etmiştir. "Eisenhower Doktrini" olarak adlandırılan politika 1970'lere kadar devam etti. 1969'da açıklanan ve "Nixon Doktrini" olarak bilinen yeni doktrin, ABD'nin bölgeye

⁵⁷ Graham Evans & Jeffrey Newnham, H. Ahsen Utku (çev.), s.450 – 451

⁵⁸ Thomas G. Paterson, J. Garry Clifford, Kenneth J. Haggan, **American Foreign Policy**, 3. Edition, Toronto: D. C. Heath and Company Yayınevi, 1987, s.576, 577

doğrudan müdahalesi yerine Ortadoğu ülkelerine artan şekilde askeri ve ekonomik yardım yapılması esasına dayanıyordu. Nixon Doktrini'ne göre ABD, Ortadoğu bölgesinin Sovyet tehdidine karşı savunulmasında önemli rol oynayacağı düşünülen İran ve Suudi Arabistan'a olağanüstü önem vermekteydi. Bu plan uyarınca ABD, bu devletlere 1979 yılına kadar daha fazla sayıda silah satmaya devam etti. 1979 yılında İran'daki İslam devrimi ve aynı yıl Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, ABD'nin bölgeye daha fazla müdahale etmesini gerektirdi, çünkü bu iki gelişme, bölgedeki güç dengesini Sovyetler Birliği'nin lehine değiştiriyordu. Bunun ardından, ABD, bölgedeki politikasını değiştirdi ve 1980'de Carter Doktrini'ni benimsedi⁵⁹.

Soğuk Savaşın olumsuz izler bırakan 1960'lı yıllardan sonra Avrupa'nın tümünü kapsayan çok kutuplu bir dünya düzeni arayışına girilmiştir. Böylece BM'den sonra en kapsamlı dünya örgütü olan AGİK'in temelleri atılmıştır⁶⁰. 1975 yılında imzalanan Helsinki Nihai Senediyle 35 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen konferans anlam kazanmıştır. Söz konusu anlaşmaya imza koyan ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 35 devlet demokrasiye ve insan haklarına saygı göstereceklerine, güven ortamı oluşturacaklarına dair taahhüt altına girmişlerdir. Söz konusu anlaşma II. Dünya Savaşını resmen bitirmiş anlaşmadır⁶¹. Sonuç Belgesi katılan devletlerde farklı, hatta çelişkili yorumlara konu olmuştur. Bir uzlaşma belgesi olduğundan, Avrupa'daki fiili siyasal sınırları onayladığı görüşünden, sosyalist devletlere insan haklarını kabul ettirdiğine kadar her türlü yoruma açıktır⁶².

Hemen belirtmek gerekir ki 1974 yılında Türkiye'nin haklı gerekçelerle müdahalede bulunduğu Kıbrıs dönemin önemli gelişmelerinden biri olmuş. Yine Soğuk Savaşın süper güçlerini oyunun taraflarından yapmıştır. Ancak söz konusu olay tezin II. Bölümünde ele alınacaktır. Ve yine bu olayın devamında uygulanan silah ambargosu ve haşhaş sorunları da anlatılacaktır.

⁵⁹ Gamze Güngörmüş Kona, **Görüş Dergisi**, Temmuz 2003, s.18

⁶⁰ Hüseyin Bağcı, **Soğuk Savaş Dönemi Bitiminin Türkiye'nin Uluslararası Konumu Üzerine Etkileri**, Dış Politika Bülteni, C:III, No:2, Eylül 1991, s.1

⁶¹ Thomas G. Paterson, J. Garry Clifford, Kenneth J. Haggan, **American Foreign Policy**, s.583

⁶² Gökçen Alpkaya, **Agik Sürecinden Agit'e İnsan Hakları**, Baskı sayısını yaz, Ankara: Kavram Yayıncılık 1996, s.8 (sayfa numarasına tekrar bak).

7. 1973 Petrol Krizi

1973 yılında Orta Doğu ülkeleri ellerindeki petrolü siyasi bir güç olarak kullanmaya karar vermişlerdir. Bu da dünya genelinde bir petrol krizine sebep olmuştur. Bir ikinci petrol krizi de 1979 İran Devrimi'nin neticesinde hâsıl olacaktır. Üçüncü kriz de 1985'te Suudi Arabistan'ın kartel içerisindeki "salıncak üretici" rolünü terk etmesiyle ortaya çıkacaktır⁶³. Arap – İsrail çatışması Amerikan ekonomisini tehdit etmeye başlamıştır. O güne kadar Araplar ucuza satmış olduğu petrolü bir silah olarak kullanmaya başlamıştır. Amerika'ya giden petrole ambargo konulmuş ve Batı Avrupa ve Japonya'ya giden petrol fiyatları dört kat artırılmıştır. İhtiyacı olan petrolün %10 – 15'ini Ortadoğu'dan alan Amerika zor duruma düşmüştür. 1974'te kaldırılan ambargo sonrası yüksek fiyatlar aşağıya çekilmemiş ve petrol dünya siyasetindeki etkin yerini almıştır⁶⁴.

ABD Başkanı Nixon 1974 yılında bir haftalık Orta Doğu gezisine çıkmış ve bölge ülkeleriyle görüşmeler yapmıştır. Yapmış olduğu görüşmeler neticesinde Mısır'dan olumlu sinyaller almıştır. Bu ziyaretler sonrasında Batı bloğunda Batı Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya ile Orta Doğu'da Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ile çeşitli ekonomik yardım anlaşmaları imzalamıştır. Bu ziyaretlerin devamında Mısır'ın politikasının Batı'ya kaymaktaydı. Zira Enver Sedat'ın Orta Doğu'da ziyaret ettiği ülkeler dahi esas itibariyle muhafazakâr ve Batı'ya yakın ülkelerdi. Bu gelişmeler üzerine Mısır – Libya ilişkileri gerginleşmiş, her an bir savaş durumunu alacak seviyeye gelmiştir. Mısır'da, yüksek seviyedeki kişileri öldürmekle görevlendirildiği belirtilen 30 kadar Libyalı komandonun 8–9 Mart 1976'da yakalanmalarından bir kaç gün sonra, Enver Sedat, bir bomba patlattı. Sovyetlerle olan bağlarını birdenbire koparıverdi. Mısır'ın Amerika ile münasebetleri geliştikçe, Mısır-Sovyet münasebetleri bu gelişmenin üzerinde bir ipotek teşkil etmeye başladı. Libya ile münasebetlerin gayet gergin olduğu ve Lübnan iç savaşının da gayet yoğun yaşandığı bir sırada, Enver Sedat Sovyet yükünü sırtından atıverdi. Enver Sedat'ın bu yeni tutumu, Amerika'yı bir Orta Doğu barışı konusunda daha da cesaretlendirdi ve harekete geçirdi. 1977 yılında Amerika'nın gösterdiği faaliyetlerden hiç bir netice çıkmadı. 1977 Mayısında İsrail'de yapılan seçimler sonucunda Begin başkanlığında yeni bir yönetim gelmiştir. Begin Sedat'ın verdiği olumlu sinyalleri yanıtsız bırakmamıştır. Bu uzun süreci özetleyecek olursak 1978 – 1979 Camp David anlaşmalarına giden yol açılmıştır. İmzalanan

⁶³ Graham Evans & Jeffrey Newnham Çeviren: H. Ahsen Utku, s.506 – 507

⁶⁴ Thomas G. Paterson, J. Garry Clifford, Kenneth J. Haggan, **American Foreign Policy**, s.586

anlaşma sonrasında karşılıklı olarak savaş durumuna son verilmiştir. Anlaşma sonrası Mısır Arap dünyasında yalnız kalmıştır. Amerika imzalanan anlaşmaya tanık olarak katılmıştır. Taraflar karşılıklı olarak güvenlik, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlıkları kabul etmişlerdir. Ayrıca anlaşma sonrasındaki süreçte Lübnan FKÖ milislerine bir üs ve dolayısıyla İsrail'e hedef olmuştur. Aynı Lübnan bu tarihten itibaren fiili Suriye işgaline girmiştir⁶⁵.

8. 1979 İran İslam Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali

Özellikle 1970'li yıllarda yoğun gelişmeler yaşayan Orta Doğu 70'lerin sonunda da kesif olaylarla karşı karşıya kalmıştır. 1979 yılında yaşanan iki gelişme bunun en net göstergesidir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran İslam Devrimi. Moskova Afganistan'ı işgal ederek Pakistan ve İran'ı istikrarsızlığa itmek suretiyle Basra Körfezi'ne giden yollara ve hatta bizatihi Basra Körfezi'ne egemen olmasını mümkün kılan jeostratejik bir konum elde etmiştir. Sovyetler, 1978 yılında yapmış olduğu Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasına dayanarak Afganistan'daki iç karışıklığı önlemek bahanesiyle asker göndermiş daha sonra bu durum işgale dönüşmüştür. Sovyetleri endişeye sevk eden esas sebep ise Afganistan'da kökten dinci kesimlerin güçlenmesidir. Amerika ise bu durum karşısında çareyi Afgan mücahitlerine destek vermekte bulacaktır. Böylesi bir zeminde 2000'lerin popüler radikal örgütü olan El Kaide doğmuştur. Sekiz yıl süren mücadele sonunda Sovyetler askerlerini 1988 yılında geri çekmek zorunda kalmıştır⁶⁶.

İran Devrimini biraz inceleyelim. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD – İran ilişkilerinde iki faktör belirleyici olmuştur. Bunlar İran'ın Sovyetlere olan yakınlığı, bunun Sovyetleri güneyden kuşatmadaki faydası ve ülkenin sahip olduğu zengin petrol ve doğal kaynaklardır. Nitekim 1952 yılında İran petrolünü millileştirmeye çalışan Musaddık hemen yönetimden uzaklaştırıldı ve yerine sürgünde olan ABD destekli Şah Pehlevi getirildi. Amerika'nın her türlü politikasına destek veren İran'a yine ABD tarafından nükleer silahlar hariç her türlü modern askeri teçhizat ve silah sağlanıyordu. Fakat bu politikalardan, ekonominin gidişatından ve sosyal yapıdan hoşnut olmayan halk Humeyni liderliğinde ayaklanmış ve rejimi değiştirerek Şah'ı yurt dışına kaçırmaya zorlamıştır. İdareyi alan Humeyni ise ABD'yi devrimin düşmanı ilan etmiş ve İsrail de bu tepkiden nasibini almıştır. Böylece ABD, bir

⁶⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1 – 2: 1914 – 1995, s.735 – 747

⁶⁶ Topur, 204 – 211

yandan Sovyetlere yönelik en önemli istihbarat alanlarını kaybederken, bir yandan da Basra Körfezi'ndeki petrol kaynakları riske girmişti. Öte yandan İran'ın devrimini ihraç etme çabaları bölgenin pimini çekmiş ve sekiz yıl sürecek olan Irak – İran savaşı başlamıştır⁶⁷.

İşte bu iki kritik bölgesel gelişmeye cevap niteliğinde ABD Başkanı Carter'ın Ocak 1980'de Birliğe Sesleniş Konuşmasındaki cümlelerini anmak gerekir. Genel olarak herhangi bir yabancı güç tarafından İran Körfezi'nde kontrolü eline almaya dönük her türlü girişimi ABD'nin hayati çıkarlarına bir saldırı olarak göreceğini ve buna müdahalede gereken her türlü araçla püskürtmekten çekinmeyeceklerini ifade etmiştir. Söz konusu Carter Doktriniyle ABD'nin Körfez'i açıkça savunacağını ilan etmiştir. Ayrıca Başkan Carter ve ulusal güvenlik danışmanı Brezinski, Sovyet işgaline bölgesel güvenliğe yönelik ciddi bir tehlike gözüyle bakıyorlardı. Afganistan, Sovyet hegemonyasının Körfez'e doğru atlayacağı bir sıçrama taşı olarak algılanmaktaydı. Sıcak denizlere ulaşma ve dünyanın petrol kaynaklarının büyük bir kısmı üzerinde denetimi için de bu topraklar çok önemliydi⁶⁸.

8.1.1. Salt II

Burada SALT II anlaşmalarından söz etmek gerek. SALT I anlaşmalarının devamı niteliğinde olan bu anlaşmalarla taraflar sahip olabilecekleri stratejik silah sayısına bir üst tavan getirilmesi ve çok sayıda nükleer başlık ile donatılmış ICBM ve SLBM'lere bir üst tavan getirilmesi konusunda çalışmalara başlamıştır. 1979 tarihinde Carter ve Brejnev'in imzaladığı anlaşmalar aynı yıl Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sebebiyle Amerikan Kongresinde onaylanmamıştır. Nihayet ABD 1986 yılında bu anlaşmaların sınırlarıyla kendisini bağlı saymadığını açıklamıştır. İki süper güç 1987 yılında INF (Orta ve Kısa Menzilli Nükleer Silahların Eliminasyonu) anlaşmasını imzalamışlardır. Anlaşmaya göre bu türden silahlar kaldırılacaktı. Daha önceden bahsedildiği gibi Helsinki Nihai Senediyle başlayan NATO ile Varşova Paktı arasında adeta bir silah deposu haline gelmiş olan Orta Avrupa'nın silahsızlanma çabaları 1990 yılında Paris'te, NATO ve Varşova Paktları arasında Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Anlaşması'nın – Conventional Forces in Europe Treaty (AKKA – CFE) imzalanmasıyla sonuçlanmıştır⁶⁹.

⁶⁷ Nihat Ali Özcan, **İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler**, Tepav, Haziran 2006, s.10 – 12

⁶⁸ Graham Evans & Jeffrey Newnham, H. Ahsen Utku (çev.), s.114 – 115

⁶⁹ Acar, s.337 – 348

Irak – İnan savaşından bahsetmeden önce kısaca sebebinden bahsetmek gerekir. İnan ve Irak birbirlerine hâkimiyet kurma çabasinda olmuşlar. Soğuk Savaş sırasında Şah döneminde İnan, ABD başta olmak üzere Batı tarafında yer alırken Irak ise SSCB'ye yakın durmuştur. Irak, İnan'daki Arapları himaye etmeye çalışırken, İnan da Kuzey Irak'taki Kürt unsurları kışkırtmıştır. 1975 yılında yapılan Cezayir Antlaşmasıyla taraflar bu emellerinden karşılıklı olarak vazgeçmişlerdir. İnan Devrimi sonrasında, Irak bunu fırsat bilmiş ve İnan'a saldırmıştır. Böylece iki ülke arasında sekiz yıl süren savaş başlamıştır. Savaş sonunda iki taraf da kazanç sağlayamamış ve yıpranmıştır. Ancak 1991 yılında ABD'nin Kuveyt'e saldırması sonucu Irak'a savaş açması bölgede İnan'ın daha rahat hareket etmesini sağlayacaktır⁷⁰.

1983'de ABD Başkanı Reagan, Sovyetleri “Şeytan İmparatorluğu” olarak tanımlamıştır. Sovyet liderleri bunu ABD'nin bir nükleer saldırı yapacağıının işareti olarak algılamışlardır. Fakat aradan geçen beş sene içerisinde süper güçlerin liderleri karşılıklı güven ve işbirliğinden bahsetmeye başlamışlardır. Öyle ki yapılan görüşmeler sonrasında Almanya'nın birleştirilmesi ve hatta NATO'ya katılmasında uzlaşılacaktır. Peki iki süper güç arasında değişen olay nedir? Sovyetler, 1986 yılına geldiğinde GSMH'nin (Gayri Safi Milli Hasıla) %15'inden fazlasını savunma bütçelerine ayırıyordu. Geniş bir coğrafya, eskiyen silahlar ve bunun getirdiğı ekonomik bunalım Sovyetleri böyle bir tutum içine itmıştir⁷¹.

8.1.2. Gorbaçov Ve Sovyet Dış Politikasında Değişimler

1985 yılında Mikhail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne gelmesiyle bu ülkede önemli gelişmeler olmuştur. Gorbaçov, iktidara geldikten sonra ilk önce yetkilerini çoğaltmaya çalıştı ve bunun arkasından komünizm düzeni içinde, 1987 yılında “glasnost – açıklık” ve “perestroyka – siyasi sistemin yeniden yapılandırılması” hareketlerini başlattı. 1988'de Gorbaçov, Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevine ek olarak Devlet Başkanlığı'nı da üzerine aldı. Bunların yanı sıra 1989'da “Başkanlık Sistemi”nin kabul edilmesiyle dört yıl için Başkan seçilmiştir. Yukarıda anılan değişimler olurken ABD ile Sovyetler anlaşmaya yönelmiştir. Önceki sayfalarda anlatılan silahsızlanma ve biraz sonra ele alacağımız iki Almanya'nın birleştirilmesi üzerine mutabakata varıldı. Yine yukarıda bahsi geçen 1991'de imzalanmış olan Paris Anlaşması bu sürecin bir sonucudur ve Soğuk Savaşın sonudur. Gorbaçov'un bütün yenilik girişimlerine ve

⁷⁰ Arif Keskin, **Irak'ta “ABD – İnan Savaşı”, Stratejik Analiz**, Şubat 2007, s.44

⁷¹ L. Haas, s.176, 177

çabalarına rağmen ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar Gorbaçov'a olan muhalefeti arttırmış ve muhalefeti harekete geçirmiştir. Bu arada Devlet Başkanı seçilen Yeltsin, Gorbaçov'un istifasını istemiştir. Bu tarihlerden sonra 15 devletten oluşan Sovyetler Birliği'nin dağılmasını hızlandıran olaylar baş gösterdi⁷².

9. Sovyetlerin Yıkılması ve Yeni Düzen

Yarım asıra yakın bir süredir bölünmüş bir dünyanın sona ermesi belki de en çok Almanya'nın işine yaramıştır. Bir yandan iki Almanya'nın birleşmesi, diğer yandan da Doğu ve Avrupa ülkeleriyle artan ekonomik ve ticari ilişkileri, bu ülkenin küresel ilişkilerdeki etkinliğini artırmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra Almanya Avrupa'da siyasal ve ekonomik olarak etkinliğini artırmış, başaktör konumunu güçlendirmiştir. Aynı durum NATO'nun genişlemesine doğrudan katkıda bulunduğu için de önemlidir⁷³.

Baltık ülkeleri ile Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya gelişmeleri, oldukça uzun bir zaman dilimine yayıldığı halde, Doğu Almanya, Bulgaristan ve Romanya'da komünist iktidarların yıkılması, birkaç aylık süreç içinde gerçekleşmiştir. 1989'da Doğu Almanya'da ağırlık merkezi Leipzig şehri olan komünist aleyhtarı gösteriler başladı. Gösteriler sonuç getirmiş ve 1961 Ağustosunda inşa edilen Berlin diğer adıyla Utanç Duvarı'nın 1 Ocak 1990'da yıkılacağı ilan edilmiştir. Yine 1989'da Federal Almanya Başbakanı Helmut Kohl, Kasım 1989'da Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesini öngören 10 maddelik bir plan teklif etmiştir. Bir süre ayak süren Gorbaçov öneriyi bir süre sonra kabul etmiştir. Nitekim ABD, Sovyetler, İngiltere ve Fransa ile Doğu ve Batı Almanya arasında 12 Eylül 1990'da ilgili anlaşma imzalanmıştır⁷⁴.

1989 yılının son ayları ve 1990 yılı SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerin egemenliklerinin, 1991 yılı ise bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının ilanı ile geçti⁷⁵. 19 Ağustos 1991'de Gorbaçov Kırım'da tatildeyken SSCB Acil Durum Komitesi tarafından bir darbe yapılmıştır. Yeltsin, bu darbeye direnmiş ve başarılı olmuştur. Zaten bundan sonra gerek ülkesinde

⁷² Uçarol, s.980 – 982

⁷³ Gözen, **Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk ve 11 Eylül**, 1. Basım, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 130

⁷⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.922 – 924

⁷⁵ Yılmaz Tezkan, **Kadim Komşumuz Rusya**, 1. Baskı, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.9

gerekse Batı dünyasında ön plana çıkmıştır. Batı için önemli olan Yeltsin'in demokrasi uğrunda aldığı risklerdir⁷⁶. Bu darbe girişimi Gorbaçov'un nüfuzunu kırmış, Yeltsin'in yıldızını parlatmıştır. Beyaz Rusya Yüksek Kurul Başkanı, Ukrayna Cumhurbaşkanı ve Yeltsin aralarında müzakerelerde bulunmuştur. Yeltsin söz konusu iki üst düzey yöneticinin desteğini alarak dağılan SSCB'nin yerine BDT'nin (Bağımsız Devletler Topluluğu) kurulmasına karar vermiştir. Aynı yıl Almatı'da BDT'nin kuruluş anlaşması ve deklarasyonu olan Minsk Anlaşması imzalanmıştır. 24 Aralık 1991'de SSCB'nin BM üyeliği kaldırılmış ve Gorbaçov istifa etmiştir. Bazı bilim adamları tarafından perestroyka ve glasnost reformlarının çöküşte önemli bir yeri olduğunu ileri sürer. Oysa birliğin çökmesindeki esas sebep, sosyalist ideolojiye göre, bürokratik askeri tip devletin varlığı, savaş hazırlıklarına bütçeden fazla pay ayrılması ve bunun ekonomik manada olumsuz yansımasıdır⁷⁷.

9.1.1. Bağımsız Devletler Topluluğu Kuruluyor

Sovyetlerin resmen yıkıldığını teyit eden belgeye Gorbaçov karşı çıkmış ancak Yeltsin'in ağırlığı kendisini hissettirmiş anlaşma kabul görmüştür. Anlaşma metninde diğer Sovyet Cumhuriyetleri de davet edilmişse de başlarda bir Slav Birliği şeklinde yorumlanan örgüt Slavlar tarafından kurulmuştur. Eski birliğin korunması taraftarı olan Türkistan Cumhuriyetleri nihayetinde anlaşmaya katılmak durumunda kaldılar. Birliğin kuruluş sebepleri olarak şunlar gösterilmiştir;

1. Yeni Birlik Anlaşması taslağı görüşmelerinin başarısız olması,
2. Cumhuriyetlerin kendi bağımsız devletlerini oluşturarak SSCB'den ayrılmaları,
3. Merkezin dar görüşlü politikalarının ülkede ciddi siyasi ve ekonomik kriz yaratması,
4. Birliğin birçok bölgesinde toplumsal gerilimlerin ve etnik çatışmaların artması⁷⁸.

BDT'nin kendisine başlıca yedi amaç edindiğini söylemek mümkündür. Bunlar;

1. Sovyetlerin 15 devlete bölünmesiyle ilgili yasal konular,
2. Sovyet nükleer enerjisini yönetmek,
3. Konvansiyonel silahların halef devletlere paylaşılması,

⁷⁶ Elnur Hasan Mikail, **Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası**, 1. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.74 – 77

⁷⁷ Hekimoğlu, s.56 – 59

⁷⁸ Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, 1. Basım, Ankara, Platin Yayınevi, 2005, s.58 – 65

4. Hak ve sorumlulukların (deniz aşırı mülkiyetler ve Sovyetlere ait borçlar gibi), borçların bölüşürülmesi,
5. Kapalı ekonomik dayanışma mirası hakkında Sovyet cumhuriyetleri arasında anlaşılması,
6. Sınırlar ve azınlıklarla ilgili konularda ilkeleri ortaya koymak,
7. Eski Sovyetler topraklarında silahlı anlaşmazlıkları çözmek⁷⁹.

9.1.2. RF Dış Politikası (1991 – 1993)

Sovyet Birliği'nin son yıllarında, SSCB Genel Sekreterliği yönetimi yerine, SSCB Cumhurbaşkanlığı; Sovyetler içindeki cumhuriyetlerin Birinci Sekreterliği görevi yerine ise bu devletlerin Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulmuştu. 1991 sonrası, Gorbaçov'un istifa etmesiyle Yeltsin, daha rahat hareket etme imkânı bulmuştur. Boris Yeltsin, Rusya Federasyonu'nun ilk cumhurbaşkanı olma statüsüne sahip olmuş ve iki dönem başkanlık yapmıştır. Sovyetlerin yıkılmasının ilk yıllarında geçici dönemden çıkış yolu olarak Batı dünyasını tercih etmiş, iç ve dış politikalarında Batı, özellikle de ABD yanlısı politika izlemiştir. İflas eden Sovyet ekonomisini dağıtmış ve Pazar ekonomisini geliştirmiştir. Fakat bu piyasa fiyatlarının birden yükselmesine neden oldu. Bu dönemde Ruts koy, çevresinde topladığı üst düzey yetkililerle Yeltsin'e darbe girişiminde bulunmuş, ancak Yeltsin parlamentoyu tanklarla ablukaya aldırması ve bundan istediği sonucu alarak iktidarını devam ettirmiştir. Ülkedeki özelleştirme hareketlerine bağlı olarak oligarklar/nomenklatura sınıfı belirlemeye başlamıştır. Bunun sonucunda endüstrinin %70'i devletten özel teşebbüse devredilmiş ve milli gelir iyice azalmıştır. 1992 yılında Rusya'dan ayrıldığını, bağımsız bir devlet olduğunu bildiren Çeçenistan'a karşı 1994 yılında savaş başlatılmıştır. Savaş Rus halkının tepkisi çektiğinden ve dünya kamuoyu önünde Rusya'nın imajını zedelediğinden 1996 yılında Yeltsin, Çeçen yönetimi ile anlaşmak zorunda kalmıştır. 1996 yılında seçimleri kazanan Yeltsin, eski çevresini yanından uzaklaştırarak yeni oluşan Oligarşi grubunu etrafında topladı. Oligarklar, taraftar kaybeden Yeltsin'e para ve medya güçleriyle yardım ederek seçimi kazandırmıştır. Rusya gittikçe sertleşmiştir. Öyle ki 1993'de kendi sınırlarına en ufak bir müdahalede nükleer silahları kullanacağını açıklamıştır⁸⁰.

⁷⁹ Mark Webber, *The International politics of Russia and the Successor States*, 1. Basım, New York, Manchester University Pres, 1996, 89 – 90

⁸⁰ Tezkan, s.64 – 75

SSCB'nin dağılmasıyla, petrol sistemleri coğrafi dağılmadan çok fonksiyonel bölünme sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Petrol Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'da üretilirken petrol işleme tesislerinin önemli bir bölümü Beyaz Rusya, Ukrayna ve Azerbaycan'da kalmıştı. Batı Avrupa'ya uzanan petrol boru hatlarının önemli bir kısmı Ukrayna'dan geçmekteydi. Diğer ihraç terminalleri ise Ukrayna, Gürcistan, Lituanya ve Letonya'da kalmıştı. Ruslar bölgede gelecekte yapılacak bütün boru hatlarını kontrol edebilmek için askeri üsler elde etme politikası izlemektedirler. Gürcistan 4 üsse, Ermenistan ise 3 üsse izin vermiştir. Ancak Ermenistan Türkiye'ye önlem olarak, gönüllü bir biçimde bu anlaşmaları imzalamışken, Gürcistan baskılar sonucunda bu üslerin varlığını kabul etmek durumunda kalmıştır. Belirtmek gerekir ki, Rusya Gürcistan'ın yanı sıra Abhazya'daki etnik çatışmaları da kendi lehine kullanmak istemişlerdir. Rusya özellikle bölgede Türk ve batılı nüfuzu azaltmayı, Abhazya'daki uzun Karadeniz kıyı şeridini denetleyerek Rusya'nın Novorossisk ve Supsa limanlarını korumayı hedeflemiştir⁸¹.

9.1.3. Sovyet Sonrası Kafkasya

Sovyetlerin dağılmasından sonra Kafkaslarda çatışmalar eksik olmamıştır. En başta Ermenistan ve Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ sorunu baş göstermiştir. Uzun bir tarihe sahip olan "Karabağ Sorunu", 1980'lerin ikinci yarısında SSCB'nin dağılma sürecine girdiği dönemde Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait Karabağ bölgesinin dağlık kısmında yeniden hak iddia etmesiyle ortaya çıkmıştır. Ermenilerin Dağlık Karabağ üzerindeki hak iddiaları burada nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları kabulünden yola çıkmaktadır. Ermenilerin mevcut durum itibarıyla Dağlık Karabağ'da çoğunluğu teşkil ettikleri bir gerçektir. 1989 sayımına göre Dağlık Karabağ nüfusunun %75'i Ermenilerden, %25'i Azerilerden oluşmaktadır. Ancak burada Ermeni sayısının artmasının temel nedeni Rusya'nın Kafkaslarda izlediği nüfus politikasıdır. Ayrıca Rusya için Kafkasya politikasında Ermenistan ve genel anlamda Ermenilerin vazgeçilmez oluşu Ermenilerin Dağlık Karabağ tezini güçlendirmektedir. Diğer taraftan Azerbaycan, Dağlık Karabağ bölgesinin hukuki ve tarihî olarak kendisine ait olduğunu ileri sürmektedir. Aslında bu bir iddiadan öte uluslararası hukuk tarafından da desteklenen bir durumdur. Ancak Azerbaycan bu konuda sadece Türkiye'nin desteğini alırken, Ermeniler, Rusya ve İran başta olmak üzere bölge ülkelerinin ve Batı devletlerinin

⁸¹ Hamit Ersoy & Lale Ersoy, s.197 – 200

desteğini sağlamış durumdadır. Bu nedenle Ermeniler “Büyük Ermenistan” hayalinin bir parçası olarak gördükleri Dağlık Karabağ’ı bırakmak istememektedirler⁸².

10. 1991 Körfez Savaşı

Yine bu dönemde Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli olaylarından biri olan II. Körfez Savaşı çıkmıştır. Bu savaşın başlama nedeni olarak sadece Irak’ın Kuveyt’i işgalini belirtmek yetersiz bir gerekçelendirme olacaktır. Savaşı hazırlayan zeminden biraz bahsetmek gerek. Irak, İran’la sekiz yıl süren savaş sonrasında ekonomik olarak çökmüş, 80 milyar dolar dış borca sahip olmuştur. Savaşın bir başka getirisi olarak Irak aşırı derecede silahlanmış ve silahlanmayı savaş sonunda da devam ettirmiştir. İran’a karşı yapmış olduğu mücadeleyle Irak kendisini Arap dünyasının lideri olarak görmeye başlamıştır. İşte böyle bir ortamda Irak, Kuveyt ile petrol ve sınır konularını içeren bir çatışma içine girdi. Hatta Kuveyt sınırına asker yığarak işgalin sinyalini vermiştir. Elindeki bütün istihbarata rağmen ABD yönetimi, olaya müdahale etmediği gibi olayın Arap ülkelerinin kendi aralarındaki bir problem olduğunu söylemiştir. Bütün olan biteni bilen BM, bu süreçte harekete geçmemişken Kuveyt işgalinin hemen başlarında ABD, BM Güvenlik Konseyi’nin işgali kınamasını sağlamıştır. Böylece ABD bölgede tehlikeli bir aktör olmaya başlayan Irak’ı engellemiş, Irak’ın silahlanmasının tehlikeli sonuçlarının önüne geçmiş ve İsrail’in güvenliği sağlamıştır⁸³.

Toplanan BM Güvenlik Konseyi, almış olduğu 660 ve 661 sayılı kararlardan istediği neticeyi elde edememiş ve 678 sayılı kararla Irak’ın altı ayda Kuveyt’i boşaltmadığı takdirde her imkâna başvurulması kabul etmiştir. 17 Ocak 1991’te başlayan hava harekâtı 40 gün, kara harekâtı ise iki gün sürmüştür⁸⁴. Savaş sonrası Irak’a gıda karşılığı petrol zorunluluğu getirilmiş, kimi zaman bu kararlara karşı çıksa da Irak halkı bu kararlardan en olumsuz etkilenen taraf olmuştur⁸⁵. Körfez Savaşı’nın diğer önemli bir noktası da neredeyse tüm dünya bu işgale karşı çıkmıştır. Başta ABD ve Batı olmak üzere Sovyetler Birliği de söz konusu müdahaleye destek olmuşlardır. Arap dünyası, Irak’a karşı alınması gereken tedbirler konusunda ikiye bölünse de önemli aktörler olan Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan dâhil 13

⁸² Dağlık Karabağ Sorunu, <http://azerbaycan.ihh.org.tr/insan/daglik/daglik.html> , (19 Şubat 2008).

⁸³ Ramazan Gözen, **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, 1. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2000, s.99 – 107

⁸⁴ Topur, s.226 – 227

⁸⁵ A.g.e, s.250 – 252

Arap devleti, ABD'ye açık destek vermiştir. Böylesi bir ortamda Türkiye'de bu operasyona destek vermek durumunda kalmıştır⁸⁶.

Körfez Savaşı'nın bir diğer önemli sonucu da ABD ve Batılı müttefikleri, Irak Hükümeti'ne Irak topraklarında 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyine uçak ve ağır silah geçirmemeyi kabul ettirdiler. 36. paralelin kuzeyini kontrol altında tutmak üzere Türkiye'de İncirlik Üssü ve yakınlarında Amerikan, İngiliz, Fransız ve Türk hava birliklerinden oluşan bir uluslararası "Çevik Güç" yaygın adıyla "Çekiç Güç" kuruldu. Bu kuvvet, Bağdat Yönetimi'nin Kuzey Irak halkına girişeceği bir saldırıyı önlemek ve gerektiğinde müdahale etmek amacıyla kurulmuştur. Bu tarihlerde oluşmaya başlayan güç boşluğundan yararlanarak Kürt grupları bir Kürdistan Cephesi oluşturmuş ve Kuzey Irak'ta 1992'de yapılan seçimler sonucu bir Temsilciler Meclisi kurmuştur. Irak yönetimi ile anlaşılan Kürt grubu Irak ordusu ile İran'ın desteklediği diğer Kürt grubun hâkim olduğu Erbil'e girmiştir. 1996 yılında yaşanan bu gelişmeler karşısında ABD, Basra Körfezi'nde beklettiği savaş gemileri ile uçaklarından fırlattığı füzelerle Güney Irak'ı vurmuştur. Yapılan operasyona Almanya destek vermiş, Türkiye ile Fransa soğuk bakmış, Rusya ise karşı çıkmıştır. ABD 32. paralel yasağını 33. paralele çıkarmıştır. Savaştan sonra Irak'ın savaş öncesi edindiği kimyasal silahlarını araştırmak ve bunları imha etmek üzere, UNSCOM (BM Özel Komisyonu) kurulmuş ve bu komisyon Irak'ta görevine başlamıştır. Irak yönetimi, bu komisyonun görevini defalarca reddetmiş, zorluklar çıkarmıştır. Her an bir savaş tehlikesinin baş gösterdiği süreçte Fransa, Çin ve Rusya diplomatik çözüm yollarından yana olmuştur. Bu arada 20 yıl aradan sonra ABD'nin şer ekseninde ilan edeceği ülkelerden biri olan Suriye, 2001 yılında Irak'la yakınlaşma ve dostluk süreci başlatmıştır. Bu ortam bir sonraki Körfez Savaşı'nın hazırlayıcısı olmuştur⁸⁷.

Savaş öncesinde gitmekte yarar var. ABD birliklerinin Körfez'e henüz yığınak yapmayı sürdürdüğü günlerde, başkan George Bush 11 Eylül 1990 tarihinde Kongrede yaptığı konuşmada, doğan krizin "vahim olmakla birlikte Yeni Dünya Düzenine (...) doğru ilerlemek için ender bir fırsat da sunduğunu" dile getiriyordu. Bush bununla, açılan yeni tarihsel dönemin anlamını dile getiriyordu: "eski düzen sona ermiş ve dünya tarihinde yeni bir dönem açılmıştır; bu yeni dönemde yeni bir düzene ihtiyacımız var." Gerçekten de dünya siyasetinin ana çizgilerini kırk yıldan uzun bir süre belirlemiş olan eski düzen, yani Soğuk Savaş dönemi

⁸⁶ Gözen, **Amerikan Kışkırcısında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, s.26

⁸⁷ Uçarol, s.967 – 972

sona ermiş ve belirsizliklerle dolu yeni bir dönem açılmıştı. Körfez Savaşı bu yeni dönemin neye benzeyeceği konusunda tüm dünyaya gönderilen bir mesajdı. 6 Temmuz 1990'da Londra'da toplanan NATO zirvesinde SSCB'nin artık düşman olmadığı ilân edildi⁸⁸.

11. 1991 Roma ve 1999 Washington Zirveleri – Nato Stratejik Konsepti

Bu dönemin başka bir gelişmesi olarak ifade edilmesi gereken bir NATO zirvesi kararı daha vardır. 1991 yılında Roma'da toplanan NATO zirvesindeki “Stratejik Konsept” in üye devletler tarafından kabul edilmesidir. İttifak'ın Soğuk Savaş sonrasında yeni bir görev tanımlı yapmakta zorlandığını ortaya koymuştur. Stratejik Konsept'te NATO'nun temel amacı olan üyelerinin güvenliğini sağlamakla ilgili 4 görev alanına vurgu yapılmıştır:

- 1–Demokratik kurumların gelişmesi ve hiçbir ülkenin herhangi bir Avrupa ülkesini tehdit edemeyeceği ya da zor kullanma tehdidiyle baskı kuramayacağı bir tarzda Avrupa'da istikrarı ve güvenlik ortamını tesis etmek,
- 2–Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. maddesinde ifadesini bulan risk oluşturan muhtemel gelişmeler de dâhil olmak üzere çıkarlarını ilgilendiren konularda çabaların uygun bir şekilde eşgüdümü için Atlantik ötesi bir forum oluşturmak,
- 3–Üye ülkelerin topraklarına yönelik tehdit ve saldırıları caydırmak ve üye ülkeleri savunmak,
- 4–Avrupa'da stratejik dengeyi korumak⁸⁹.

Ayrıca bu konseptte AT, BAB, AGİK/AGİT gibi kurumların da sorumluluklarının bulunduğu atıfları yeni askeri bir oluşum sinyalinin vermiştir. Fakat 1991'deki Maastricht Zirvesi'nden sonra AB (Avrupa Birliği) adını alan AT'nin siyasal alanda yoğun birlik faaliyetleri, bu bağlamda NATO'nun kurulmasından sonra sadece ismen var olan BAB'a (Batı Avrupa Birliği), AGSP (Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası) çerçevesinde tekrar hayatıyet kazandırılması, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin 1999'da NATO'ya katılmasıyla Avrupa kimliğinin güçlenmesi, SSCB tehdidinin ortadan kalkmasıyla ABD'nin Avrupa güvenliğindeki yeri sorgulanmaya başlanmıştır. Aynı yıl NATO'nun 50. yılı vesilesiyle Washington'da yapılan zirvede “Yeni Stratejik Konsept” kabul edilmiştir. Avrupa güvenliğinde önemli bir dönemececin aşıldığı konseptte göre NATO sadece üyelerini doğrudan

⁸⁸ Deniz Morali, 21 Şubat 2002, “Yeni Dünya Düzeni” ya da Yeni Emperyalist Paylaşım, <http://www.marksist.com/GUN/Yeni%20Dunya%20Duzeni%20ya%20da%20Yeni%20Emperyalist%20Paylasi m.htm>, (20 Şubat 2008).

⁸⁹ Çağrı Erhan, **Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele**, Stradigma aylık strateji ve analiz e – dergisi Haziran 2003 Sayı: 5, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/06_2003_01.pdf, (20 Şubat 2008), s.10.

gelecek saldırıya karşı değil aynı zamanda Avrupa’da istikrarsızlığa da yol açabilecek risk faktörlerine karşı da savunacağı vurgulanmıştır⁹⁰.

12. Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar Karışıyor

Soğuk Savaş sonrası Balkanlar’daki önemli gelişmelerden söz etmek gerek. Bütün gelişmelerin ana arteri Yugoslavya Federe Devleti’nin dağılması ve bağlaşıp cumhuriyetlerin bağımsızlığını ilan etmesidir. Bu süreçte yaşanan kanlı savaşlar ve bu savaşların dış destekli olması önemli bir yer tutmaktadır. Sırbistan, Hırvatistan, Bosna – Hersek, Slovenya, Makedonya ve Karadağ Cumhuriyetleri’nde oluşan Yugoslavya Federal Devleti 1980’de Mareşal Tito’nun ölümünden sonra iç sorunlarla karşılaşmıştır⁹¹. 1991 – 1992 yıllarında Slovenya, Hırvatistan, Bosna – Hersek ve Makedonya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Yugoslavya ordusunun çoğunluğunu Sırlar oluşturmaktaydı. Ordu ve federasyonun coğrafyasında yaşayan Sırlar buna karşı çıkmış, kanlı bir savaşa girişmişlerdir. Rusya, Balkanlar’daki tarihi emellerinin ve büyük güç olma hedeflerinin bir yansıması olarak özellikle BM Güvenlik Konseyi’nde Sırları kayırmıştır. Bir diğer husus da savaşın ilerleyen zamanlarında BM Genel Sekreterinin NATO’dan hava saldırılarında yardımcı olmasını istemesidir. Rusya buna şiddetle karşı çıkmışsa da başarılı olamamıştır. Ayrıca Rusya bir müddet sonra bu savaşın bir dinler savaşına dönmesinden, kendi topraklarında patlak vermesinden ve Türkiye başta olmak üzere Müslüman bölge devletlerinden ve halklarından büyük bir endişe duymuştur⁹².

Sovyetler Birliği’nin çözülmesi, Doğu Avrupa’dan çekilmesi, Almanya’nın birleşmesi, ekonomik ve siyasi gücünün artması, Yugoslavya’nın hassas dengelere dayalı çürük yapısını sarsmıştır. Kısaca bahsetmek gerekirse kendi mücadelesini vermiş bir devlet olarak Yugoslavya’yı Tito, Sovyetler uydusu olmaktan biraz da karizması sayesinde korumuştur. Kendisinin Hırvat oluşu ülkedeki Sırp şovenizmine karşı bir iç denge oluşturmuştur. Ancak Tito rejimi, Türk – İslam nüfusuna adil bir yaklaşım sergileyememiştir. Yugoslavya’yı Büyük Sırbistan hüviyetinde tutmak isteyen Sırlar, sayısal üstünlüklerini, Yugoslavya ordusunu Sırp ağırlıklı kurmuş olmanın avantajını kullanarak büyük bir vahşetin mimarı olmuşlardır. Batılı güçler ve Batı kamuoyu Bosna – Hersek’te Avrupa karasında güçlü bir Müslüman

⁹⁰ Çağrı Erhan, **Türkiye – ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi**, İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası (139 – 151)**, s.144 – 145

⁹¹ Uçarol, s.1002 – 1003

⁹² Webber, s.260 – 264

toplumun oluşmasına, gelişmesine ve bağımsız devlet haline erişmesine, zihniyetleri, alışkanlıkları ve menfaatleri açısından olumsuz bakmaktadırlar⁹³.

Yugoslavya'nın dağılma sürecini AB üye ülkeleri genel olarak birbirinden bağımsız bir şekilde ve kendi çıkarları doğrultusunda algılamışlardır. Bunun sonucunda krizin çözümü için ABD'ye duyulan bağımlılık ve gereksinim, AB'nin imajını önemli ölçüde zedelemiştir. Bölgedeki savaşların faturasını suçsuz siviller hayatlarıyla öderken, bir şeyler yapıyor gibi görünmüş ise de, AB fazla bir şey yapamamıştır. Özellikle Bosna Savaşı'nda AB'nin en büyük hatası, diplomasinin işe yaramayacağını görmesine rağmen, güç kullanımına uzun süre karşı çıkmış olmasıdır. Uyguladığı politikalar saldırganı cesaretlendirmiş, kurbanları ise cezalandırmıştır. Batı Avrupa liderleri için en büyük sorun, eski Yugoslavya coğrafyasında yaşanan savaşların diğer Balkan ve Avrupa ülkelerine sıçramasını önleyerek savaşları sınırlamak olmuştur. Bunda başarı elde etmişlerdir. AT üyesi ülkelerin Yugoslavya krizi karşısında izledikleri politikalar arasında derin görüş farklılıkları vardır. Almanya tarihî, dinî ve kültürel bağları olan Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması üzerinde ısrar ederken, Alman yayılcılığının ve hegemonyasının yaşanabileceğinden endişelenen İngiltere ve Fransa, o sıralarda Hırvatistan ve Slovenya'nın en büyük düşmanı olan Sırbistan'a karşı daha çok sempati duymuştur. Nihayet Aralık 1995'te Bosna Savaşı'nı sonlandıran Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanması arkasından AB ülkeleri "bölgesel yaklaşımı" benimseyerek, Balkanlar'a birbirleriyle daha uyumlu ve daha tutarlı bir şekilde yaklaşabilmişlerdir⁹⁴.

13. SSCB'NİN Mirasçısı RF

Bu noktada SSCB'nin yıkılışından sonra RF'nin (Rusya Federasyonu) dış politikalarından bahsedelim. 1991 ve 1992 yılları arasında etkili olan ve Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev'in doğal lideri konumunda bulunduğu Atlantikçiler (Baticılar) Rusya'nın temel dış politika yöneliminin Batı, ABD ve Avrupa olması gerektiğini savunmaktaydılar. Batı kulübünün AB, NATO, IMF, Dünya Bankası, OECD, GATT, G – 7 gibi ekonomik, siyasal ve askeri örgütlerine üyeliği Rus dış politikasının tartışmasız birincil stratejik önceliği olmalıydı. Bu idealist yaklaşımı Yeltsin hükümeti, mali desteğin gelişini kolaylaştırıcı bir unsur olarak vurguluyordu. Bu perspektifin hızla terk edildiği 1993 yılından başlayarak Rus dış

⁹³ Muzaffer Özdağ, Çetin Güney (drl.), **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği**, 1. Basım, Ankara: Avrasya – Bir Vakfı Yayınları, 2003, s.333, 334

⁹⁴ Erhan Türbedar, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanlar ve Avrupa Birliği", **Stratejik Analiz Şubat 2003**, s.66 – 67

politikasının gerçekçi yaklaşım gereği Avrasyacıların Rusya'nın uluslararası politikadaki yeri ve rolü ile ilgili görüşleri Başbakan Primakov'un dış politika anlayışında somut bir biçim almıştır. Buna göre Batı yerine Avrasya Rus çıkarlarını belirlemelidir. Bu yeni açılımda Rusya'nın çok kutuplu bir uluslararası sistem içinde Batı ile tek taraflı ilişkilerin dengelenmesinin ötesinde ABD'nin gücünün sınırlandırılması vardır. Söz konusu görüş BDT'yi Rus Dış Politikası'nda birincil kılmıştır⁹⁵.

17 Aralık 1997 tarihinde onaylanan "Ulusal Güvenlik Programı" diğer adıyla "Primakov Doktrini"yle Yeni Dünya Düzeni'nin "çok kutuplu" yapısına vurgu yapılmakta ve bu kutuplardan birinin de Rusya olması gerektiğine işaret edilmekteydi. Doktrine göre Rusya, bağımsız bir güç ve etki merkezi rolü oynayacak, dünyanın diğer güçleri ile işbirliği içerisinde olacaktır. Rus elitler arasında kabul gören doktrinin en önemli yanı ise, o dönemde ve görünür bir gelecekte Rusya'nın güvenliğine yönelik asıl tehlikenin bir askeri tehdit olmadığına işaret ediyor olmasıdır. Asıl tehlike, dışardan yöneltilmiş bir askeri tehdit değil, iç tehditlerdir. Doktrinin diğer bir önemli yanı ise AGİT'in koordinatör rolünü oynadığı yeni bir Avrupa ve Atlantik güvenlik sisteminin kurulmasını önermesidir⁹⁶.

13.1.1. 1993 Sonrası Rus Dış Politikası

SSCB'nin dağılmasından sonra değişen dünya düzeni ve kurulan yeni devletler içerisinde Türk Cumhuriyetlerinin de özel bir konumu var elbette. Türkiye'yle olan ilişkileri tezin üçüncü bölümünde ele alınacak bu devletler, Avrasya topraklarının vazgeçilmez etkenlerindedir. Rusya'nın Türkistan konusunda gelgitler yaşadığı dönem 1993'den sonra "Yakın Çevre Doktrini" ile formüle edilmiştir. Bu yaklaşım Rusya'nın Türkistan ile ilişkilerini tam emperyal olmamakla birlikte Türkistan devletlerine yönelik özel bir ilişki tarzını tasvir etmektedir. Bu doktrin Avrasyacı görüşün galip geldiği dış politikanın bir uzantısıdır. En iyi ifadeyle Türkistan bölgesi bu tutuma tepkisiz kalmıştır. Aslında Sovyetler Birliği'nin bu bölgedeki tüm üst düzey yöneticileri ve komutanları ya Rus'tur ya da Rus kültürünü kimliği olarak görmüş kimselerdir. Birliğin yıkılmasından sonra kurulan devletlerin başlarda Rusya'dan bağımsız bir politika izlemesini beklemek pek akil değildir. Zira her şeyin

⁹⁵ Nezhil Musaoğlu, *Avrupa Birliği – Rusya İlişkilerinde Tartışmalı Stratejik Ortaklık*, Oğuz Kaymakçı (Ed.), *Avrupa Birliği Üzerine Notlar (154 – 174)*, 1. Basım, İstanbul: Nobel Yayın, 2005, s.158 – 159

⁹⁶ Sezgin Kaya, *Rusya'nın Yeni Güvenlik Politikaları ve Kafkasya'nın Önemi*, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu 6 – 7 Mayıs 2004, *Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi Cilt: II*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları NO:7, 2004, s.802 – 805

başında Türk devletleri kendi net sınırlarını henüz çizmemiş, içeride ve dışarıda kendisine gerekecek güvenlik teşkilatlarına henüz sahip değildir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Türkistan cumhuriyetleri için bağımsızlığın tabandan gelen bir ayaklanma ya da engellenemez bir talep şeklinde arzu edilmemiş olması ve hatta bazı uzmanlara göre “istenmeyen bir hediye” olarak görülmesi bu cumhuriyetlerin bağımsızlığının ilk yıllarında şekillenen politikalarının en temel belirleyicisidir⁹⁷.

Yeltsin 1998 – 1999 yılları arasında dört tane başbakan tayin etmiş ve hepsini de görevden almıştır. Bu isimler Viktor Çernomirdin, Sergey Kiriyenko, Yevgenniy Primakov ve Sergey Stepaşin’dir. Son olarak Putin ismi üzerinde karar kılmıştır. 31 Aralık 1999 tarihinde Yeltsin sürpriz bir şekilde istifa etmiş, kendisine ve ailesine dokunulmayacağını garanti eden Putin’e vekâleten görevi bırakmıştır. Başlarda pek bilinmeyen bir isim olmasına rağmen iyi bir halk çalışmasıyla Mart 2000’de yapılan Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Putin politik yelpazenin bütün kanatlarından ve merkezden destek görmüştür. 1999 yılında patlak veren II. Çeçen Savaşı’nda halk askeri harekâttan yana tavır koymuş ve Putin’in görüşlerinde bunun yansımaları görmüştür. Putin, görünürde Rusya halklarını birleştiren “Rus ideolojisini” geliştirmeyi amaçlamıştır. Rusya, özgürlük, özel mülkiyet ve pazar ekonomisi prensiplerine dayanarak yapılanmalı ve bunun yanı sıra geleneksel değerlerinin de bilincinde olmalıydı. Yeni cumhurbaşkanı, Rusya’da Rus milliyetçiliğini yeniden canlandırmıştır. Putin, iktidara geldikten sonra radikal değişiklikler yapmış, adımlar atmıştır. Özellikle valiler ve oligarşi ile yaptığı mücadele anılmaya değerdir. Ayrıca iki önemli belge daha Putin ile kabul edilmiştir. İkisi de 2000’de kabul edilen “Yeni Rusya Milli Güvenlik Konsepti” ve “Yeni Dış Politika Konsepti”dir⁹⁸.

28 Haziran 2000’de Putin’in imzaladığı yeni “Dış Politika Konsepti” de, Batının artan etkinliğine karşı Rusya’nın müttefikleriyle geleneksel çok taraflı yaklaşımların yanında ikili taktik anlaşmalar üzerinde odaklanılması gerektiğini belirtmektedir. Rusya Federasyonu, BDT üyeleri ile topluluk haricinde ikili ilişkilere başından itibaren ağırlık verdi. Sadece 1993 yılında Rusya – BDT ülkeleri arasında siyasi ve askeri nitelikte 72 anlaşma imzalanmıştır. Böylece bu ülkelerle arasındaki dikey bağları güçlendirmeyi ve BDT üyesi ülkelerin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde söz hakkı kazanmayı amaçlamıştır. Rus Dışişleri tüm BDT üyesi ülkeleri ayırım gözetmeksizin stratejik ortağı olarak tanımlamaktadır. BDT coğrafyası Orta

⁹⁷ Gökçen Oğan, “Türkistan Cumhuriyetlerinin Perspektifinden Rusya”, **Stratejik Analiz Nisan 2007**, s.42 – 46

⁹⁸ Hekimoğlu, s.75 – 81

Asya, Kafkasya ve BDT Avrupası olarak üç bölgeye ayrılabilir⁹⁹. Bu sınıflandırmadan önce BDT'yi oluşturan 11 cumhuriyetten beşinin Türk kökenli olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'dır¹⁰⁰.

Türkistan cumhuriyetlerinin Rusya'ya ekonomik bağımlılıkları, bağımsızlıklarının ilk yılları itibarıyla en önemli konulardan birisini oluşturmuştur. Ekonomik kriz içine giren Rusya açısından Sovyetler Birliği'nin en az gelişmiş bölgelerden birisi olan Türkistan, ağır bir yük haline gelmiştir. Öte yandan açık denizlere çıkışı bulunmayan bu cumhuriyetlerin, Sovyet zamanında geliştirilen ulaştırma yollarının ve ekonomilerinin tek yönlü olarak Rusya'ya bağımlı bulunması nedeniyle bağımsız olsalar dahi hiçbir yere gidemeyecekleri ve eninde sonunda Rusya ile birlikte olma zorunlulukları düşüncesi vardır. Türkistan cumhuriyetlerini bağımsızlık sonrasında Rus etkisine açık hale getiren bir diğer etmen Sovyet kültür politikaları olmuştur. Bu politikanın en önemlisi dil politikası olmuştur¹⁰¹. 1993'te Yeltsin tarafından onaylanan "Yeni Askeri Doktrin" eski Sovyetler Birliği topraklarındaki iç anlaşmazlıklara askeri müdahaleyi öngörüyordu¹⁰².

13.1.2. Sovyet Sonrası Orta Asya

Orta Asya Rusya için ne ifade ediyor? Gorbaçov'un Rusya'nın kendi toprakları dışındaki yerlerden çekilerek ağır maliyetli yüklerinden kurtulma politikasının olduğu dönemlerde bu bölge eskiye nazaran pek dikkate alınmıyordu. Ancak Sovyetler, dağılmasından sonra bu bölgelerin kendi nüfuz alanından çıkmaması gerektiğini kavramıştır. 1992'de resmi olmayan bir raporda Savunma ve Dış Politika adlı bir raporda Kazakistan, Belarus ve Gürcistan anahtar ülkeler olarak gösterilmiştir. 1992'de Andrei Kozyrev Dışişleri Bakanıydı ve ilişkilerin ağırlığını Batı'ya vermiştir. Ancak 1993'den 1995'e kadar olan sürede Rus Dış Politikası bu bölgeye ağırlık vermeye başlamıştır. Söz konusu yaklaşım yukarıda da bahsedilen "Yakın Çevre Doktrini"dir. Bunun öncesinden Yeltsin tarafından onaylanan ve eski Sovyet topraklarındaki iç anlaşmazlıklara müdahaleyi öngören "Yeni Askeri Doktrin" bir ön hazırlık olmuştur. Özellikle korkulan iki konu vardı. Batı'nın ve başta Tacikistan, Özbekistan olmak üzere Müslüman hükümetlerin güç kazanmasıydı. İlk denemelerini Tacikistan ve

⁹⁹ Purtaş, s. 187 – 189

¹⁰⁰ Erol Mütercimler, **21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye – Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli**, 1. Basım, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1993, s.19

¹⁰¹ Oğan, s.45 – 46

¹⁰² Emin Gürses, **Kafkasya'da Uluslararası Rekabet**, Ankara: Avrasya Dosyası, İlkbahar 2001 Fasikül:23 Cilt:7 Sayı:1, s.260

Çeçenistan’da yapan Rus ordusu güçsüzlüğünün farkına varmıştır. Ayrıca bölge ülkelerini tedirgin etmiştir. Silahlı güçlerinin zayıflığını gören Rusya 1996 yılında itibaren ekonomik alanda ilerlemeye gayret göstermiş, bunu özellikle petrol, gaz ve elektrik ticaretiyle yapmaya çalışmıştır. 1997 yılında Türkiye ile yapmış oldukları Mavi Akım ve Çin’le yapmış oldukları enerji anlaşmaları bu politikanın ilk meyvelerindedir¹⁰³.

Ayrıca 1995 yılında Türkmenistan hariç bütün Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle kolektif bir güvenlik anlaşması imzalamayı başarmıştır. Bu anlaşma ortak güvenlik sisteminin ana hatlarını çizmektedir. Yine Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden çeşitli yorumlar gelmektedir. Mesela İslam Kerimov, Rusya’dan farklı bir yorumla NATO’nun genişlemesine karşı olmadıklarını, nüfusundaki %30’lu Rusu ve Rusya’ya coğrafi, ticari yakınlığını göz önünde bulundurmamak zorunda olan Kazakistan ise hem ABD hem Rusya’yı müttefik olarak görmek istediğini bildirmektedir¹⁰⁴.

90’ların ortalarından beri Orta Asya’da ciddi bir işbirliği oluşturmaya çalışan ABD 11 Eylül saldırılarının ardından birkaç gün içerisinde Özbekistan’da bir üs edinmiştir. Aynı paralelde Azerbaycan ve Gürcistan da ABD’nin bölgedeki varlığından güvenlikleri ve kalkınmaları açısından memnun olmuştur. Ne var ki, ABD’nin insan hakları konusunu gündeme getirmesi, bu devletleri kimi zaman Rusya, İran ve Çin’e yöneltiyordu. Kendi içerisinde aşırı gruplara karşı ABD’den beklediği desteği alamayan Özbekistan, 2001 yılında Şanghay Beşlisine altıncı üye olarak katılmış ve bunun sonrasında kurum örgüte dönüşmüştür. 2001 yılının ortalarına kadar bölgede Rusya ve Çin’in daha etkin olduğunu söylemek mümkündür¹⁰⁵.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kafkaslar, etnik yapısı, ticari ve tabii zenginlikleri dolayısıyla dünya kamuoyunun dikkatini üzerine çeken bölgelerden biri olmuştur. Kafkaslarda özellikle Azerbaycan’da petrolün bulunması başta Rusya olmak üzere Batılı sömürgeci devletleri harekete geçirmiş ve bölgede hakimiyet kurma mücadelesini hızlandırmıştır. Fakat Rusya, 1828 yılından itibaren bölgeye hakim olan tek ülke olmuştur. Rusya idaresi eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki ihtilafları körükleyerek yeni istiklalini elde etmiş bu cumhuriyetlerin sözde emniyetini sağlamak için o cumhuriyetlere Rus birliklerini

¹⁰³ Lena Jonson, **Russia and Central Asia A New Web of Relations**, 1. Basım, London: Royal Institute of International Affairs, 1998, s.16 – 19

¹⁰⁴ A.g.e, s.31

¹⁰⁵ Esra Hatipoğlu, 11 Eylül Sonrası Rusya ve ABD’nin Orta Asya Politikası, **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Erhan Büyükkakıncı (drl.), 1. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, s.284

yeniden konuşlandırarak oralarda söz sahibi olmak istiyor. Bugün Azerbaycan, Ukrayna, Moldovya ve Baltık Cumhuriyetleri hariç diğer cumhuriyetlerde Rus birlikleri konuşlandırılmış bulunmaktadır. Gürcistan'a karşı Abhazya hareketini, Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı destekleyen, Çeçen halkının bağımsızlığını tanımayan, BTC (Bakü – Tiflis – Ceyhan) petrol boru hattından hoşnut olmamış bir Rusya söz konusudur¹⁰⁶. Kafkasya'nın Kuzeyini önemli kılan Rusya'nın Hazar ve Karadeniz'e çıkışını sağlamasıdır¹⁰⁷.

Rusya'nın Batı'yla arasında adeta bir sınır noktası olması dolayısıyla Ukrayna'dan kısaca bahsetmekte yarar vardır. Ukrayna 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından en başından beri amacının Orta ve Batı Avrupa ile ABD ile sıkı bağlar kurmak, kendini batıya yönlendirmek olduğunu söylemiştir. Ne var ki haklı sebeplerden dolayı Rusya'ya bağımlılığı söz konusudur. Kısaca ifade edecek olursak söz konusu sebepler şunlardır; Ukrayna'nın kimlik arayışı ve BDT'ye olan farklı yaklaşımı, Ukrayna'daki nükleer gücün kontrolü, Rusya'nın Karadeniz Filosu'nun çözülmesi ve Ukrayna'nın Kırım üzerindeki toprak iddiaları, Ukrayna'da yaşayan 11 milyon Rus ve Rusça konuşan azınlığın siyasal etkileri¹⁰⁸.

14. 11 Eylül Olayları

Ve 21. yüzyılın en tartışılan ve en fazla açılıma sahip olan hadisesi 11 Eylül. Kimilerine göre bir komplodan ibaret olan olay¹⁰⁹, kimilerine göre dünyadaki radikalleşmenin en net sonucuydu. 11 Eylül günü ABD'nin New York eyaletinde bulunan ve dünya sermayesinin kalbi olan Dünya Ticaret Merkezi ikiz kulelerine saldırılarda bulunuldu. Uçaklarla yapılan bu intihar eylemi sonucunda çelik konstrüksiyonlar yüksek basınç ve ısı artışı dolayısıyla çökmüştür. Bu hadise üç bin insanın hayatına mal olmuştur. Olayın üzerinden saatler geçmesinden sonra ABD Başkanı Bush, bu saldırının bir savaş olduğunu ifade etmiştir. Buna ilaveten söz konusu savaşta ya ABD tarafında ya da karşısında olacaklarını ve herkesin net bir şekilde tavrını belli etmesini istemiştir. Aynı gün NATO kuruluş sözleşmesinin 5. maddesini ilk kez hayata geçirme kararı almıştır. 14 Eylül günü Kongre Bush'a savaş yetkisi verip 40

¹⁰⁶ Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, 1. Basım, Ankara: Divan Yayıncılık, 2006, s. 235 – 240

¹⁰⁷ Aydın İbrahimov, Doç. Dr. Mustafa Mutluer, **Kafkasya'da Desintegrasyondan Bütünleşmeye Doğru Gelişmeler ve Türkiye'nin Rolü**, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı 3 – 5 Temmuz 2002, ODTÜ, 1. Basım, Ankara, Çantay Kitabevi, 2003, s.117 – 122

¹⁰⁸ Günhan Turan, “Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri”, **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Erhan Büyükkakıncı (derl.), s.369

¹⁰⁹ Mahir Kaynak, **Amerika 11 Eylül Afganistan Irak**, 1. Baskı, İstanbul: İlk Yayınları, 2003, s.13 – 19

milyar dolarlık “terörle savaş” bütçesi tahsis etmiştir. 16 Eylül’de saldırıyı düzenleyenlerin Arap kökenli, üniversite eğitimi almış başta Almanya ve Avrupa’nın çeşitli yerlerinde mukim Müslümanlar olduğu iddia edilmiştir. Sıra bu kişilerin bir örgütle ilişkilendirilmesine gelmiştir ki o örgüt El Kaide ve örgüt lideri Sovyet işgaline karşı mücadele edenlerden biri olan Usame bin Ladin’dir¹¹⁰.

SSCB’nin yıkılmasından sonra komünizmin yerine tanımlanan düşman, uydurulan ve kavramsal olarak boşlukta kalan sözde radikal İslam olmuştur. Üstelik bu radikalizm bir zamanlar ABD’nin Kızıl’a karşı beslediği bir akımdır. Bu kez kendi besleyip büyüttüğü “Yeşil Kuşak” ABD’yi vurmuştur. ABD sadece Afganistan, Irak, Libya, Sudan gibi Müslüman ülkeleri değil aynı zamanda Kuzey Kore gibi bir ülkeyi de haydut devlet olarak yaftalamıştır. Bu saldırılar bahane edilerek önce Afganistan’a daha sonra Irak’a girilmiştir. Görünen o ki bu liste daha da kabarmak¹¹¹. Şer eksenli devletlerine dair sanılar Bush Doktrini olarak anılmaktadır. Doktrine göre potansiyel tehditleri aktif hale gelmeden yok etmeyi amaçlayan “önleyici saldırı” konsepti, ABD’nin ulusal güvenlik strateji belgelerine de girmiştir. Bu doktrinin ilk uygulamasını ise 11 Eylül terör saldırılarının en önde gelen zanlısı olan El – Kaide örgütünün kendisine üs edindiği Afganistan’a karşı giriştiği operasyonla göstermiştir. ABD Başkanı, dünyada yeni bir düzenin doğduğunu ifade ediyordu. Zira terörle mücadele global bir şekil almıştır. Bu noktada 1990’larda Sovyetlerin yıkılması sonrasında ortaya atılan tezler içerisinde iki tezden bahsetmek gerekir. Bunlar Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” ve Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezleridir¹¹².

Kısaca bu tezlerden bahsedecek olursak Huntington’un tezine göre dünya siyaseti yeni bir döneme girmekte, bu yeni dönemde dünyadaki anlaşmazlıklar ne ideolojik ne de ekonomik olacaktır. Söz konusu çatışmaların esas kaynağı kültürel olacaktır. Dünya arenasında ulusal devletler en güçlü aktörler olarak kalacak ama küresel siyasetin temel çatışmaları uluslar ve değişik medeniyetler arasında olacaktır. Bu şekilde öngörülerini olan Huntington’a göre dünyadaki hâkim olan Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hindu, Slav – Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleridir¹¹³. Genel itibariyle yüzyıllar içerisinde oluşan kültürlerin bir kimlik tanımlaması olacağını içeren teze karşılık Fukuyama artık insanlığın

¹¹⁰ M. Ali İzmir, **Yeni Dünya Düzeni**, 1. Basım, İstanbul: Gündem Yayınları, 2003, s.11 – 13

¹¹¹ Ahmet Özer, **11 Eylül ABD Türkiye ve Küreselleşme**, 1. Baskı, İstanbul: Peri Yayınları, 2003, s.49 – 54

¹¹² Birol Akgün, **11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye**, 1. Baskı, Konya: Tablet Kitabevi, 2006, s.11 – 17

¹¹³ **Samuel P. Huntington**, “Clash of Civilizations”, Foreign Affairs Agenda, **The New Shape of World Politics**, 1. Baskı, New York: Foreign Affairs, 1997, s.67 – 70

barış içerisinde yaşacayağını iddia etmiştir. Ne var ki, bu tez hemen gerçekler tarafından alt üst olmuştur.

Bu noktada şu ayrıntıyı ifade etmek söz konusu süreci daha iyi anlamamıza yardımcı olabilecektir. ABD için İslam dünyası, petrol ve diğer doğal kaynaklar, silah pazarı, jeopolitik, stratejik ve siyasi güç dengesi gibi oldukça araçsal hedefler anlamına gelmektedir. ABD, İslam dünyasındaki sorunların sadece askeri yöntemlerle çözülebileceği düşüncesiyle, yoğun bir şekilde askeri güç gösterisi ve müdahalesi yapmaktadır. Irak, Libya, Afganistan, İran'a dönük politikaları bunun bariz örnekleridir. Birkaç örnek daha vermek gerekirse uzun yıllar Saddam rejimini özellikle İran'a karşı destekleyen Amerika daha sonra bu diktatörü Hitler'e benzetmiştir, aynı Amerika Irak'ta insan hakları derken Sırbistan – Bosna savaşının ancak ilk üç yılından sonra yoğun müdahale kararı almıştır. Yine insan katili Miloseviç, uluslararası mahkemeye teslim edilirken aynı metot Saddam'a karşı izlenmemiştir. Amerika'nın benzer şekilde demokrasi değil kendi yandaşı rejimlerin taraftarı ve destekçisi olduğu İran Şah zamanında ve sonrasında görülmektedir. Türkiye'de yaşanan darbelerin arkasında Amerika'nın olduğu gerçeği herkesçe bilinmektedir¹¹⁴.

14.1.1. Dünya Kamuoyunun 11 Eylül Olaylarına Tepkisi

11 Eylül Saldırılarına başta Batı dünyası, İran, Türkiye, Rusya, Çin ve büyük bir uluslararası kamuoyu tepkisini ilan etmiştir. Afganistan ilk hedef olarak seçilmiş ve ABD'nin burada terörizmle olan savaşını bitireceğini düşünen dünya kamuoyu desteğini esirgememiştir. Ayrıca bu olaydan çıkarları olan Rusya, Çin ve Hindistan fırsatı kaçırmamışlardır. 11 Eylül felaketi ve Afganistan sonrası müdahale sırası Irak'a ve daha sonra Kuzey Kore'ye gelecektir. Irak ve Kuzey Kore'ye müdahale gerekçeleri olarak nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olmaları gösterilecektir. Irak konusuna ileride değinileceğinden kısaca şunu söylemekle yetinelim, bu silahlardan İsrail'in elinde hem de fazlasıyla var. Ancak İsrail'e karşı böyle bir tutum ve söylem asla izlenmemiştir. Kuzey Kore nükleer programından vazgeçerek böyle bir tehlikeden kendisini korumuştur. Suriye ve İran ise hala tehdit içerisindeki ülkelerdir¹¹⁵.

¹¹⁴ Gözen, *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, s.150 – 153

¹¹⁵ Bülend Aydın Ertekin, *Amerika'nın Küreselleşen Hâkimiyeti ve Saldırı Planı*, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.343 – 356

Rusya'nın saldırılara karşı olan tepkisine gelince, 11 Eylül günü Putin canlı yayında bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında saldırıları barbarca olarak nitelendirmiş ve saldırganlara olan öfkesini net bir şekilde dile getirmiştir. 14 Eylül günü Rusya, Çin ve dört Orta Asya devleti ortak bir bildiriyle çirkin saldırıları kınamışlardır. Devamında, Rusya ve NATO global terörizmle savaşmak için ortak bir bildiri yayınlamıştır. Ancak bütün üst düzeydeki mesajlara rağmen saldırıların duygusal şoku atlatıldıktan sonra Rus tarafı bir taraftan hep tedirgin olmuştur. Resmi politika değişmemiş gibi gözüktüğü de bu endişe yerini korumuştur ve Irak Savaşı öncesinde, sonrasında kendisini ifade edecektir. Tedirginliğin sebebi ABD'nin eski Sovyetler Birliği olan Afganistan'a girmesi, Güney Asya'da ve yakın coğrafyada hâkimiyet kurma hayalidir. Daha önce dediğimiz gibi Rusya bu konudan faydalanmayı bilmiş ve Çeçenlerin üzerine gitmiştir. Oluşan uluslararası konjonktürde bu eylemleri göze batmamıştır¹¹⁶. Aynı şekilde Çin de Doğu Sincan'da Müslüman Uygurlara karşı dilediği gibi hareket etme imkânı bulmuştur.

14.1.2. Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMDS)

Yine bu saldırılardan sonra Ulusal Füze Savunma Sistemi gündeme gelmiştir. Ayrıca 2001'de ABD yönetimi İran, Irak ve Kuzey Kore gibi ülkelerden gelebilecek balistik füze tehdidine karşı bir füze kalkanı projesi geliştirmiştir. Bu projenin uygulanmasına Rusya, Çin ve bazı Avrupalı müttefikler ABM'ye aykırı olduğu ve yeni bir silahlanma yarışını başlatabileceği gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. ABD her fırsatta füze savunma sistemini Rusya ve Çin gibi ülkelere karşı geliştirmek istediği iddialarını reddetmektedir. Muhafız devletlere göre böyle bir durum 1972 SALT – I anlaşmalarının ihlali olacak ve büyük bir kaosa zemin hazırlayacaktır. ABD'nin füzelerini nereye konuşlandıracağı da önemli bir tartışma konusudur. Doğu Avrupa, Kazakistan, Türkiye, Orta Asya ve Balkanlar seçeneklerdir. En güçlü seçenek şu an için Rusya'nın ve Avrupalı büyük devletlerin ısrarlı muhalefetine karşılık Doğu Avrupa olarak gözükmektedir¹¹⁷. Nitekim ABD, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'yle füze kalkanı anlaşmasını imzalamıştır. Rusya, resmi ağızlarından reddetse de Küba'ya donanımlı uçaklar sevk etmiştir. Rusya bu anlaşmaya kesinlikle tepkisiz kalmayacaktır.

¹¹⁶ Vladimir Shlapentokh, Joshua Woods and Eric Shiraev, **America Sovereign Defender or Cowboy Nation?**, 1. Baskı, Burlington: Ashgate Publishing Company, 2005, s.53 – 66

¹¹⁷ Murat Yılmaz, Ahmet Emin Dağ, Fatma Tunç, Aslıhan Akman, Ruşen Özkan, Can Dicle, Ayşen Baylak, **Irak Baas Diktatörlüğünden Amerikan Hegemonyasına İnsani Durum**, 1. Baskı, İstanbul: İ.H.H. Yayınları, 2003, s.243 – 244

14.1.3. 2002 Körfez Savaşı

2002 Körfez işgalini inceleyelim. Esas itibariyle ABD yönetiminin Irak'ı ikinci kez işgal etmesinde genelde dört temel sebep gösterilmektedir. Bunlar;

1. Irak ve bölge petrolünün kontrolüne devam etmek,
2. Özel kuvvetleri ve bilhassa yüksek teknolojiye yeni silahları denemek,
3. İsrail'in güvenliğini sağlamlaştırmak,
4. Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt Devleti kurmak¹¹⁸.

ABD'nin ikinci Körfez Savaşı'na giden süreci başlatan 11 Eylül olaylarıdır. 11 Eylül sonrası Amerika için bazı "problemler" can sıkıcı olmaktan çıkmış, ABD için potansiyel korkunç yıkıcı bölgeler olmuştur. ABD'ye göre terörist tehdidi sadece El – Kaide ile sınırlı değildi, ne yapacağı belli olmayan ve kitle imha silahları üretmeye çalışan diktatörlük rejimleri de bir tehlikeydi. Kitle imha silahları üreten devletler söz konusu olduğunda akla ilk Irak geldi. 1998'den beri Irak'ın KİS (Kitle İmha Silahları) ile ilgili elde fazla yeni bulgu yoktu, ama o sırada kimse bunu dikkate almamıştır. Söz konusu zemin demokrasi getirme söylemiyle meşrulaştırılarak pekiştirilmeye çalışılmıştır. Kimilerine göre bölgede aktif olarak yer almak isteyen ABD için bu sebepler güzel bir bahane olmuştur, kimilerine göre ABD'nin 11 Eylül öncesi böyle planları yoktur. Netice itibariyle gerçek olan şudur ki, ABD'de artık neoconlar iktidardadır ve bu iktidarın iki önemli ismi Rumsfeld ve Cheney 12 Eylül'den itibaren El Kaide ile birlikte Irak'ın da vurulması gerektiğini ifade etmişlerdir¹¹⁹.

İran – Irak savaşının sonlarında İran'a karşı sinir gazı ve diğer kimyasallar kullanan, 1998 yılında Kürtlere karşı büyük bir gaz saldırısı yapan Saddam bu dönemlerde ABD tarafından müdahale edilmeyerek adeta desteklenmiştir¹²⁰. Önce Dışişleri daha sonra Başbakan olan Primakov'un dillendirdiği çok kutuplu bir söylem yansıması olarak üç sebeple Rusya müdahaleye muhalefet etmiştir:

1. Dünyaya ve Duma'ya halen ABD'ye karşı çıkabildiğini göstermek,
2. Irak'tan 7 milyar dolar alacağını bulunması,

¹¹⁸ Ertekin, s.343 – 356

¹¹⁹ Hakan Tunç, **Amerika'nın Irak Savaşı**, 1. Basım, İstanbul: Harmoni Yayınevi, 2004, s.80 – 84

¹²⁰ Noam Chomsky, "ABD'nin Irak Politikası: Güdüler ve Sonuçlar", **Amerika'nın Irak Savaşı**, Anthony Arnove (hzl.) 2. Basım, İstanbul, Aram Yayıncılık, s.97 – 98

3. Rus petrol ve doğal gaz şirketlerinin Irak'la anlaşmalar imzalamış olmasıdır¹²¹.

Söz konusu savaşa Rusya'nın yanı sıra Avrupa'da Fransa ve Almanya'nın başını çektiği grup karşı gelmiştir. Yine Avrupa'da İngiltere ve İspanya'nın liderliğini yaptığı ve bazı yeni aday ülkelerinin de içinde yer aldığı bir müdahale yanlısı grup ortaya çıkmıştır. Çin de ihtiyatlı olmak kaydıyla müdahaleyi olumsuz bulduğunu beyan etmiştir. Rusya'ya dönecek olursak çok kutuplu bir sistemden başka ekonomik sebeplerden dolayı da bir muhalefeti vardır. Öyle ki petrol fiyatlarının aşağıya çekilme ihtimali ekonomisini ciddi anlamda geriye atacaktır. Zira Rusya gelirlerinin yüzde 35 – 40'ını enerji ihracatından sağlamaktadır. 1985 yılında Gorbaçov'un başarısızlığında Suudi Arabistan'ın petrol arzını artırarak petrol fiyatlarını düşürmesi büyük bir etken olarak görülmektedir¹²². Irak'ın şekillenmesinde Rusya'nın alacağı rolü ABD ile olan ilişkileri belirleyecektir¹²³.

14.1.4. Renkli Devrimler

2003 -2005 yılları arasında Rusya'nın yakın coğrafyasında halk hareketleri olmuştur. Bu hareketler sonucunda iktidarlar ve dinamikler değişmiştir. Bu olaylara giden süreç, ABD'nin Afganistan harekâtını başlatmasından itibaren Orta Asya'da üs edinme kararlılığıyla başlamıştır. Sebep olarak ise operasyon açısından bölgeye duyulan gereksinimdir. Ayrıca bu teşebbüsün bölgeye demokrasi getireceği ve insan haklarını yerleştirmenin bir yansıması olduğu görüşleri de vardır. Rusya ise 2003'de Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü kurmuştur. Mücadele alanı olarak terörizm ve uyuşturucuyla savaş gibi konulardır. Rusya'nın bu çabalarına rağmen ABD Kırgızistan ve Özbekistan'da üs edinmiştir¹²⁴.

Özbekistan 1999 yılında BDT Kolektif Güvenlik Örgütünden çekilerek, Rusya karşıtı GUAM'a (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) üye olmuştur. 2005 yılında bu örgütten de ayrılan Özbekistan, ilk kurulduğunda ölmüş bebek diyerek karşı çıktığı Avrasya Ekonomik Topluluğu'na 2006 yılı başında üye olmuştur. 2002 yılında ABD ile imzalamış olduğu İttifak Anlaşması'na rağmen Amerikan askerlerini ülkeden çıkarmış ve 2005 yılı

¹²¹ Nazim Cafersoy, "Rusya'nın Orta Doğu Politikasında Irak", Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmén (derl.), **Irak Krizi (2002 – 2003)**, Asam Yayınları: 57, Orta Doğu Araştırmaları Dizisi: 4, Ankara: 2003, s.156

¹²² A.g.m, s.158 – 161

¹²³ A.g.m, s. 166

¹²⁴ Hatipoğlu, Erhan Büyükkakıncı (Ed.), s.284 – 289

sonunda Suysa ile ittifak anlaşması imzalamıştır. Gürcistan ile başlayan ve Ukrayna ile devam eden eski Sovyet cumhuriyetlerindeki Kadife Devrimler süreci, Mart 2005’de Kırgızistan’da Askar Akayev’in devrilmesiyle sürmüştür. Gürcistan ve Ukrayna’daki devrimlerden sonra, açıkça Batı yanlısı yönetimler iş başına gelirken, Kırgızistan’daki “Lale Devrim”inden sonra başa gelenler Rusya’ya yakın isimlerdir. Sonuç olarak Putin’in iktidara geldikten Orta Asya Cumhuriyetlerine gerek ekonomik gerek siyasi açıdan ciddi bir önem atfettiğini görüyoruz. Bundan başka Çin de bu bölgeyle özellikle enerji alanında geniş bir şekilde ilgilenmektedir¹²⁵.

14.1.5. Hidrokarbonlar ve ABD – RF

Genel anlamda petrol ve gazı niteleyen hidrokarbonlar, uluslararası sistemin siyasi ekonomisini belirleyen önemli hususlardan başlıcasını oluşturmaktadır. Bu durumun içerisinde pek çok faktör etkilidir. Nitekim hidrokarbonları kontrol etmek de bunlardan biridir. Söz konusu durumu etkilemek veya değiştirmek için devletler çokuluslu firmaları kullanmaktadırlar. Günümüzde en önemli hidrokarbon kaynakları Orta Doğu, Rusya Federasyonu ve Hazar Bölgesi cumhuriyetlerindedir. Dünya petrol rezervleri % 65’lik oranla Orta Doğu’dadır. Hazar ispatlanmış petrolü ise sadece %3’tür. Ayrıca Orta Doğu petrolünün piyasa sunulana kadar ki maliyeti 50 – 60 sent iken Hazar petrolünün 6 dolar civarındadır. Tüm ekonomik dezavantajlarına rağmen Hazar Havzası çok önemli stratejik ve siyasi hesapları içinde barındırmaktadır. Hazar Bölgesi’nde ABD ve Rusya’nın ekonomik parametreler üzerinden bölgeye yerleşme yönünde yoğun çabaları vardır. Çin’i bunlara ciddi bir rakip olarak görmek mümkündür. Sayılan devletlerden başka İran ve Türkiye de söz konusu bölgeye dair güçleri nispetinde projeksiyonlara sahiptir. Türkiye – ABD – Rusya açısından bu konu daha detaylı anlatılacağı için bu kadarlık bir açıklamayla yetiniyoruz¹²⁶.

II. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE – ABD – RUSYA İLİŞKİLERİ

1945 yılında Sovyet Hükümeti Türkiye’yle 1925’te imzaladığı dostluk anlaşmasının kaldırılacağını duyurmuştur. Bunu müteakip Sovyetler, anlaşmanın yenilenmesinin ancak Sovyetlerle yapılacak yeni boğazlar sözleşmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu anlaşmayla Sovyetler boğazlardan savaş gemileri serbest geçişini, boğazlarda Sovyet üsleri

¹²⁵ Fırat Purtaş, “Rusya’nın Orta Asya’ya Yeniden Dönüşü”, **Rusya Stratejik Araştırmalar – I (163 – 187)**, İhsan Çomak (Ed.), 1. Basım, İstanbul, Tasam Yayınları Uluslararası İlişkiler Serisi: 12, s.174 – 179

¹²⁶ Mert Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, 2. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.17 – 23

kurulmasını, Kars ve Ardahan'ın Rusya'ya geri verilmesini talep edecektir. Sovyetlerin Bulgaristan'da toplanması ve Sovyetlerin İran Azerbaycan'ını, belki de tüm İran'ı ele geçirme girişimi Türk yönetimini rahatsız etmiştir. Sovyetlerin bu talebine başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa açıkça karşı koymadılar. Potsdam ve Yalta konferanslarında net bir sonuç çıkmamıştır. Stalin'e karşı koyabilmek için Türkiye'nin karşıt ve dengi bir kuvvet bulması gerekiyordu. Savaştan galip ama yıpranmış çıkan İngiltere'nin yetersizliğini öngören yönetim, ABD'ye başvurmuştur. Biraz önce bahsettiğimiz Bulgaristan ve İran gelişmeleri Başkan Truman'ın tavrında bir sertliğe neden olmuş, ağırlığını Türkiye'den yana koyma kararı almıştır. Bunun göstergesi olarak da Missouri zırhlısı vefat eden Türk Büyükelçisinin naaşını Türkiye'ye getirmiştir. Ayrıca bu desteğe Yunanistan da dâhil edilmiştir. Karşılıklı ve çok taraflı notalardan sonra ABD, boğazlarda gerçekleşecek bir saldırının "uluslararası güvenliğe zarar vereceğini" ve BM Güvenlik Konseyinin harekete geçeceğini bildirmiştir. Sovyetlerin daha sonraki bir iki denemesi cılız kalmış ve boğazlar meselesi kapanmıştır¹²⁷.

1. Sovyet Talepleri, İngiltere'den ABD'ye Geçen Süper Güç

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşının hemen sonrasında Çarlık Rusya'sının geleneksel siyasetini uygulamaya başlayarak Doğu ve Güney Avrupa ülkelerini işgal etmiş, komünizm ihraç etmiş ve bu ülkeleri birer uydu haline getirmiştir. ABD'nin bu tutum karşısında Sovyetlerle olan barış görüşleri çıkmamıştır. Truman Doktrini, Marshall Planı ve ABD ile İngiltere, Fransa ve Benelüks ülkeleri arasında yapılan karşılıklı yardım anlaşması, Sovyetlerin yayılcı politikasına karşı alınan siyasi, askeri ve ekonomik önlemlerdir. 1947 yılı başlarında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a yapmış olduğu askeri ve ekonomik yardımları sürdürmeyeceğini Amerikan Hükümeti'ne bildirmiştir. Truman Doktrini böyle bir ortamda Sovyet yayılcılığının aktif ya da potansiyel olduğu ülkelere yöneliktir. Bunların başında da Yunanistan ve Türkiye gelmektedir. Belirtmekte yarar var, Başkan Truman için önemli olan Yunanistan iç savaşının bitmesi ve Avrupa güvenliğinin sağlanmasıdır¹²⁸.

ABD Orta Doğu'daki menfaatleri ve dünya çapında Sovyetleri çevreleme politikasına uygun olarak Türkiye'ye destek vermiştir. Türkiye ise üç sebepten dolayı ABD ile bir ittifak kurmaya karar vermiştir:

¹²⁷ William Hale, Petek Demir (çev.), **Türk Dış Politikası 1774 – 2000**, 1. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s.111 – 115

¹²⁸ Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. Baskı, Ankara, METU Press, 2001, s.3 – 4

1. Güvenliğini sağlamak,
2. Askeri ve ekonomik yardım elde etmek,
3. Batı tipi devlet yapısını güçlendirmek¹²⁹.

Truman Doktrini, Sovyet tehdidi karşısında Türkiye ile Yunanistan'ın askeri gücünü artırma amacına yönelmiştir. Ancak önemli mesele, Avrupa memleketlerinin ekonomik durumlarıdır. Altı yıllık savaş bütün memleketlerin ekonomilerini tahrip etmiştir. Savaş biteli iki yıl olmasına rağmen kalkınma temposuna giremeyen Avrupa ekonomisi, komünizm propagandası altında kalmıştır. Fransa ve İtalya bu faaliyetlerin yoğunlaştığı ülkeler olmuştur. Amerika bundan dolayı yarısı Fransa, İngiltere, kuzey, batı Avrupa ülkelerine gitmek üzere 50 devlete 15 milyar dolar yardım yapmıştır. Bu paraların verimli kullanılmaması üzerine ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın 1947'deki konuşmasıyla Türkiye'nin dâhil olduğu 16 ülke Avrupa Kalkınma Planı'nı hazırlamak için Paris'te toplanmışlar ve hazırladıkları planı Amerika'ya sunmuşlardır. Nihayet ABD ve Türkiye 1948 tarihinde konuyla ilgili anlaşmayı imzalamıştır. Bu anlaşmayla Türkiye ekonomik ve askeri yardım elde etmiştir. Anlaşma gereğince sağlanan yardımlar amaçları dışında kullanılamayacak, kullanım alanlarına dair belli aralıklarla raporlar verilecek ve gelişmelerden halk haberdar edilecek ve söz konusu yardımlar verilen amaçlar dışında kullanılamayacaktır¹³⁰.

1.1.1. Türkiye NATO'ya Yani Batı İttifakına Giriyor

Türkiye'yi Batı sistemine daha çok çekmenin gereğini duyan Amerikalılar, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması yönünde karara vardılar, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batı dünyasına bu görüşte telkinlerde bulunmuşlardır. ABD, iki ülkeyi NATO'ya almanın Amerika'nın stratejik çıkarlarının bir gereği olduğunu düşünmüştür. Buna göre Türkiye, ittifakın güneydoğu kanadını oluşturacaktır. Başlarda Orta Doğu Komutanlığı çerçevesinde Türkiye'den yararlanmayı düşünen İngiltere buna karşı çıksa da Türk tarafının İngilizlerin teklifine de sıcak bakacağı teminatı bu ülkenin tepkisini olumlu yönde değiştirmiştir. Nihayet Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan ittifaka üye olmuşlardır. Ne var ki söz konusu ittifakı kimi taraflar Batı kapitalizminin bir aracı, kimi taraflarsa Sovyet

¹²⁹ Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s.17 – 18

¹³⁰ Armaoğlu, **Belgelerle Türk – Amerikan Münasebetleri**, 1. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.165 – 180

tehlikesine karşı bir önlem ve Batı istikametinde Türkiye için büyük bir adım olarak görmüşlerdir¹³¹.

Hangi görüş doğru olursa olsun değişmeyecek olan tek gerçek, Türkiye'nin NATO'ya girişi bedelsiz olmamıştır. 1950 yılında Sovyetlerin ısrarı neticesinde ABD askerlerinin Güney Kore'den çekilmesiyle Kuzey Kore'yle başlayan iç çatışmalar, 1950'de savaşa dönüşmüştür. Durumun vahametinden endişe eden ABD müdahale gereksinimi duymuş ve bu savaşta kendisine bir ittifak arayan, Sovyet tehditlerine maruz kalmış Türkiye'den asker talebinde bulunmuştur. Demokrat Parti kadrosu, toplumun tarih bilinçaltını uarmayı becermiş ve savaşın komünizme karşı özgür insanların savaşı olduğuna dair halkı ikna etmiştir. Yapılan kampanyalar sonucunda binlerce kişi gönüllü olmuş ve Türk askeri gösterdiği yüksek başarı, vefa örneğiyle adeta NATO'ya girişin bedelini fazlasıyla ödemiştir¹³².

1948'de Rusya, Marshall Planına, bundan istifade eden devletlere dolayısıyla Türkiye'ye de cephe almıştır. 1950 yılında Türkiye ve Yunanistan NATO'ya girmek için müracaatta bulununca, Rusya'nın reaksiyonu ve aleyhte neşriyatı daha sert oldu. Bununla beraber resmi bir teşebbüste bulunmaları Türkiye'nin NATO'ya girmesi üzerine oldu. 3 Kasım 1951 günü Sovyetler bir nota vererek, Türkiye'nin NATO'ya girmekle, arazisini NATO'nun saldırgan emellerine tahsis ettiğini ve bunun sorumluluğunun sadece kendisine ait olacağını bildirdi. Türkiye buna cevaben örgütün savunma amaçlı olduğunu ve ülke bütünlüğünün bazı tehlikeler altında olduğunu imalı bir şekilde beyan etmiştir. Bu tarihler bir Orta Doğu Komutanlığı kurulmasına dair teşebbüsler olduğu bir dönemdir. 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra görünürde Rusya 1945 yılındaki taleplerinden vazgeçmiştir. Boğazlar konusunda ise ikircikli davranmaya devam etmiştir. Bu meseleyi Montrö'yü yok sayarak Türkiye ve Rusya arasında bir ikili anlaşmayla çözmeyi öneriyordu. Türkiye ise Montrö'nün uluslararası bir anlaşma olduğunu söylemekle yetinmiştir¹³³.

¹³¹ Türkkaya Ataöv, **Amerika, Nato ve Türkiye**, 2. Baskı, Ankara: Aydınlık Yayınevi, 1969, s.208 – 212

¹³² Erol Mütercimler, Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, 69 – 73

¹³³ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası (1939'dan günümüze kadar)**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 531, s.198 – 200

1.1.2. Menderes'le Yeni Açılımlar

Menderes, Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra yeni ittifaklar kurmaya yönelmiştir. Kafasında, Türkiye konumu itibariyle Güney Akdeniz'in doğal lideridir. Yugoslavya'nın Stalin kaynaklı tek yanlı politikalarından sıkılıp Batı'ya yaklaşması Balkanlar'da bir ittifakı gündeme getirmiştir. Türkiye, Yunanistan bu güç boşluğunu değerlendirmek istemişlerdir. Mareşal Tito da aynı görüşleri paylaşıyordu. Yugoslavya'nın coğrafyası, askeri gücü ve komünist bloğu bölme potansiyeli Batı'nın bu pakta desteğini pekiştirmiştir. İttifak arayışlarının temel sebebi geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Sovyetlerin sadece batı bloğu ülkelerine yönelmiş Yunanistan'a ve özellikle Türkiye'ye yönelik tehditleri değil, aynı zamanda Yugoslavya'yı dikkate almayan tavrıdır. Uzun süren görüşmeler ve karşılıklı çeşitli teklifler neticesinde Balkan İttifakı 1953 yılında imzalanmıştır. Menderes bu anlaşmadan çok şey beklemişse de umduğunu bulamamıştır. Zira Kıbrıs nedeniyle Türk – Yunan ilişkileri gerginleşecek, Stalin sonrası yönetimin barış saldırıları etki etse de Yugoslavya Mareşal Tito önderliğinde tarafsızlık politikasına yönelecektir¹³⁴.

Yukarıda da bahsedildiği gibi İngiltere Türkiye'nin NATO üyeliğine Orta Doğu Komutanlığı'na katkı vermesi halinde destek vereceğini açıklamıştı. ABD, bu girişimi uygun bulmuştur. Zira Suudi Arabistan'daki petrol şirketlerinin Süveyş Kanalı'nı kullanmaları sorunsuz bir şekilde devam etmeliydi. Ayrıca tüm Orta Doğu Batı bloğunun kontrolü altında olmalıydı. Bu birlikte Mısır'ın aktif olarak yer alması ve bahsedilen örgüte üs vermesi gerekiyordu. Ancak Mısır hükümeti, bu öneriyi kesin bir dille reddetmiştir. Yeni önerilere rağmen Mısır kararını değiştirmemiş ve İngiliz askerlerinin topraklarından çekilmesini istemiştir. Bu süreç, Türkiye'nin Arap ülkeleri arasındaki imajını olumsuz etkilemiştir. Başta Mısır olmak üzere Arap dünyasının tepkisi üzerine ABD Orta Doğu'nun savunması konusunda liderliği ele almıştır. Sovyetleri bu bölgede çevreleme amacı güden ABD, Türkiye önderliğinde Bağdat Paketi'nı teşvik etmiştir¹³⁵.

ABD Dışişleri Bakanı Fulles'in Türkiye'ye desteğini bildirmesinden sonra görüşmeler neticesinde Pakistan ile anlaşma imzalanmıştır. Batı cephesinde Fransa bölgesel pakt oluşturma fikrine karşı çıkarken Sovyetler anlaşmanın doğrudan kendi güvenliğiyle alakalı

¹³⁴ Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s.51 – 56

¹³⁵ Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s.108 – 112

olduğunu söyleyerek Türkiye'yi uyarmıştır¹³⁶. Ancak Türk yetkililer, girişimlerine devam etmiş ve batıyla bütünleşmek isteyen Nuri al Said, Irak'ı da anlaşmaya dâhil olmuştur. Başta Mısır lideri Nasır olmak üzere Arap dünyası bu duruma tepki göstermiş, Irak'ı emperyalist Batı'nın ve İsrail'in dostu olmakla, Arap bloğundan kopmakla suçlamıştır. ABD, doğrudan pakta katılıp Arap ülkelerini Sovyetler tarafına kaydırmak istemediğinden ve İsrail'le olan özel ilişkilerinden dolayı mali ve siyasi destek vermekle yetinmiştir. Paktın kurulmasıyla Türk – Sovyet ilişkileri yeniden gerginleşmiştir. Ancak Türkiye'nin de kendince haklı gerekçeleri vardır. Zira Arap – İsrail savaşının getirdiği ortamda Sovyetler, başta Mısır ve Suriye olmak üzere Orta Doğu'da egemen olmaya çalışmıştır. Balkanlardan çevrilmiş bir Türkiye aynı tehlikeyi güneyinde de hissetmeye başlamıştır. Sovyetler ise Türkiye'yi emperyalist batı ülkelerinin bölgedeki jandarması olarak görmüştür. İran'ın da katıldığı örgüt bir müddet sonra üye ülkelerdeki gelişmeler üzerine kâğıt üzerinde kalacaktır¹³⁷.

1.1.3. 1957 Türkiye Cumhuriyeti – Suriye Gerginliği

1958 yılında Irak'ta monarşinin yıkılmasıyla Türkiye hem Arap dünyasında dostsuz kalacak hem de Bağdat Paktı'nın işlevselliğini kaybetmesini sadece izleyebilecektir. Arap dünyasıyla tatsız ilişkiler dönemine giren Türkiye Suriye'yle 1957 yılında dünyanın süper güçlerinin rol aldığı bir gerginlik yaşamıştır. Yılsonuna doğru biten bu kriz her an savaşa gebe bir seyir izlemiş ve Türkiye'yi Arap dünyasıyla karşı karşıya getirmiştir. Türkiye, 1958'de Irak ve Lübnan'da çıkan krizlerde Batının yanında yer alacaktır. Nihayet böylece Türkiye, 1960'ların başlarında Arap dünyasından izole edilmiş durumdadır. Bu adeta Sovyet baskıları neticesinde batıyla yapılmış mecburi işbirliğinin talihsiz bir sonucudur¹³⁸.

1957 Süveyş Krizi, bölgenin kilit olaylarından biri olmuştur. I. Bölümde sebepleri açıklanmış olan Süveyş Krizi sonrasında Mısır ve Arap ülkelerinin Sovyetlere kurtarıcı gözüyle bakmaları başta ABD olmak üzere Türkiye'yi endişelendirmiştir. Türkiye, ABD'nin politikasına paralel olarak krizden sonra İngiltere ve Fransa'yı onaylamadıklarını ifade etmişlerdir. Söz konusu krizden sonra ABD Arap yanlısı bir politika izlemiş ve Eisenhower Doktrini ilan edilmiştir. Türkiye'den derhal doktrine destek gelmiştir. Ülkedeki ortak kanı bu

¹³⁶ Hashim S. H. Behbehani, **The Soviet Union and Arab Nationalism 1917 – 1966**, 1. Basım, London: KPI Limited, 1986, s.130 – 131

¹³⁷ Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s.115 – 122

¹³⁸ Ömer Kürkçüoğlu, "Development of Turkish – Arab Relations", Ali L. Karaoşmanoğlu, Seyfi Taşhan (Ed.), **Middle East, Turkey and The Atlantic Alliance**, Ankara: Foreign Policy Dış Politika Enstitüsü, 1987, s.16

doktrinin Orta Doğu'ya barış ve istikrar getireceği yönündeydi. Bu doktrinle ABD “sınırlı savaş” anlayışını geliştirmiştir. Buna göre tehlike görüldüğü noktada durdurulmaya çalışılacak ve böylece savaşın yayılması önlenecekti. Türkiye'ye yardımların artırılması, Lübnan çıkarması, Türk topraklarına Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi ve Bağdat Paktı bu doktrinin Türk dış politikasında meydana getirdiği sonuçlar olarak görülebilir¹³⁹.

Süveyş krizinin bir önemli sonucu da Türkiye – Suriye gerginliğidir. Eisenhower Doktrininden önce Suriye'nin Sovyetlerden silah alması ve Sovyet yanlısı politikaları ABD ve Türkiye'yi endişelendirmiştir. Batı devletlerinin kaygısı ise petrol borularının Suriye'den geçmesiydi. Bu sırada Ankara'nın askeri manevralara başlayıp asker yığması ve Kral Faysal'ın parlamentoyu kapatıp sıkıyönetim ilan etmesi ortalığı ateşledi. Bu süreçte komünist eğilimli bir generalin ordunun başına getirilmesi ve Sovyetlerin Suriye'ye silah yardımı yapması ABD'yi endişelendirmiştir. Sovyet lider Kruşçev ise Türkiye'nin Suriye'ye saldırma niyetinden ve böyle bir durum halinde kayıtsız kalmayacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca başarılı Sputnik denemesi, Sovyetleri cesaretlendirmiştir. Aylar süren bu gerilim tarafların karşılıklı olarak askerlerini çekmesiyle nihayete ermiştir. Bu bunalım sonunda Türkiye, ABD'ye paralel olarak Orta Doğu'da Arap ülkelerle temas halinde olmaya başlayacaktır¹⁴⁰.

1958 yılının yazında artan Arap milliyetçiliği ve Arap nüfusu, sonrasında Lübnan Krizi patlak vermiştir. Tekrar seçilmesi mümkün olmayan Chamoun, Eisenhower Doktrini'ni kullanarak anayasayı değiştirmeye çalışmıştır. Lübnan parlamentosu, bu doktrini ABD'nin kendi topraklarında üs istemesi nedeniyle reddetmiştir. Bu tarihlerde Suriye ve Mısır'ın birleşmesi ülkede heyecan uyandırmış ve sivil savaşa neden olmuştur. Arap Ligi ve BM Güvenlik Konseyi'nde bu durumdan Chamoun sorumlu tutulmuştur. Aynı sıralarda Irak'ta monarşinin yıkılması ve Bağdat Paktı'ndan çekilmesi, ABD'nin bölgede tepki görmesi Sovyetlerin bölgede etkinliğini artırmasına yardımcı olmuştur. Krizde Türkiye ABD tarafında yer almıştır¹⁴¹.

¹³⁹ Oral Sander, **Türk – Amerikan İlişkileri 1947 – 1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 427, Ankara: 1979, s.149 – 154

¹⁴⁰ A.g.e. s.155 – 163

¹⁴¹ Behbehani, s.174 – 175

2. Türkiye Cumhuriyeti – ABD İlişkilerinin Bozulması

Türk – Amerikan ilişkilerindeki ilk anlaşmazlık 1964 yılında Johnson’ın mektubu ve bu mektubun yol açtığı olaylardan çok önce başlamıştır. Türk yöneticiler, 1955 yılında karşılaştıkları mali zorluklar dolayısıyla ABD’den kredi talep ederler. Ancak ABD, bunu reddedince iki ülke arasında ilk anlaşmazlıklar çıkmıştır. Yine aynı yıl içinde Türkiye’de ABD’nin Türkiye’nin iç işlerine karıştığına dair bir kamuoyu oluşmaya başlamıştır. 1958 yılıyla birlikte ABD’nin Türkiye’ye verdiği ekonomik ve askeri desteğin artmasındaki esas sebepler Sovyetlerin uzaya gönderdiği Sputnik füzesiyle Türkiye’nin tekrar önem kazanması ve Orta Doğu’nun Sovyetlere kaymaya başlamasıdır. Ancak bu yardım dahi Türkiye’nin problemlerini çözemeyecek ve Başbakan Menderes o zamana kadar izlediği dış yardım politikasının aksine Moskova’ya başvuracaktır. Ancak Moskova’ya gitmeden önce 27 Mayıs Darbesiyle iktidardan düşürülmüştür¹⁴².

2.1.1. 1960 ASKERİ DARBESİ

27 Mayıs 1960 sabahı yapılan bir asker darbe sonucu Menderes hükümeti devrilmiş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Darbeciler ilk gün radyolarda okudukları bildiriye NATO’ya ve CENTO’ya bağlı olduklarını, müttefik ve komşu devletlerle barış içerisinde yaşama isteklerini ifade ediyorlardı. Yeni Türk yönetimi, 1 hafta içerisinde başta dünyanın süper güçleri olmak üzere 31 devlet tarafından tanınmıştır. Darbecilerin bildirisi, ABD’de hoşnutluk yaratmıştır. Darbe sonrası yapılan konuşmalarda ABD ile olan ilişkilerde eşitlik ilkesine, Sovyetlerle olan ilişkilerde karşılıklı saygı ilkesine vurgu yapılmıştır. 1961 seçimleri sonucu sandıktan koalisyon çıkmıştır. Türkiye 1960’lara kadar gözü kapalı evet dediği ve belki de demekte haklı gerekçeleri olduğu Amerika’dan ummadığı tepkiler alacaktır. Bunlar sırasıyla 1962 Küba Krizi ve Kıbrıs buhranı sonucunda ortaya çıkan Johnson Mektuplarıdır¹⁴³.

2.1.2. U -2 Olayı ve Küba Krizi

Ancak öncesinde U – 2 olayından ve Küba Krizinden bahsetmeliyiz. Sovyetler uzaya ilk uyduyu gönderdikten sonra ABD, Sovyetleri yakın markaja alma gerekliliğini hissetmiştir. Bu

¹⁴² Oral Sander, s.135, 142

¹⁴³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919 – 1965**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:279, 1969, s.345 – 351

yüzden U – 2 uçaklarıyla İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye üslerini kullanarak istihbarat çalışmaları yapmıştır. 1 Mayıs 1960'da Adana'dan kalkan bir U – 2 uçağı, Sovyet radarlarına yakalanmış ve düşürülmüştür. Sağ olarak kurtulan pilotun itirafları sonrasında olayın ayrıntıları meydana çıkmıştır. Olay sonrası Türkiye'nin Sovyetlerle olan ilişkileri gerginleşmiştir¹⁴⁴.

Küba bunalımının en önemli özelliğı, iki nükleer güce sahip süper gücün karşı karşıya gelmesidir. Söz konusu bunalımın temelinde ABD'nin diktatör Batista'yı devirerek yönetimi ele geçiren Fidel Castro rejimini bitirme isteğı vardır. ABD, çok kereler girişimlerde bulunmuş ancak başarısız olmuştur. Sovyetler, bu ortamdaki yararlanarak Küba'nın şeker ihracatının büyük bir bölümünü alarak bu devlete yaklaşmıştır. Böyle bir ortamda kimine göre bir blöf yaparak bunun sonucunda ödün koparmak için kimine göre ise ABD'ye hatırlatmalarda bulunmak adına Kruşçev, Küba'ya füzelerin yerleştirilmesini sağlamıştır. Karşılıklı gerginlik sıcak temasa dönüşmeden evvel Kruşçev kartını oynamıştır. 1959 yılında ABD'nin Türkiye topraklarına yerleştirdiğı Jüpiter füzelerini kaldırması durumunda Sovyetlerin de Küba'daki füzeleri sökeceğini ifade etmiştir. Bu teklif, ABD Başkanı Kennedy tarafından olumlu bulunmuştur. Kruşçev ayrıca Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyacağını ve içişlerine karışmayacağını taahhüt etmiştir¹⁴⁵.

2.1.3. Kıbrıs ve Türk Dış Politikası (1960 – 1974)

Kıbrıs'ta 1955'ten itibaren huzursuzluk başlamıştır. Yunanistan ve Kıbrıs'ta Türkiye ve Türklere karşı girişilen tahrik, gösteri ve hareketler, Türk kamuoyunda infial yaratmıştır. Neticesinde 6 – 7 Eylül olayları yaşanmıştır. ABD, bu gergin olaylardan rahatsızlığını ifade etmiştir. Adnan Menderes aşırılıkların sorumlusu olarak gizli komünist örgütleri göstermiştir. Kıbrıs Rumlarının yaptıkları mezalim ise insanlığı çileden çıkarır türdendir. Tedhişçiliğın taşeronluğunu ise EOKA adlı bir örgüt yapmıştır. 1963 yılı sonunda yeniden başka adlar altında faaliyete geçecek örgüt mensupları Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi güvenlik kuvvetlerinde kabul görmüştür. Başlı başına bir tez konusu olan Kıbrıs için İngiltere Radcliffe ve MacMillan Planlarını önermiştir. Fakat bu iki planda netice vermemiştir¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.600 – 601

¹⁴⁵ Sander, Siyasi Tarih 1918 – 1994, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 289 – 292

¹⁴⁶ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmel, Oral Sander, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, Olaylarla Türk Dış Politikası 1919 – 1965, s.362, 363, 372, 373, 375, 389

Taksim tezini savunan Türkiye ile enosis tezini savunan Yunanistan arasında ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. NATO'nun güney kanadında sebep olacağı güven bunalımı yüzünden başta ABD olmak üzere Batılı müttefikleri rahatsız etmiştir. Bu noktada ABD müdahalesiyle karşılaşıldı. ABD sorunun anlaşma yoluyla çözülmesi taraftarıdır, başlıca amacı adada Batı çıkarlarının zarar görmemesidir. Bu amaçla 1959'da Londra ve Zürih anlaşmaları imzalanmıştır. Londra Anlaşmaları Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kuruluşunun hukuksal belgesi olmuştur. Anlaşmayla İngiltere, adada üslerini korurken Türkiye ve Yunanistan garantör devletler olmuşlardır. Rumlar, yapılan anlaşmalarla yasamada, idarede, orduda %60 ila %70 arasında değişen bir çoğunluğa sahip olmuşlardır. Muhalefet anlaşmanın muğlâk maddeler içerdiğini, özellikle göç konusunda bir kısıtlama getirilmeyişinin yanlışlığını ve Kıbrıs Türklerine mali yardım konusunun ifade edilmeyişini eleştirmiştir. Anlaşma sonrası yönetime el koyan darbeci askerler de bu anlaşmaları tanıdıklarını ima ettiler¹⁴⁷.

1963 senesine gelindiğinde ise Rum katilleri, tekrar hortlamış ve masum insanları öldürmeye, her türlü tecavüze devam etmiştir. Nitekim 24 Aralık 1963 günü öğleye kadar 24 Türkün öldürülmesi ve 40 Türkün yaralanması koşulları iyiden iyiye tahrik etmiştir. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan devletleri nezdinde gereğini yapmalarını konusunda girişimlerde bulunmuştur. Gergin ortam sonrası üç devlet gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. BM Güvenlik Konseyinin kararı bir barış kuvveti kurarak adada çatışmayı önlemek ve bir arabulucu atamak şeklinde olmuştur. Arabulucunun çabaları sonuç vermezken Güvenlik Konseyi'nin kararı, Türk tarafını kısmen memnun etmiştir. Kıbrıs'ta Rumların yaptığı katliamlar devam etmiştir. Türkiye tarihi belli olmasa da bir harekâtın sinyalinin vermiştir. Türk hava kuvvetleri bölgede 1964 yılının Ağustos ayında müdahalede bulunmuş ve Yunanistan destekli Rumları bir müddet daha sindirmeye yardım etmiştir. 1964 yılında gelen Johnson Mektubu, Türk milletinin onurunu kırmış ve ABD'nin dostluğundaki samimiyeti sorgulatmıştır. Ülkede ABD karşıtı gösteriler yapılmış, Sovyetler ile ilişkilerin normalleştirilmesi zorunluluğu duyulmuştur. Nitekim aynı yıl içerisinde Türk Dışişleri Bakanı Erkin Moskova'yı ziyarete gitmiştir¹⁴⁸.

¹⁴⁷ Melek M. Fırat, **1960 – 1971 Arası Türk Dış Politikası**, 1. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997, s.57, 60, 61, 70, 71, 75

¹⁴⁸ A.g.e, s.404, 405, 408, 409, 414, 415

Amerikan ilişkilerinde belirgin bir kırılmanın olduğu bu mektuptan biraz bahsetmek gerekir. Kıbrıs'a müdahaleden iki gün önce gelen mektup Ankara'ya bomba gibi düşmüştür. Mektupta yer alan bir cümle Türk dış politikasında değişikliğe neden olan unsurun ifadesi olmuştur. Cümlede “ eğer Türkiye Kıbrıs meselesi yüzünden başını Sovyetler ile derde sokarsa Amerika Türkiye'yi savunmayacaktır” denilmiştir. Ayrıca mektubun sonunda Türkiye'nin NATO'ya danışmaması, üye ülkelerin rızasını almadığı bahanesi öne sürülerek böyle bir durumda Türkiye'nin savunmasının mümkün olmayacağı ima edilmiştir. Johnson mektubuna İnönü, diplomatik bir cevap yazsa ve daha sonra Washington'a görüşmeler için gitse de bu sonuç getirmemiş ve iki ülke ilişkilerinde başka bir döneme girilmiştir¹⁴⁹.

Genel olarak önce Küba ve daha sonra Kıbrıs sorunlarında ABD'nin takınmış olduğu tavır Türk karar alıcılarının dış politika anlayışını dolayısıyla ülkenin dış politikasını etkilemiştir. Bundan böyle Türk ulusal çıkarları göz önünde tutulup ABD'nin her dediği gözü kapalı kabul edilmeyecektir. Türkiye hoşnutsuzluğunu her fırsatta dile getirmiştir. Bunun bir yansıması olarak ABD'nin Vietnam politikasını da desteklememiştir. Böylece Türk dış politikası, ABD ile Sovyetler arasındaki küresel rekabetin çekim alanından bir nebze olsun çıkmıştır. NATO'nun jandarması olmadığı izlenimini vererek Sovyetler ile bölge devletleri arasında ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir. Sovyetler Birliği bu tarihe başlarda Makarios'u desteklemişse de esas niyetinin enosis olduğunu gördükten sonra bu tutumunu değiştirmiştir. Türkiye ABD'ye karşı bir denge oluşturması açısından Sovyetlere yakınlaşmaya başlamıştır¹⁵⁰.

1965 yılında Yunanistan'da ihtilal olmuştur. Yeni hükümet, Kıbrıs'ta enonisi gerçekleştirmek adına Türklere İngilizlerin Akrotiri üssünü teklif etmiştir. Kabul edilemez olan bu teklif reddedilmiştir. Akabinde Rum tacizleri başlamıştır. Bunun üzerine Türkiye, askerlerini hazırlamaya başlarken Yunanistan da aynı tedbirleri almaktadır. Araya NATO, BM ve ABD yönetimi girmiştir. Varılan anlaşma sonrası Türklerin zararlarının tazmin edileceğine dair söz verilmiştir. 1971'e kadar ikili görüşmeler devam etmişse de bir sonuç alınamamıştır. Bunda Makarios'un ajite eden tavırları ve söylemleri önemli bir etkidir. 1973'de yapılan Kıbrıs Cumhurbaşkanlığı ve yardımcılığı seçimleri neticesinde Makarios ve Rauf Denктаş seçilmişlerdir. Kıbrıs'ta enosisi gerçekleştirmek amacıyla Yunan cuntasının

¹⁴⁹ Abdullah Özkan, **Türkiye'deki Amerika**, 1. Baskı, İstanbul: Emre Yayınları, 1993, s.27, 28

¹⁵⁰ Sander, **Türk – Amerikan İlişkileri 1947 – 1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 427, Ankara: 1979, s.240 – 242

planlayıp desteklediği bir askeri darbe olmuştur. Nihayet 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı başarıyla gerçekleştirilmiştir¹⁵¹.

Makarios'un liderliğindeki Kıbrıs Rum yönetimi giderek daha fazla "üçüncü dünyacı" bir politika izlemeye yönelmesi, buna paralel olarak Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmesi de Amerika Birleşik Devletleri'ni ciddi bir biçimde rahatsız etmektedir. Özellikle Kıbrıs Rum bandıralı bir geminin Vietnam limanlarına silah ve malzeme boşaltmasının belirlenmesi üzerine bu endişe giderek artmıştır. 1967 yılında adada durum tekrar kötüye gitmeye başlamış, bunun üzerine Türkiye, Yunanistan'a nota göndererek şu taleplerde bulunmuştur. Türklerin korunmasına yönelik güvenlik tedbirleri, 1960 anlaşmasına aykırı olarak adada bulunan Yunan silahlı kuvvetlerinin çekilmesi, adadaki terörün karşısında sosyal ve güvenlikle ilgili önlemlerin alınması. 1964 hatasından sonra ABD bu defa Yunanistan'a bunları kabul etmesi yönünde telkinlerde bulunmak zorunda kalmıştır. Sonuç itibariyle Türk tarafı isteklerinin çoğunu kabul ettirmiştir¹⁵².

Birçok Yunan araştırmacıya göre ABD, Makarios'a karşı girişilen darbeden haberdardı. Amerikan yönetimi, bu darbeye tepki vermekten kaçınmış ve bekle – gör politikasını takip etmiştir. ABD, Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini ve şiddete karşı olduğunu açıklamakla yetinmiştir. Genel olarak ABD, Türkiye – Yunanistan arasında bir savaşın önlenmesi için diplomasi tavsiye ediyordu. ABD'nin temel kaygısı, NATO ve Batı ittifakının böyle bir savaştan yara alması ve Sovyetlerin bunu değerlendirmesidir. Amerika'nın tepkisiz kalmasındaki diğer bir neden olarak da o sıralarda patlak veren Watergate skandalının gündemi meşgul etmesi gösterilmektedir. Şunu da belirtmek de yarar var, kimi iddialara göre ABD, darbe sonrası Türkiye'nin adaya müdahale etmeyeceğini ya da edemeyeceğini Yunan tarafına telkin etmiştir. 1974 harekâtından sonra Türk – Yunan savaşı kaçınılmaz olmuştur, ancak Amerika bunu engellemek için elinden geleni yapmıştır. 22 Temmuz'da bu çabalar sonuç vermiş ve ilk ateşkes imzalanmıştır. Sovyetlerin korkusu NATO'nun bu adayı üs haline getirmesidir. Sovyetler hem enosise hem de taksime karşı olmuştur. Makarios'un görevine döndürülmesini ve Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığını savunmuşlardır. Genel olarak, Yunanistan ve Türkiye'nin tek taraflı karlı çıkması her anlamda NATO'ya yarayacağından her halükarda Sovyetler, Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünden yana olduğunu

¹⁵¹ Gürün, s. 418 – 423

¹⁵² Faruk Sönmezoğlu, **Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası (1964 – 1980)**, 1. Baskı, İstanbul: Der Yayınevi, 1995, s.20, 21, 23, 26

beyan etmiş, bu çerçevede Barış Harekâtını eleştirmiş ve Türk askerlerinin çekilmesini istemiştir¹⁵³.

İlk ateşkes anlaşması sonrasında Cenevre’de iki konferans düzenlenmiştir. Özellikle ikinci konferansta tarafların görüşleri belirginleşmeye başlamıştır. Rauf Denktaş tarafından hazırlanan plana göre Türk tarafı, Kıbrıs topraklarının %34’ünde kurulacak bir federe devlet önermektedir. Yunan ve Rum tarafları öneriyi kesin bir dille reddetmiş ve sonrasında uzlaşmaz bir tavır takınmıştır. Konferans sonuna doğru ABD, Türk tarafının görüşlerine daha yakın durmaya başlamıştır. Konferanstan sonuç çıkmaması üzerine şu gerekçelerle ikinci Kıbrıs Barış Harekâtı başlatılmıştır. Savunmasız Kıbrıslı Türkler rehin alınmakta, can ve mal güvenliğinden yoksun bırakılmakta, Yunanistan adayı enosis perspektifinde kendisine ait görmekte ve garantörlük anlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Bu harekât sonucu Kıbrıs’ın %36’sı alınmıştır. Kıbrıs’ta 13 Şubat 1975’te Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Türk Federe Devletini ilan etmişlerdir¹⁵⁴.

Harekâta ABD’nin tepkisi, Türk – Yunan taraflarının savaşa girmesi halinde iki tarafa da silah ambargosu uygulayacağı şeklinde olmuştur. Amerika, her iki müttefikini de kızdırmaktan kaçınmıştır. Bir görüşe göre de Karadeniz’de bir üs konumunda olması ve topraklarında barındırdığı tesislerle Türkiye, ABD için Yunanistan bir adım daha ön plana çıkmıştır. Zira Sovyetler Birliği, Akdeniz’de varlığını önemli derecede artırmıştır ve söz konusu coğrafya enerji yollarının önemli bir kavşağıdır. Yunanistan, ABD’yi Türkiye’nin tarafını tutmakla itham etmiş ve tepkisini 1974’te NATO’nun askeri kanadından çekilerek göstermiştir. Sovyetlerin tepkisi ise birinci askeri harekâta olumlu olmasına karşılık ikincisine oldukça sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Türkiye adanın önemli bir bölümünü almış ve federasyon çözümü üzerinde durmuştur. Sovyetler, bunu çifte enosis dolayısıyla her şartta NATO için kazanç olarak görmüştür. Ancak Yunan hükümetinin NATO askeri kanadından çekilmesi üzerine daha önce Yunan cuntasına karşı olan Sovyetler bu ülkeye daha yakın durmaya başlamıştır ayrıca Kıbrıs sorununun üç garantör devletin sorunu olmaktan çıktığını ve çözümün BM Güvenlik Konseyinin de katılacağı bir uluslararası konferansta ele alınması gerektiğini savunmuştur¹⁵⁵.

¹⁵³ Uslu, **Türk – Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 1. Baskı, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, s.245, 253 – 255, 257, 261, 280 – 287

¹⁵⁴ A.g.e, s.289, 292, 293, 295, 301

¹⁵⁵ A.g.e, s.301, 304 – 307

2.1.4. Türkiye Cumhuriyeti – ABD İlişkilerinde Afyon Meselesi ve 1975 Silah Ambargosu

ABD – Türkiye arasındaki ilişkilerde önemli yer tutan meselelerden birisi de afyon meselesi olmuştur. Amerika’da uyuşturucu kullanımının artması üzerine Başkan Johnson döneminden başlamak üzere ABD, Türkiye’ye haşhaş ekimini yapamaması konusunda ricalar, baskılar ve örtülü yaptırımlarda bulunmuştur. Süleyman Demirel’in bu ricaya karşılık olarak zararın tazmini ya da bu ürün yerine farklı kalem malların ekimine dair yardım istediğini biliyoruz. 12 Mart muhtırasının ardından başbakan olan Nihat Erim karşılaştığı baskı neticesinde ve Başkan Nixon’un ricası ile bu konuyu karara bağladı. Temmuz 1972’de Türkiye’de afyon ekimi tamamen yasaklanmıştır. 1974 yılında normal seçimlerle demokrasiye dönmüş ve Bülent Ecevit başbakanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Kamuoyu baskısı, ABD’nin taahhüt ettiği yardımları aksatması, tıp sektöründe afyon kıtlığı sebeplerle hükümet birkaç ay içerisinde afyon ekimine başlanacağını resmen duyurdu¹⁵⁶. Bunun üzerine ABD yönetimi, Kongresi ve kamuoyunda yapılan kampanyalarla Türkiye’ye kısmi mali yaptırımlar uygulanmıştır. Daha yenileri için başkana yetki verilirken ikinci Kıbrıs Barış Harekâtı ortaya çıkmış ve bu da Türkiye’ye başka bir ambargo uygulamak için iyi bir fırsat olmuştur¹⁵⁷.

Yukarıda bahsedilen gelişmeler doğrultusunda 5 Şubat 1975 tarihinde ABD, Türkiye’ye silah ambargosunu uygulamaya koymuştur. Bu durum tarihte ilginç bir olayı da gözler önüne sermiştir. NATO üyesi bir müttefik olan Türkiye, yine başka bir müttefik ülke olan ABD tarafından ambargoya tabi tutulmuştur. Silah ambargosu üç sene sürecektir. Ancak ambargodan çok üst üste gelen Amerikan olumsuz tavrı Türkiye’deki ABD imajını zedeleyecektir¹⁵⁸.

2.1.5. Türkiye Cumhuriyeti Ortadoğu Politikasını Değiştiriyor

1967 yılında Arap – İsrail Altı Gün Savaşının ABD açısından en önemli sonucu İsrail’i desteklemesi yüzünden hemen hemen bütün Arap devletlerinin bu ülke ile diplomatik ilişkilerini kesmeleri olmuştur. Eksiyeye geçen Amerikan imajına karşılık Sovyetlerin Orta Doğu’da sempatisi artmıştır. 1964 yılıyla belirginleşen ABD – Türkiye arasındaki ilişkilerin

¹⁵⁶ Sönmezoğlu, *Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye Politikası (1964 – 1980)*, s.57 – 59, 60 – 63

¹⁵⁷ Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, s.248

¹⁵⁸ Abdullah Özkan, s.30, 31

zedelenmesi neticesinde resmi çevrelerce de benimsenen çok yönlü bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. 1967 savaşıdan itibaren Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yakınlaşma çabaları görülmüştür. Tarihi ve manevi bağlarımız bulunan Arap ülkeleriyle dostluğa dayalı ilişkilerin kurulması için harcanan çabalar sonuç vermiştir. Savaştan sonra BM'de Türk Dışişleri Bakanı, Araplar lehinde bir konuşma yapmış ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi yönünde oy vermiştir. Türkiye böylece Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarının koşulsuz temsilcisi olmadığını göstermiştir. Yine aynı Türkiye 1970'deki Ürdün krizinde ABD'ye üslerini kullanılmayacaktır¹⁵⁹.

Bu süreçte, ABD – Türkiye ilişkilerine her geçen gün bir yeni sorun ekleniyordu. Mart 1968'de Amerika'nın Türkiye'ye yapacağı yardımı azaltacağı açıklaması durumu iyice körüklemiştir. Altıncı Filonun İstanbul'u ziyaretinde Amerikan denizciler denize atılmış böylece Amerika'ya karşı duyulan hisler en net şekliyle ifadesini bulmuştur. Bu tarz gösteriler devam ederken 1969 yılında hazırlanma çalışmaları iki yıl süren “Ortak Savunma ile İlgili İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. Anlaşmayla tesislerin kullanımına dair makul paydalar belirleniyor, eski anlaşmalardaki Türkiye aleyhindeki hükümler iyileştiriliyordu. 1969'da seçimle ikinci kez iktidar olan Demirel asker tarafında verilen muhtıra üzerine istifa edecektir¹⁶⁰.

1967 savaşıdan itibaren Arap dünyası, petrolü siyasi bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Konuyu 1973 savaşının ikinci gününde yeniden gündeme getiren Irak olmuştur. Savaşın aniden ortaya çıkan Amerikan yardımı yüzünden başarılı bir biçimde seyrederken tersine dönmesi Arap hatta tüm İslam dünyasını ayağa kaldırmıştır. O güne kadar, Batı ekonomilerine ve onun kendi yedeğine aldığı dünya ekonomisine petrolün bol ve ucuz olması için biçim vermiştir. Batı dünyasının hızlı artan talebine karşılık yeni bulunan petrol yatakları bu ürünün siyasi avantajlarından yararlanmayı engellemiştir. Bu dönem Batılı ülkelerin tarihin en yüksek büyüme hızını yakaladıkları yıllar olmuştur. İşte böyle bir ortamda petrol ambargosu ya da şoku ortaya çıkmıştır. Buna göre, Arap ülkeleri, petrol çıkarmada ağır davranacak, her türlü maddi getirisini göz ardı edecek ve Batının vazgeçilmezi olan petrolü siyasi bir araç olarak kullanacaktır. Bu üretim azlığı fiyatları artırdı. Bu durum, Arap petrol

¹⁵⁹ Fırat, s.238, 244, 245, 248

¹⁶⁰ A.g.e, s.251, 260 – 265

önderlerini öyle zengin etmiştir ki 1970’de 3 milyar dolar civarında olan petrol geliri 1980’de 202 milyar dolar olmuştur¹⁶¹.

1960’larda Arap dünyasına daha fazla ilgi göstermeye çalışan Türkiye Suudi Arabistan, Irak başta olmak üzere Körfez’de yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş Arap ülkelerini tanıyıp iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Petrol krizinin getirisi olarak Türkiye, Arap ülkeleriyle daha fazla ekonomik ilişkiler geliştirmiş, bu olgu siyasi ilişkilere de yansımıştır. 1973’teki ilk petrol şokuna kadar Türkiye’nin dış ticaretinde Arap ülkelerinin toplam yeri %3.5’i geçmezken, petrol fiyatlarının yükselmesi ve İran – Irak savaşının etkisiyle bu ticaret 1981’de %34 düzeyine çıkmıştır. Türkiye ithalatının çoğunu petrol üzerinden yaptığı Arap ülkelere her türlü tarım ve sanayi ürünleri satmıştır. Yine 1970’li yıllarda petrol üreticisi Arap ülkelerinden Türkiye’ye sermaye akışı başlamış ve 1980’lerin sonunda bu yatırımlar 1 milyar doları bulmuştur¹⁶².

3. Asala Terör Örgütü

Bu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti yeni ve hain bir terörist grubun daha saldırılarıyla baş başa kalmıştır. 1973 Ocak ayında Kaliforniyalı bir Ermeni iki Türk diplomatını öldürmüştür. Bu hadise, senelerce sürecek terör olaylarının ateşleyicisi olacaktır. Başlıca hedefleri Türkler olan ASALA terör örgütü Amerikalı, Kanadalı ve Batı Avrupalı onlarca masum insanın hayatına kastetmiştir. 1975 yılında kurulan terör örgütünün adı ASALA’dır (Armenian Secret Army For Liberation Of Armenia – Ermenistan Gizli Özgürlük Ordusu). Örgütün lideri konumunda Agop Agopyan vardır ve kendisini mücahit koduyla rumuzlandırmıştır. Ancak söz konusu sıfatın İslami literatürdeki manasıyla bir ilişkisi yoktur. İlk eylemlerini Beyrut’ta Kiliseler Konseyi Birliği’ne yapan örgüt ikinci eylemini yine Beyrut’ta Türk Hava Yollarının bürosuna yapmıştır. ASALA, kendince bir politik program ilan etmiştir. Genel çerçevede Türkiye’yi ve dostlarını ASALA’nın hedefi olarak görmüş, Türkiye’nin sözde Ermeni topraklarından çekilmesini istemiş, Sovyetlerle dost olduklarını ancak müttefik olmadıklarını, ayrıca terörist değil devrimci bir örgüt olduklarını ifade etmişlerdir. Her terör örgütü gibi finansal kaynağını bağışlardan, narkotikten ve illegal yollardan temin etmiştir. En geniş desteği, kendisine dokunmaması kaydıyla biraz da Ermeni lobisinin desteğiyle Fransa’da bulmuştur. Lübnan

¹⁶¹ İbrahim Okur, **Soğuk Savaş Gözetlerken Terör Dünyaya Nasıl Yayıldı? Türkiye Nasıl Kuşatıldı?**, 1. Baskı, İstanbul: Okursoy Yayınları, 2002, s.115 – 117

¹⁶² Yazarı yok, **İki Tarafın Bakış Açısından Türk – Arap Münasebetleri**, 1. Basım, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s.239, 240

dışında en etkili olduğu yer Fransa'dır. Ayrıca Andreas Papanderau'nun politik iklimi sayesinde de Yunanistan'da hem para aklayabilmiş hem de kendisine güvenli barınaklar elde edebilmiştir. ASALA ve başka bir terör örgütü olan PKK, talepleri yerine getirilene kadar Türk Devletine karşı savaşacaklarını ifade ettiler. Asala'nın terör hayatı, 20 Ocak 1975'de bir bomba patlatarak başladığı terör hayatı 15 Temmuz 1984'de Orly Havaalanında sona ermiştir¹⁶³.

Fransa, ASALA'ya tepki göstermek şöyle dursun, baştan sona bir hamilik hissiyatı içerisinde olmuştur. Ülkedeki yoğun Ermeni ve Rum nüfuzu kendilerini haklı göstermede etkili olmuştur. Ancak şunu belirtmek gerekir Fransa'nın bu çirkin tutumlarına karşı ABD ve Batı söz konusu örgütün terör işlediğinde hemfikirdir. 1980'li yıllar, özellikle ilk devresinde Ermeni terörünün devam ettiği, ikinci yarısında ise adeta "bıçak gibi kesildiği" yıllar olmuştur. 12 Eylül askeri darbesinin ardından Türkiye, konu üzerinde sert bir tavır takınmaya başlamıştır. Ancak bu tavır da netice getirmemiştir. Türkiye artık çehre değiştirerek siyasi ve diplomatik bir strateji izlemeye çalışan asılsız Ermeni iddialarına cevap vermek açısından çok gerilerde kalmıştır. Ayrıca 40'a yakın Türk diplomatın hayatına mal olduktan sonra başlatılan çalışmalar ya da bunların ifadesi yetersiz kalmıştır. Ermeniler artık mücadelesini ülke parlamentolarına taşıyıp sözde soykırım yasalarıyla Türkiye üzerine oynamaya başlayacaktır. 1980'lerde başta ABD, Fransa olmak üzere birçok ülke parlamentolarında günümüze kadar uzanan girişimleri devam edecektir¹⁶⁴.

Ermeni sorunu sadece Türkiye'nin kendisi ile sınırlı kalmamış, Ermenilerin kurmuş olduğu lobiler sayesinde ABD'de de etkili olmuş, tarihi bağlılıkları ve bilinçaltıları dolayısıyla Rusya'yla ilişkilerde de gizli bir dinamik olmuştur. Amerika'daki Ermeni lobisi, Osmanlı zamanından beri başlamış ve bugünlere kadar devam ede gelmiştir. ABD ise yönetim mekanizmasındaki farklı dinamikleri kullanarak iki tarafı da elinde tutmaya çalışmaktadır. Özellikle, Ermenilerin tatmin olacağı dönemler oy potansiyeli ve nüfuzları dikkate alındığında Ulusal Başkanlık, Temsilciler Meclisi ve Senato seçimleridir. Ancak Türkiye'ye kimi zaman mesaj vermek istediğinde, pazarlık ihtiyacı duyulduğunda bu lobileri de devreye

¹⁶³ Francis P. Hyland, **Armenian Terrorism The Past, The Present, The Prospects**, 1. Baskı, San Francisco: Oxford, 1991, s.23, 24, 27, 30, 32, 48, 53

¹⁶⁴ Laçiner, **Türk – Ermeni İlişkileri**, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004, s.73 – 76

sokmaktadır. Türkiye'nin lobicilikte yetersiz olması da ayrı bir etkidir. Ayrıca Türkiye hala ABD'nin ekonomik yardımlarına ihtiyaç duymaktadır¹⁶⁵.

4. Karabağ Sorunu Türkiye Cumhuriyeti – RF İlişkileri

Ruslar ise Ermenilere kendi milli çıkarları çerçevesinde yardım etmiş diğer zamanlarda bu desteğini geri çekmiştir. Fakat Rusya'da dünyanın en büyük diasporası vardır, burada 1 milyondan fazla Ermeni yaşamaktadır. BDT kurulduğunda teşkilata katılan ilk Kafkas Cumhuriyeti olacak olan Ermenistan'a Rusya ihtiyaç duymaktadır. Nitekim 1993 ve 1994 yıllarında imzalanan anlaşmalarla Rusya, Türkiye – Ermenistan ve İran – Ermenistan sınırlarında üs edinmiştir. Koçaryan'la birlikte Ermenistan Rusya'nın Kafkaslarda özellikle Güney Kafkasya'da en önemli kalesi haline gelecektir. Ayrıca Ermenistan, dış ticaretinde de Rusya en önemli ülke olacaktır. Böylesi bir Rus – Ermeni diyalogunun Türkiye ile ilişkilere gelince önce genel bir resim çizmek gerekir. Azerbaycan, Gürcistan ve elbette ki Türkiye Batı yanlısı bir politika izlemektedir. Karabağ sorunu ve Azerbaycan, Gürcistan ülkelerinin Rusya'dan gördüğü baskı bölgeyi germiştir. Ancak buna rağmen Rusya – Türkiye ilişkileri etkilenmeyecektir¹⁶⁶.

1975 yılından devam edecek olursak Türk dış politikasındaki yeni gelişmeler arasında iki tanesi öne çıkmaktadır: Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve Arap, genel olarak da İslam ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi. Mademki ABD her durumda Türkiye'nin yanında olmayabilecekti ve mademki ABD Türkiye'nin ulusal gücüne büyük ölçüde zarar veren bir ambargoyu sürdürüyordu, Türkiye de kendi üzerindeki rakip ülke baskılarını azaltmak için doğrudan bu rakip ülkeler ile yakınlaşmaya yönelebilir, kısacası Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirebilirdi. 1973 yılında Arap – İsrail savaşı sırasında İsrail'e yardım eden ABD uçaklarına İncirlik üssünü kullandırtmayan Türkiye, Suriye ve Mısır'a mühimmat götüren Sovyet gemilerine Boğazlar'ını açmıştır. Ayrıca 1976 İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) toplantısının İstanbul'da yapılmasıyla Türkiye burada da aktif hale geçiyordu. Yine aynı FKÖ'yü (Filistin Kurtuluş Örgütü) resmen tanıyor, İsrail ile ilişkilerini sürdürse de seviyesini azaltıyordu¹⁶⁷.

¹⁶⁵ A.g.e, s.78 – 82

¹⁶⁶ A.g.e, s.237 – 239, 241 – 244

¹⁶⁷ Sönmezoğlu, **Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası (1964 – 1980)**, 103 – 107

1979 yılına gelindiğinde Afganistan’da iç karışıklık baş göstermiş ve Sovyetler, Afganistan’ın yardımına yetişme bahanesiyle Afgan topraklarına girmiş, daha sonra bu durum bir işgale dönüşmüştür. 1973 yılında darbeyle yönetimi ele geçiren Sovyet destekli Davut Han 1978’de yine komünistler tarafından yapılan bir darbeyle devrildi. Komünist partinin İslam’a ve değerlerine karşı yapmış olduğu hakaretler, çirkin saldırılar halk arasında infiale sebep olmuştur. Afgan – Rus savaşı %90’ı sivil olmak üzere 1.5 – 2 milyon kişinin hayatına mal olmuştur¹⁶⁸.

1985’de Gorbaçov’un iktidara gelmesiyle Sovyetler günlük masrafı 10 milyon dolar olan Afgan işgalini sona erdirmeye sinyallerini vermiştir. Ülkede Necibullah liderliğinde komünist bir yönetim kurarak çekilmiştir. Moskova’nın telkini olan bir koalisyon hükümetini reddeden mücahitler, ABD desteğinin de verdiği güçle yolun sonuna geldiğini anlamışlardır. Gorbaçov, bu maceraya son vermek niyetindeydi. Nihayet Şubat 1988’de bu kararını açıklamıştır. Ancak Sovyetler geri çekilirken mücahitlerin üslerini bombalamış, Pakistan’da çeşitli sabotaj ve suikast olaylarına girişmiştir. Sovyetlerin çekilmesini müteakip Türkiye ülkede sadece bir diplomatını bırakmış geri kalanını çağırmıştır. Afgan işgalinin bitmesinden sonra ABD ve Batının ilgisi azalmış, Sovyetler örtülü olarak etkili olmaya çalışmış ancak dağılma sürecine girdiği için etkin olamamıştır. 1992 Nisan’da mücahitler, Afganistan’da iktidarı ele geçirmişlerdir¹⁶⁹.

5. 1979 Olaylarının TC – ABD İlişkilerine Tepkisi

1979 yılının dünya siyasetinde ses getiren önemli olaylarından biri de İran İslam Devrimidir. Kimilerine göre İran terörist eylemlerle bir devrim yapmış, Ortadoğu istikrarını ve Batının güvenliğini bozmuştur. Reagan yönetimi, bu isimlerin başında gelir. İlk yıllarında rejimini kurumsallaştırmaya ve ihraç etmeye yönelik bir İran vardır. İran, ABD’nin kendisiyle ilişkileri koparması üzerine bünyesindeki Tudeh komünist partisini kullanarak Kuzey Kore kanalıyla Sovyetlerden silah almıştır. ABD başta olmak üzere kendi geleceklerinden endişe eden birçok Arap ülkesinden yardım alan Irak, İran’a savaş açmıştır. Korkulanın aksine Arap dünyasında Şii kökenli bir birleşim olmamıştır¹⁷⁰. ABD, Ortadoğu’da çok önemli bir

¹⁶⁸ Okur, s.187 – 190

¹⁶⁹ Esedullah Oğuz, **Afganistan**, 1. Baskı, İstanbul: Cep Kitapları, 1998, s.182, 183, 208, 211, 217, 221, 235

¹⁷⁰ John L. Esposito and James P. Piscatori, “The Global Impact of Iranian Revolution: A Policy Perspective”, John L. Esposito (Ed.), **The Iranian Revolution Its Global Impact**, 1. Basım, Florida: The Florida International University Press, 1990, s.317

müttefikleri olan İran'ı kaybettikten sonra SSCB karşısında zor durumda kalmış ve 1978 Eylül'de Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu kaldırmıştır¹⁷¹. Ayrıca Afganistan'daki endişe verici gelişmeler de ambargonun kaldırılmasında etkili olmuştur.

5.1.1. 1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması

Amerika ile Türkiye arasında koşulların getirdiği beraberlik Mart 1980'de SEİA'yla (Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması) somutlaşacaktır. 1969 Anlaşmasının yürürlükten kaldırıldığı andan itibaren Amerikan Hükümeti bu Anlaşmanın yenilenmesi amacıyla yoğun çaba sarf etmiştir. 1976'da bu konu zemininde imzalanan anlaşma, 1978 koalisyon hükümeti tarafından onaylanmamıştır. Türkiye, bu tarihlerde Sovyetlere yakın duruyordu ayrıca anlaşmada ABD tarafından taahhüt edilen 200 milyon doları hibe olmak üzere 1 milyar dolarlık askeri yardım az bulunmuştur. Koalisyon hükümetinin istifası üzerine Demirel başkanlığında yeni bir koalisyon hükümeti kuruldu. Yeni hükümet, Amerika'nın çabalarına olumlu yanıt vermiştir. Böylece Mart 1980'de SEİA imzalanacak ve 1988'de yenilenecektir. Anlaşmada genel olarak ekonomik ve savunma temaları vurgulanmış, silahsızlanmaya, dünya barışına dair istekler ifade edilmiştir¹⁷².

Türkiye – ABD arasındaki anlaşmazlıklardan birisi de üsler konusu olmuştur. Üsler konusunu iki ülke ilişkilerinde sorun haline gelmesindeki sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Kuvvetler statüsündeki hakları kötüye kullanarak suç işleyenleri görev belgesiyle himaye edilmesi ya da suçunu cezasız bırakılması,
2. Büyük şehirlerde yoğunlaşan Amerikan askerlerinin çoğunluğu ve halkın yadırgadığı pervasız davranışlar,
3. Yüksek ödeme gücü dolayısıyla konut kiralarına yaptığı olumsuz etkiler,
4. Silahlı Amerikan polisinin görüntüsü,
5. Amerikan askerlerine serbest olan yurtdışı menşeli malların kaçakçılığa sebep olması,
6. Türk makamlarının işçi – işveren ilişkilerinde kanun dışı müdahalelerde bulunmasını zorlaması,
7. İç politikaya etkileri, sorumlu Amerikalıların yetkilerini aşan beyanları, Türk bürokrasisinin yumuşak noktalarını aramak ve oralardan iş görmek gayreti,
8. Türk ve Amerikan askerlerinin sürtüşmeleri, bayrak yırtma olayları,

¹⁷¹ Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s.379

¹⁷² Armaoğlu, **Belgelerle Türk – Amerikan Münasebetleri**, s.300 – 301

9. Askeri yardım karşılığı şifahi mutabakatlarla taviz elde etmek, belgesiz üs kurmak ve genişletmek,
10. Üsler, muhabere ve elektronik tesislerindeki faaliyetler hakkında sorumlu Türk makamlarıyla çoğu zaman istişarede bulunmaması, eksik veya yanlış bilgi vermesi,
11. Kıbrıs olayları dolayısıyla askeri malzeme ikmalinde kasıtlı gecikmeler yapılmasıdır¹⁷³.

5.1.2. 12 Eylül 1980 Darbesi

Aynı yılın 12 Eylül'ünde Türkiye askeri bir darbe daha görmüştür. 12 Eylül öncesi dönem anarşi ve terörün zirveye çıktığı bir süreç olmuştur. Kimi iddialara göre 12 Eylül rejiminin uygulamaya geçirilebilmesi için 12 Eylül öncesi yaşanan anarşi ve terör generaller tarafından bile bile engellenmemiş, hatta körüklenmiştir. Böylece, anarşi ve terörden bunalan halk, son çare olarak ordunun iktidara doğrudan el koymasını ister duruma gelmiştir. Soğuk savaş yıllarında ülkenin düşman işgaline uğradığında halk direnişini organize edebilecek yarı askeri bir örgüt olan ÖHD (Özel Harp Dairesi) kurulmuştur. Yukarıdaki iddia sahiplerine göre bahsi geçen daire kendisini güncelleyememiş, biten Sovyet tehdidinin yerini alan yeni tehlikeleri görememiştir. Böylece daire mensupları anti – komünist, aşırı sağıcılardan seçilmiş, bu da ABD tarafından telkin ve finanse edilmiştir¹⁷⁴. Söylenenler ne derecede doğru olursa olsun bir gerçek vardır. O da 12 Eylül 1980'de Türkiye'de bir askeri darbe daha olmuştur.

1980 yılı Türk Dış Politikası için yine yoğun geçmiştir. Tahran büyükelçiliğinde rehin alınan Amerikalıların kurtarılması için kendisinden yardım talep eden ABD'yle işbirliği yapmayı reddeden Türkiye, 1980'lerin başlarında Ortadoğu'daki ABD Hızlı İntikal Kuvvetleri'ne (Orta Doğu Çevik Kuvveti) üs temin etmekten çekinmiştir. Yine de 1982'de NATO savunma planlarına uygun olmak kaydıyla “Zincirleme Hareket Üsleri Anlaşması”nı kabul ederek Türkiye'nin doğusunda bulunan on havaalanının modernleştirilmesi ve iki yeni havaalanının inşasını onaylamıştır. 1979 yılında Ankara'da FKÖ bürosunun açılmasına izin veren Türkiye, 1980 – 1988 yılları arasında devam edecek Irak – İran savaşında tarafsız kalacaktır. Özal yönetimi 1983'te iktidara gelmiştir. Biraz sonra ayrıntılarına gireceğimiz gibi bu dönemde

¹⁷³ Sezai Orkunt, *Türkiye – ABD Askeri İlişkileri*, 1. Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978, s.256, 257

¹⁷⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995, s.168, 175, 177 – 179, 185

PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ve bu terör örgütünün 1984'ten itibaren terörist faaliyetleri, katliamları ortaya çıkmıştır¹⁷⁵.

6. Özal ve ABD – RF İle İlişkiler

Turgut Özal son yıllarda yapmış olduğu çalışmalarla askerinin, bürokrasinin ve siyasetin dikkatini çekmeyi başarmıştır. 1979'da Demirel'in azınlık hükümetinde başbakanlık müsteşarlığına getirilen Özal, DPT'ye de vekâleten bakmıştır. Bu dönemde, yürürlüğe konan 24 Ocak Kararlarının sıkı bir takipçisi olmuştur. Kararlarda, genel olarak enflasyonun düşürülmesi, ekonominin canlandırılmasına dair tedbirler vardır. 12 Eylül sonrası yeni anayasa kabul edilmiş, Demirel, Erbakan, Ecevit ve Türkeş'e 10 yıl siyaset yapma yasağı getirilmiştir. Askeri darbe sonrasında Özal, ekonomik işlerden sorumlu devlet bakanlığına ve başbakan yardımcılığına getirilmiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda patlak veren Kastelli krizinden dolayı istifaya zorlanan Özal bunda tereddüt etmemiştir. ANAP (Anavatan Partisi) adında yeni bir parti kurarak hizmetine devam etmek isteyen Özal, muradına 1983 yılında ermiştir. Özal'ın yapacak olduğu en önemli icraatlardan biri de siyasi af çıkarmak olmuştur¹⁷⁶.

Özal'dan biraz daha bahsetmek durumundayız. Zira onun iç ve dış politikasındaki icraatları kişisel karizmasının da bir yansımasıydı. Özal'ın dikkat çekici en önemli özelliklerinden biri de aralarında zıtlık bulunan unsurları bir araya getirip armonize edebilmesiydi. ANAP'ın tabanında bakıldığında liberaller, muhafazakârlar, milliyetçiler ve sosyal demokratlar vardır. Ayrıca ölümüne yakın bir zamanda laik – anti laik unsurlar üzerinde bir çalışma yaptırarak bu belirsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Ancak bütün bunların ötesinde Özal için esas amaç iktisaden kalkınmış modern bir ülkedir. O, Osmanlı'nın devamı olmaktan utanmamış ve bunu pozitif bir araç olarak kullanmaya gayret göstermiştir. Dolayısıyla ideolojik kaygılardan uzak, her etnik, her inanç veya inançsızlık kesimini kucaklayan ve vatandaşına hizmet eden bir devlet hedeflemiştir. Kısacası, onun gözünde devlet halk için vardır, halkını gözetilen bir devlet her zaman en yüce bir şekilde yaşayacaktır. Ayrıca, Özal'ın dindar oluşu bugüne kadarki cumhurbaşkanlarından kendisini ayırt edecektir. Halkı kendisine bir adım daha yaklaştıracaktır. Dış politikada ise İslami unsurları bir avantaj olarak kullanmayı tasarlamış,

¹⁷⁵ Hale, s.177 – 179

¹⁷⁶ Orhan Tokatlı, **Kırmızı Plakalar Türkiye'nin Özallı Yılları**, 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999, s.17, 35, 37, 38, 68

Batıyla ilişkilere her daim önem göstermiş ve bu iki dünya arasındaki uyumu sağlamayı düşünmüştür¹⁷⁷.

Burada Özal döneminin bir diğer önemli olayı, PKK terör örgütüne tekrar dönmeliyiz. Bölücü terör, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da binlerce sivil insanın öleceği, binlerce güvenlik görevlisinin şehit olacağı, onbinlerce insanın evini barkını yıkacağı, yine onbinlerce insanı göçe zorlayacak kanlı eylemlerine 1984 Eruh – Şemdinli baskınıyla başlamıştır. Bu olayın vahametini ilk anda kavrayamayan Özal hadiseyi basit bir eşkıyalık ve terör olayı olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda TRT'de (Türkiye Radyo ve Televizyonu) olaylar küçültülerek verilmiştir. 1990 yılına gelindiğinde ise PKK terörün büyük kentlere kaydırılacağını ve önemli kişilere suikastlar yapılacağını kararlaştıracaktır. Özal, bölge için kalkınma ve güvenlik olmak üzere iki türlü önlem almaya çalışmıştır. Kalkınma noktasında GAP'ı (Güneydoğu Anadolu Projesi) tasarlamıştır. Bu projeye ekonomik ve sosyal problemlerin çözülmesi planlanıyordu. Kimilerine göre bu projede karlı çıkacak olanlar toprakların büyük kısmını elinde tutan toprak ağaları, holding sahipleridir. Güvenlik konusunda ise 11 ili kapsayan OHBV'yi (Olağanüstü Hal Bölge Valiliği) kurulmuş, bölgeye daha çok asker ve silah gönderilmiştir. Bu plan 1991'de uygulamaya konacaktır¹⁷⁸.

Bölgeye dair başlıca sorunları sıralamadan Özal'ın bu bölgede yapmış olduğu elektrik, su, telefon hizmetlerini de belirtmek gerekir. Bölücü başı Öcalan, yöre halkına hızla çoğalmalarını öğütüyordu, terör ve öğretmen açığı nedeniyle 1991'de 1500 kadar ilkokul kapalı duruyordu. Bölge kamu görevlileri için bir sürgün niteliğini almıştı. Bölgedeki Kürt vatandaşların %35'i Türkçe bilmiyordu. Bölgede sağlık hizmetleri çok düşüktü. Hastaneler araç ve gereç yönünden dökülüyordu. Bölgede yatırım eksikliğinden ya da alınan teşviklerin yerinde belki de verimli kullanılmadığından işsizlik her geçen gün artıyordu. Umutsuzluk içerisinde devletle irtibatı kopuk kalan halk manipülasyona açık kalmıştır. Bölge şartlarından dolayı yaşanan iç göç, Batı bölgelerini de birçok alanda olumsuz etkilemiştir¹⁷⁹.

PKK, kendini Marksist – Leninist bir örgüt olarak tanımlar. PKK'nın amacı ve kullanacağı araçlar, yöntemler bu ideolojik görüşe uygundur. PKK, soğuk savaş dönemi tipik

¹⁷⁷ Berdal Aral, “Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik ya da Kopuş”, İhsan Sezai ve İhsan Dağı (Ed.), **Kim Bu Özal? (219 – 247)**, s. 223 – 225

¹⁷⁸ Nevzat Bölügiray, **Özal Döneminde Bölücü Terör (1983 – 1991)**, 1. Basım, Ankara: Tekin Yayınevi, 1992, s.49, 53, 58 – 61

¹⁷⁹ A.g.e, 61, 64 – 66, 68, 69, 73, 75

örgütlerinden biri olarak da tanımlanabilir. İki süper gücün hâkimiyet kavgaları içinde, Sovyetlerin desteğiyle de kurulduğu iddia edilir. Ayrıca örgütün niteliği, ideolojik tercihi, örgütlenme biçimi, silahlı propaganda ve terör yöntemleriyle de Mahir Çayan ve THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) lideri Deniz Gezmiş'ten etkilendiği açıkça görülür. İlerleyen yıllarda sonradan RF Dışişleri Bakanı olacak olan Primakov'un KGB (Rus Gizli Servisi) bölge sorumlusuyken örgütle yakın ilişkileri bu iddiaları doğrular niteliktedir. Örgütün kurulması, oluşturulması seneler almış, 1984 Eruh baskınıyla gerilla savaşı aşamasına geçilmiştir¹⁸⁰. İşte bu örgüt, Türkiye'nin özellikle Soğuk Savaş bitiminden sonra Rusya'yla, 2003 Irak İşgalinden sonra ABD'yle olan ilişkilerinde önemli bir yer tutacaktır, tabii bunlara AB'yi de eklemek gerekir.

Hemen belirtmekte yarar var. PKK'yı sadece Marksist – Leninist görüşünden dolayı sadece Sovyetlerle ya da Ruslarla ilişkilendirmek doğru değildir. Elbette ki bu konunun birçok yönü, pek çok muhatabı vardır. Ancak ABD faktörünü de atlamamak gerekir. Zira ABD, kendisini İsrail'in tabii koruyucusu olarak görmektedir. İsrail, özellikle Arap dünyasıyla olan anlaşmazlıklarından dolayı, Kürt – Arap çatışması, Kürtleri İsrail'in tabii müttefiki konumuna getirmiştir. Nitekim Molla Mustafa Barzani 1960'ların sonundan itibaren İsrail, CIA'nın desteğini almıştır. Bölgedeki petrol çıkarları da ayrı bir unsurdur. Kürt kozu, ABD ve SSCB tarafından zaman zaman kullanılmıştır. 1988 yılında Celal Talabani ile Abdullah Öcalan'ı Washington'da ağırlayan ABD'yi de unutmamak gerekir. Kuzey Irak'ta minyatür bir Kürt Devleti kurulması söz konusudur¹⁸¹.

Söz konusu terör örgütünün elebaşısı Abdullah Öcalan, 1999 yılında CIA yardımıyla yakalanıp Türkiye'ye getirilecektir. Ancak bu süreç karmaşık ve perde arkası biraz kuşkuludur. Kısaca 1998'de TSK Kara Kuvvetleri Komutanı Ateş'in Öcalan'ı topraklarında barındırmaması yönündeki Suriye'yi uyarmasıyla başlayan süreç, bir savaş ihtimalini ortaya çıkaran gelişmelerle devam etmiştir. Suriye, bu uyarıdan sonra mantıklı hareket etmiş ve elebaşını ülkesinden çıkarmıştır. Buradan 33 gün kaldığı Moskova'ya hareket eden elebaşı, sırasıyla Roma'ya, tekrar Moskova, Atina, Kenya'ya kaçmış. Buradan yapılan başarılı bir

¹⁸⁰ Fikret Bila, **Santraç Tahtasındaki Yeni Hamleler**, 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2004, s. 29, 30, 40

¹⁸¹ Abdulhaluk M. Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, 1. Baskı, Ankara: Boğaziçi Yayınları, 1993, s.503 – 504

harekatla Türkiye'ye getirilmiştir. ABD kuvvetleri istihbarat sağlama, diplomatik baskıda bulunma ve eğitim verme dışında, operasyon içinde doğrudan yer almamıştır¹⁸².

Yapılan yardımın perde arkasında şu değerlendirmeler de yapılabilir. Yardımın yapıldığı dönem PKK'nın silahlı terörle sonuca varamayacağını anlaşıldığı bir dönemdir. PKK, Amerika'nın Kuzey Irak politikasına aykırı hareket etmiştir. Ayrıca Almanya, Fransa ve diğer Batı Avrupa ülkeleri, terör örgütünü ABD'nin Ortadoğu politikasını sabote etmek amacıyla kullanmıştır. Balkanlardan sonra ABD burada da son sözü söyleyen olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde ABD Türkiye'ye olan desteğini somutlaştırmanın getireceği avantajların yanı sıra Türkiye üzerinde soruna siyasal bir çözüm bulunması noktasında baskı yapma fırsatını bulmuştur¹⁸³.

Özal, dış politika konusunda bireysel olarak baskın bir kişiliktir. Kimi zaman dış politika konusunda ilgili kurumları ve mercileri atladığı dahi iddia edilmiştir. Bu yüzden Türk Dış Politikası Özal'ın dış politikasıyla rahatça anlaşılacaktır. Turgut Özal, dış politikada geleneksel çizgiyi yıkmaya ve dış politikayı kendi doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Özal'ın dış politikası başbakanlık ve cumhurbaşkanlık olmak üzere iki ayrı dönemde ele alınabilir. Özal'ın dış politika anlayışının temel dayanağını ekonomi oluşturur. İnönü'nün aksine Atatürk gibi pragmatik, aktif ve cesur olmayı tercih etmiştir. Hesaplı riskleri almayı seven Özal, aktif politikasını İran – Irak savaşında izlediği politikada, Yunanistan'a dönük olarak başlatılmış olan Davos sürecinde, Suriye'ye dönük yaklaşımda ve aynı şekilde Sovyetler Birliği'ne yönelik olarak da iktisadi ve ticari ilişkileri geliştirerek göstermiştir. Amerika'dan Japonya'ya, Avrupa ve Balkanlar'dan Kafkasya ve Orta Asya'ya, Karadeniz'den Ortadoğu'ya kadar uzanıyordu. ECO, KEİB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi), Barış Suyu Projesi Özal'ın bölgesel işbirliğini amaçlayan dış politikasının somut örneklerindedir¹⁸⁴.

1980'li yıllar boyunca Özal'ın dış politikada klasik dış politika anlayışına radikal bir meydan okumada bulunduğunu söylemek zordur. Zira Türkiye çok büyük ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar ile karşı karşıyadır. Askeri darbe nedeniyle adeta dünyadan izole olmuş Türkiye'yi

¹⁸² Uzgel, "Türkiye – ABD İlişkileri", Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980 – 2001)**, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.296

¹⁸³ A.g.m., s.297

¹⁸⁴ Gülistan Gürbey, "Özal'ın Dış Politika Anlayışı", İhsan Sezai ve İhsan Dağı (Ed.), **Kim Bu Özal? (289 – 307)**, s.287, 292 – 295, 297

dış dünyaya açmayı amaçlayan Özal, Avrupa ve ABD ile yakın ilişkiler içinde olurken alternatif pazarlar ve işbirliği imkânları aramıştır. İran – Irak savaşında iki ülkeye de ihracatını artırmış karşılığında enerji ithal etmiştir. Özal, elindeki sınırlı imkânları ABD, Avrupa ve SSCB dengelerini sonuna kadar kullanarak aşmaya çalışmıştır. Savunma konusunda fazlaca ABD'ye bağlı kalmakla suçlanan Turgut Özal, bu suçlamalara karşın cumhuriyet tarihi boyunca savunma sanayine en fazla önemi veren liderlerden biri olmuştur. 1990'lara gelindiğinde Türkiye bölgesinde önemli silah üreticilerinden biri olmaya aday hale gelmiştir¹⁸⁵.

Özal ve Gorbaçov, aynı dönemlerde reform amaçlarıyla yola çıkmış iki liderdir. Neredeyse eş zamanlı olarak iki liderin göreve gelmesi Batı'dan kaynaklanan ekonomiyi serbestleştirme yönündeki değişimi kolaylaştırmıştır. Ticari düzlemdeki dayanışma da bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Dış ticareti geliştirecek doğalgaz anlaşmasının imzalanmasını (1984), müteahhitlik hizmetlerine ilişkin anlaşma (1987) izlemiştir. 1980'lerin sonunda Berlin Duvarının yıkılması Türkiye'yi yeni bölgeselleşme arayışlarına itmştir. 1992 yılında KEİ teşkilatını kuracak olan Türkiye daha aktif bir bölgesellikten yana olmaya başlayacaktır¹⁸⁶.

Türkiye ve Rusya'da devam eden reform süreçleri, iki ülke ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. 1980'lerin ortalarından itibaren ikili ticari – ekonomik ve kültürel ilişkiler etkin bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Süreç, karşılıklı gerçekleştirilen resmi ziyaretlerle daha da ilerletilmiştir. 1986'da başbakan ve 1991'de cumhurbaşkanı iken Sovyetlere giden Özal, çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Neticede yukarıda bahsi geçen Karadeniz İşbirliği Bölgesinin oluşturulmasına yönelik adımlar atılmıştır¹⁸⁷.

1985 yılında Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle mali ve siyasi alanlarda ciddi değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemin en önemli olaylarından biri de Dağlık Karabağ ve Nahçıvan sorunudur. Dağlık Karabağ sorunu, bütün Avrasya bölgesinin altyapısal gelişimi ve entegrasyonu önünde önemli bir engeldir. Dağlık Karabağ sorunu Güney Kafkasya'da enerji güvenliği ve yeni Avrasya politikasının köşe taşlarından birisidir. Bölgedeki çatışmaların

¹⁸⁵ Sedat Laçiner, "Özal Dönemi Türk Dış Politikası", Turgut Göksu, Hasan Hüseyin Çevik, Abdülkadir Baharççek, Ali Şen (Ed.), **1980 – 2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları (25 – 49)**, 1. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, s.42, 43

¹⁸⁶ Gülten Kazgan, "Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye – Rusya İlişkileri", Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko (der.), **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.151, 152

¹⁸⁷ Maria Beat, "Türk – Rus İlişkileri (1991 – 2001)", **Stratejik Analiz Cilt: 2, Sayı:19, Kasım 2001**, s.118, 119

içerisinde en küresel olanı budur. Bünyesinde 130 etnik kökeni barındıran Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında birbirlerine bir şekilde kin besleyen uluslar kendi aralarında çatışmalara girmiştir. Bunlardan biri de Güney Kafkasya'da yaşanmaktadır. Gorbaçov'un perestroyka reformu sonucu insanlar ve uluslar siyasi bağımsızlıklarını talep edebilmişlerdir. Azeriler, Gürcüler ve Ermeniler bir bu çatışmanın aktörlerinden olmuşlardır. 1823'de %7 olan Ermeni nüfusu Rus Çarının ve Stalin'in göç politikası sayesinde %47'yi bulmuştur. Rus imparatorluğunun yıkılmasından sonra uluslar bağımsızlığını ilan ettiler. Ermenilerin toprağı olmadığı halde onlar da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1905 -1907 yıllarında 10.000 Müslüman Azerinin öldürüldüğü ilk çatışmalar yaşanmıştır. 19. yüzyılda olan halkının çoğunluğu Azeri olan Erivan'a Ermeniler yerleştirilmiştir. Bu çatışmaları başlatan Taşnak partisine çatışmaları durdurmaları için bir ödün olarak 1918'de Erivan'ı vermiştir. Bunla da yetinmeyen Ermeniler, Gürcistan'dan da toprak istediğı gibi Karabağ'ı da istemiş ama alamamışlardır. Ancak Stalin'in göç politikaları sonucu Azerbaycan'a bağı olan Dağlık Karabağ'da nüfus çoğunluğu Ermenilere geçmiştir. 1980'lerde self determinasyon hakkını kazandıktan sonra çatışmalar başlamıştır. 1985'te Taşnak Partisi Nahçıvan ve Karabağ'da hak iddia ederek Büyük Ermenistan hayalini Atina'daki kongresinde ifade etmiştir. 1987'de Ermeni Sovyet Cumhuriyeti Komünist Sovyet Partisinden Nahçıvan ve Dağlık Karabağ bölgelerini kendisine vermesini talep etmiştir. Bu dönemde Nahçıvan'ın %98'i Azeridir. 1989'da Dağlık Karabağ'da nüfus %76 Ermeniler %21 Azeriler şeklindeydi. Dağlık Karabağ'daki Ermeniler başta bağımsızlığı daha sonra Ermenistan'la birleşmeyi tasarlamıştır¹⁸⁸.

1988 Mayıs'ında Ermenilerin Ararat vadisinde yapmış olduğu silahlı baskınlar sonucunda çok sayıda Azeri öldürülmüş, evleri yakılmış ve bundan dolayı buradan göç başlamıştır. 1988 – 1991 yılları arasında Azerbaycanlı Türkler, baba dede yurdu olan topraklarından çıkmışlardır. Ermenistan soğuk savaşın bitmesinden sonra da Rusya'nın desteğini ve icazetini alarak Azerilere karşı olan katliamı, zulmünü devam ettirmiştir. Neticede Azerilerin birkaç şehri, 900 kadar yaşam mıntıkası, Ermeniler ve Ruslar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Bu yıkımdan binlerce sanayi ve sosyal tesis, yüzlerce okul ve 22 müze tahrip edilmiştir. 30 bin Azeri ölmüş, 50 bini yaralanmıştır¹⁸⁹. Bu konudan tezin üçüncü bölümünde bahsetmeye devam

¹⁸⁸ Kavus Abushev, *The Nagorno Karabakh Conflict As a Part of The "New" Eurasian Geopolitics*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 60 – 3, s.4 – 7

¹⁸⁹ Atamoğlan Məmmədli, *Ermənilərin Gerçek Tarixi*, 1. Baskı, Bakü: ELM Yayınevi, 2005, s.358, 359

edeceğiz. Bu konu Sovyetlerin dağılmasından sonra özellikle Rusya'yla ilişkilerde Türk Dış Politikasının önemli noktalarından biri olacaktır.

Nihayet 1989 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nde glasnost ve perestroyka reformları beklenmedik ani sonuçlar vermeye başlamıştır. Sovyet cumhuriyetlerinde başlayan ayaklanmalar, özgürlük mücadeleleri iki yıl sürmüş ve Sovyetler Birliği dağılmıştır. Rusya hemen bir federasyon kurup bölgedeki hâkimiyetini sağlamak istemiştir. Birliğin yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu gören Sovyet yönetimi BDT'yi kurmuştur. Başta Slav tarafların katıldığı birliğe her eski Sovyet cumhuriyetine açık olduğu bildirilmiştir. Bu olay sadece Sovyetlerin ya da kapladığı coğrafyanın değil bütün dünya siyasetinin ve ekonomisinin değiştiği bir an olmuştur¹⁹⁰.

III. SOĞUK SAVAŞ SONUNDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE – ABD – RUSYA İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Sovyetlerin dağılmasıyla başlayan yeni süreç işlenecektir. Bölümde Türkiye'nin, Sovyetlerin dağılmasından sonra doğal ve tarihi mirasçısı olan Rusya ve ABD ile olan ilişkileri anlatılacaktır. İki devletin de dünya genelinde emelleri olduğundan ve Türkiye'nin de coğrafyası ve dinamikleri itibarıyla bu iki devlete önemli ilişkileri dolayısıyla bu ilişkiler bölgeler halinde ele alınacaktır. Söz konusu bölgeler Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu'dur. Ayrıca belli bir bölge sınıflamasına doğrudan girmeyen önemli hadiseler tarihine göre aralarda aktarılacaktır.

Sovyetler Birliği, özellikle 1980'li yıllarda belirginleşen bir ekonomik darboğaza sürükleniyordu. Stalin döneminde dünyanın iki büyük ekonomisinden biriyken Brejnev döneminde orta büyüklükte bir ekonomiye sahip olmuştur. Milli gelir artışı 1950'lerde %10 iken 80'lerde %2'ye düşmüştür. Soğuk Savaşı ortadan kaldıran olay, ekonomik darboğazdaki SSCB'nin resmen dağılmasıdır. Bu olay, onlarca yeni konu ve denklem getirmiştir. Bu konulardan biri etnik çeşitlilik ve kimlik sorunlarıdır. Orta Asya ve Kafkasya bunun en güzel örnekleridir. Kafkasya'dan kısaca bahsetmek gerekirse küresel süreçte ortaya etnik kaynaklı yeni çatışmalar çıkmıştır. Bunlar Abhazya, Yukarı Karabağ, Çeçenya, Güney Osetya'dır. Aynı şekilde Orta Asya cumhuriyetlerinde de yaşayan azınlıklar başta Ruslar olmak üzere

¹⁹⁰ Bkz. S.20

küçümsenemeyecek derecede fazladır ya da karmaşıktır. ABD kaynaklarının kanaatine göre Orta Asya bölgesinde özellikle Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da bilhassa Fergana Vadisi'nde radikal İslam vardır¹⁹¹.

1. Türkiye Cumhuriyeti – Rusya Federasyonu İlişkileri

Türkiye – Rusya ilişkilerini 80'lerden ele almak doğru olacaktır. Bu dönemde iki ülke ilişkileri önemli mesafeler kaydetmiştir. Öyle ki, Körfez Savaşı sırasında iki ülke büyüyen bir ekonomi ve ticari ilişki içindedir. 1983'te başbakan olan Turgut Özal'ın ekonomik liberalleşme politikaları sonucunda, Türkiye ekonomisi endüstri sektörü ağırlıklı olmak üzere 1980 – 1990 arası %5,4'lük bir büyüme göstermiştir. Ancak 1986'dan sonra artan dış ticaret açığı Türkiye'yi kuzeye yönlendiren sebeplerden biri olmuştur¹⁹². Özal başbakan olduktan sonra BDT üyesi pek çok başkente ziyaretlerde bulunmuş ve çeşitli ekonomik, politik ve kültürel anlaşmalar imzalamıştır. Türk şirketleri 2000 yılında Rusya ve Orta Asya'da genişlemeyi sürdüreceklerdir. Rusya – Türkiye ilişkilerindeki ana faktör, Türkiye'nin devamlı ve güvenli bir enerji kaynağına ihtiyaç duymasıdır. Özellikle ABD'nin I. Körfez savaşından sonra ambargoya katılan ve petrol boru hattının vanasını kapatan Türkiye, gereksinimlerini karşılamak üzere Hazar opsiyonunu göz önüne almıştır. Ayrıca Avrupa'ya gaz ve petrol taşınmasında rol almak istemiştir. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerde eski Sovyetler coğrafyasındaki Müslüman Cumhuriyetler ve PKK iki devlet arasında bir müddet problem olacaktır¹⁹³.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Türkiye, kısa bir süre için “kuzeydeki büyük komşu” sorununun artık ortadan kalktığı gibi bir duyguya kapıldıysa da, bu yanılsama uzun sürmemiştir. Dağılmanın hemen ardından, eski Sovyet bölgelerinde egemenliğini değilse de etkisini yeniden kuran Rusya kendisini yeniden hissettirmeye başlamıştır, hem de bu defa, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin sıkı bir denetimini üzerinde hissetmeden. 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya tarafından temelleri atılan BDT'nin kurucu

¹⁹¹ Utku Yapıcı, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, 1. Basım, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004, s.53, 59, 61 – 66

¹⁹² Türkkaya Ataöv, “Turkey's expanding relations with the CIS and Eastern Europe”, Turkish Foreign Policy: New Prospects ed. Clement H. Dodd (Cambridgeshire: The Eothen Press – 1992) 88 – 117 Aktaran: Robert Olson, **Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri 1979 – 2001**, Süleyman Elik (çev.), Ankara, Orient Yayınları, 2005, s.86

¹⁹³ Robert Olson, **Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri 1979 – 2001**, Süleyman Elik (çev.), Ankara, Orient Yayınları, 2005, s.87, 88

anlaşması aynı ay içinde Alma Ata'da imzalanmıştır. Her şeyden önce, Rusya, eski cumhuriyetlerle olan karışıklıklara, çıkarlarına aykırı gelişmelere aktif bir biçimde müdahale etmekte, hatta bazen bu “karışıklıkların” yaratılmasında rolü olduğuna dair bir izlenim oluşturmuştur. Bu durum, Kafkasya ve Orta Asya'da Rusya'nın bıraktığı düşünülen boşluğu doldurmaya çalışan Türkiye'nin işinin pek kolay olmadığını göstermiştir¹⁹⁴.

Türkiye – Rusya ilişkilerini ifade etmeye tarihi, etnik ve dini bağlar dolayısıyla Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinden bahsederek başlayalım.

2. Türkiye Cumhuriyeti – ABD – RF İlişkilerinde Orta Asya

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından iki tarzda etkilenen tek ülkedir. Zira Batı bloğunun bir üyesi olarak diğer müttefikleri gibi askeri, siyasi, ekonomik, ideolojik ve ikinci olarak da diğer ülkelerde olmayan bir şans ve avantaja sahip olarak etkilenmiştir. O da bildiğiniz gibi kökü, dili, dini ve kültürü bir, beş bağımsız ülke ile Kafkasya ve Orta Asya'da Rusya Federasyonu ve diğer bölge ülkeleri içinde bulunan Türk grup ve topluluklarıdır. Bu durum Türkiye'yi ayrıcalıklı yapmaktadır. Türkiye Batılı müttefiklerine her vesileyle bu ülkelere yönelik politikasında işbirliği ve yardıma açık olduğunu belirtmiş ve bölgede hiçbir ülkenin aleyhine kazanımlar peşinde olmadığını ve bir boşluğu doldurmak niyeti içinde bulunmadığını ifade etmiştir. Bölgeye yönelik temel politikasını da bu coğrafyanın yeni hamisi veya büyük ağabeyi rolü oynamak şeklinde değil, eşit ve egemen devletlerarasında karşılıklı saygı esasına dayalı bir ilişkiler yumağı olarak saptamıştır. Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeler ile ilişkileri, 1991 sonundan itibaren ve özellikle 1992 yılı boyunca hızlı bir gelişme göstermiştir. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve üst düzey birçok ziyaretler, Büyükelçiliklerimizin açılışı, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) kuruluşu, bu ülkelerin liderlerinin Türkiye'yi ziyaretleri, Ankara'da I. Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi'nin yapılması 1992 yılı içinde gerçekleşmiştir. Ülkemizin kaynakları harekete geçirilerek bu ülkelere Eximbank kredileri açılması, öğrencilerine ülkemizdeki eğitim kurumlarında öğrenim imkânı tanınması, subay, askeri öğrenci, diplomat gibi çeşitli kadrolarının eğitilmesi için olanaklar sağlanması, insani ve teknik yardımlarda bulunulması, TRT Avrasya yayınlarının başlatılması, sayısal telefon santrallerinin ve yer uydu istasyonlarının kurulması,

¹⁹⁴ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s.691

THY seferlerinin başlatılması, bu ülkelerin bağımsızlıklarının ilk döneminde ekonomik sıkıntılarını hafifleterek dışarıya açılmalarında çok önemli bir destek teşkil etmiştir¹⁹⁵.

Konu, Türkiye açısından ele alındığında, kendisinden 5 – 5,5 kat büyük bir alan üzerinde olan ve yaklaşık Türkiye kadar bir nüfusa sahip bir bölgeden bahsediyoruz. Bu ülkeler grubunun dünya platformunda yerini almasıyla Rusya'nın Türkiye üzerindeki askeri ve siyasi baskısını önemli ölçüde hafifletecektir. Tarihte birçok büyük devletler kuran Asya Türklüğü istikrarlı bir devlet sistemi olan iki büyük komşusu Rusya ve Çin'e boyun eğmiş ve çok uzun süredir devletsiz kalmıştır. Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleriyle ilişkileri sayesinde gerek kendi büyümesinde bir ivme kazanacağı gerek yeni cumhuriyetlerin toparlanmasını sağlayacağı açıktır. Ancak taktik hedeflerini ve stratejisini tam anlamıyla belirleyememesi Türkiye'yi etkin olmaktan uzak tutan sebeplerden biri olmuştur. Rusya'nın petrol ve doğal gaz sektörlerini elinde bulundurmaları, önemli sayıda Rus, Ukraynalı nispeten Alman ve Kore azınlıkları, bu yeni cumhuriyetlerin milli ordularının bulunmaması, Sovyet kadrolarının yeni cumhuriyetlerde yönetim mekanizmasında bulunması Rusya'ya olan bağımlılığın diğer nedenleridir. Bu bağımlılık da zaten ekonomisi yeterli olmayan Türkiye'nin bölgede umulan etkisini engellemiştir¹⁹⁶.

Türk politika yapıcıları, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Orta Asya ve Trans – Kafkasya'da yeni fırsatlar ve tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Türkler başlangıçta, ortak kültürel, tarihi, etnik, dilsel ve dini bağları vurgulayarak yeni kurulan Türk devletleriyle ilişkileri geliştirme arayışına girdiler. Türk karar alıcıları, bu devletlerle olan ilişkilerde daha çok acil ekonomik ve siyasi sorunlara odaklanmak zorunda kaldıkları için bu politikaların etkinliğinin sınırlılığı kısa bir sürede anlaşıldı. Bu çok önemli sorunlardan biri de Türkiye'yi Türkî olmayan Gürcistan'la da ilişkileri geliştirmeye zorlayan Hazar Denizi enerji kaynaklarıydı. Ekim 1992'de Ankara'da ilk Türk zirvesi toplanmış ve belirsiz ifadelerden oluşan bir bildiri yayınlanmıştır. Yine de Türk yetkililer, Türkî karşıtlarıyla iletişim kurmuş ve ilişkileri geliştirme çabasında olmuşlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi TİKA kurulmuştur. Nisan 2000'e kadar altı Türk zirvesi toplanmış ve ağırlıklı olarak ekonomik, kültürel sorunlar ele alınmıştır. Orta Asya devletleri ABD'nin İran yayılmasına önlem olarak öne sürdüğü "Türk modeli"ni benimsememiştir. Bunda komünist rejimin yöneticilerinin bu ülkelerde

¹⁹⁵ DPT, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/disekono/oik528.pdf>, 2000, (2 Mart 2008), s.x, 1, 2.

¹⁹⁶ DPT, **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)**, Ocak 1995, s.145 – 148

yönetici olmasının etkisi büyüktür. Her şeye rağmen Türkiye, Orta Asya’da Rusya’dan sonra ikinci büyük yatırımcı konumundadır¹⁹⁷.

Türkiye’nin de benimsemiş olduğu model ülke kavramı, pazar ekonomisi, çoğulcu demokrasi ve laiklik gibi değerlerdir. Türk karar alıcılarının bölgeye yönelmesinde bölgenin Türkiye için ekonomik çekiciliği ve siyasal, sosyokültürel nedenler de etkili olmuştur. Ekonomik olarak ispatlanmış bölge petrolünün dünya rezervlerinin %3’üne sahip olması, olası petrol rezervleriyle bu rakam %26 olarak tahmin edilmektedir. Ayrıca bölge petrol ve doğalgazını Avrupa pazarlarına taşınmasıyla ilgisi de Türkiye’nin gündem maddelerindedir. Bundan başka, 1990’lardan sonra Türk ekonomik çevreleri bölgeyi yeni ihraç pazarı olarak görmüştür. Almanya ve Arap ülkelerinin Türk girişimcilerini daha fazla cezp etmemesi de diğer bir nedendir. Siyasi olarak Türkiye soğuk savaş sonrası azalan fonksiyonunu telafi edecek önemli bir bölge olarak görmüştür ve AB’nin ağırdan alan tavrına bir alternatif olarak düşünmüştür. Rusya’nın petrol ve doğalgazı gerek işleme gerekse taşıma yolları vasıtasıyla bölgeyi baskı altına almasından endişelenmiştir, Türk yetkililer, Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkiler geliştirerek Türkiye’nin kendi bölgesinde, Ortadoğu ve Balkanlar gibi komşu bölgelerde siyasi etkinliğini artırmayı istemişlerdir. Sosyokültürel olarak elbette söz konusu devlet halklarının Müslüman ve ne kadar birbirlerinden ayrı yaşamışlarsa da Türk oluşu görülmüştür¹⁹⁸.

Orta Asya konusunda Ankara ve Türk Cumhuriyetlerindeki kesimler heyecanlı davranmış, hesabı yapılmamış beyanlarda bulunmuşlardır. Bunların başında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve dönemin başbakanı Süleyman Demirel’in demeçleri vardır. Genel olarak “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne” tamlamasıyla ifadesini bulan söylemler duygusal demeçler olmaktan öteye gidememiştir. Zira Türk yetkililer kısa zamanda Orta Asya ülkeleri ikinci planda yer almak istemediklerini söylemişlerdir. Türkiye’yi Batıyla ilişkilerini kuvvetlendirmede etkin bir araç olarak görmüşlerdir¹⁹⁹.

1991’den beri Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkaslardaki dış politika girişimlerini engelleyen sebepleri şöyle özetleyebiliriz:

¹⁹⁷ Gareth M. Winrow, “Orta Asya ve Trans – Kafkasya Politikası”, **Türkiye’nin Yeni Dünyası**, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (drl.), Hür Güldü (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2002, s.157 – 161

¹⁹⁸ Kona, **Türkiye – Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2005, s.103 – 109

¹⁹⁹ Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s.350

1. Yeterli yatırım sermayesi, teknolojik altyapısı ve personeli olmayışı,
2. Türkiye'nin söz konusu coğrafyaya dair bilgi azlığı ve bölge uzmanlarının az oluşu,
3. Bu topraklarda milliyet veya din üzerine bir birliği engelleyen sosyal, dini ve politik yapılar,
4. Rusya'nın buradaki cumhuriyetleri kendisine bağlama isteği,
5. Rusya'nın enerji koridorlarını kontrol etme arzusu,
6. ABD'nin Rusya'nın nüfuzunda olan bölgeye karışmama kararı²⁰⁰.

Başlarda ABD bölgeye karışmak gibi bir niyetinin olmadığını söylemiştir. 1993 yılı sonrası Rusya'nın Amerika'dan istediği yardımları alamaması sonucunda kendi başının çaresine bakmaya karar vermiştir. Bu noktadan sonra ABD bölgedeki çıkarlarını belli etmeye başlamıştır. ABD'nin başlıca amaçları Orta Asya devletlerine ekonomik yardımlar ve açılımlarda bulunmak, demokrasi ihraç etmek, bu yolla onları başta Rusya olmak üzere bölgedeki herhangi bir ülkenin baskısından korumaktır. Bu noktada ve enerji konusunda ABD, Türkiye'yi çok iyi bir araç olarak görmekte, desteklemektedir. Ayrıca Türkiye'yi model olarak göstermesinde ABD'nin bölgede İslami akımların öne çıkma korkusu vardır. Elbette ki İran'ın başta Hazar olmak üzere bölgede gerek enerji gerekse İslam temayülünün olduğu yerlerde etkinlik kazanmasının korkuları, Sovyetler döneminden kalma nükleer silahların olmadık ellere geçmesi endişesi de vardır. ABD Avrasya'nın vazgeçilmez parçası olarak gördüğü bölgeyi süper güç olmanın kaçınılmaz şartı olarak görmektedir. Rusya da kendi lehine olmak kaydıyla benzer sebeplerle Türkiye'nin enerji projelerine karşın petrol ve doğalgaz boru hatlarının kendi topraklarından geçmesini istemektedir. Ayrıca Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda etkinliğini kaybetmesinden sonra yakın çevresini var olmanın şartı olarak görmektedir²⁰¹.

Jeopolitik teorilere göre Avrasya'ya egemen olanın dünyaya egemen olabileceği görüşü, ABD'nin süper güç konumunu koruması açısından son derece önem taşımaktadır. Bu coğrafyada egemen olan gücün dünyaya hükmedeceği kanısı yaygındır. Balkanlar'dan başlayarak, Karadeniz, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya bölgelerindeki tüm siyasal gelişmelerde ABD'nin başa geçmesi bu kanının yansımalarıdır²⁰².

²⁰⁰ Olson, s.91

²⁰¹ Kona, **Türkiye – Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, s.178 – 182, 215 – 217

²⁰² Anıl Çeçen, **Türkiye ve Avrasya**, Ankara: Fark Yayınları, 2006, s.496

Amerikan “Time” dergisi 21. yüzyılın süper gücünün kim olacağını analiz eden bir sayısında gelecekte insanlığın gereksinmesi olan tüm enerji kaynakları ve yer altı zenginlikleri bu bölgede yer aldığını ve kim bu bölgeye sahip olursa bu zenginlikler ile beraber güçleneceği için dünyanın yeni süper gücü haline gelebilecektir. Buna göre Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan üç önemli ülke; gelecekte Avrasya’nın egemen gücü olmağa adaydır. Bu ülkeler de Türkiye, İran ve İsrail’dir. Avrasya bölgesi önderliği için bu üç ülke arasında büyük bir rekabet vardır ve bu yarışta kazanan Avrasya kıtasının süper gücü olacaktır. Ancak bölgede Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkeler Avrasya kıtasının yanı başında yer almaktadırlar. Bu ülkeler bölgede güçlerini en etkin şekilde artırmaya çalışmaktadırlar²⁰³.

1994’te Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan’ın kurduğu daha sonra Tacikistan’ın da katıldığı Orta Asya Birliği imkânsızlıklar yüzünden ekonomik işbirliği görevini yerine getirememiştir. Aşağıda belirtildiği üzere örgüt 2001’de Avrasya Ekonomik Topluluğu’na dönüştürülecektir. Türkiye, 1999 yılı örgüt zirvesine Ukrayna ve Gürcistan ile gözlemci statüsünde katılmıştır. RF bu coğrafyada kurumsallaşarak çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Rusya BDT içinde 1996’dan itibaren alt bölgesel örgütler kurarak daha sıkı bütünleşme yönünde adımlar attı. Bunlar;

1. RF, Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan’ın katıldığı Dörtlü Gümrük Anlaşması,
2. Tasarlanan ama gerçekleşmeyen Rusya – Beyaz Rusya Topluluğu,
3. 2001 yılında yürürlüğe giren Avrasya Ekonomik Topluluğu. Üye ülkeler RF, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan sonradan dâhil olacak olan Özbekistan’dır. Kararla oybirliğiyle alınan örgütün kararları bağlayıcı niteliktedir. 100 kişilik Entegrasyon Konseyinde RF 40 sandalyeye sahiptir,
4. Amerika’nın Afganistan’ı işgaline bir mesaj olarak da yorumlanan 2002 yılında imzalanan Moskova anlaşması ve RF, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Beyaz Rusya, Ermenistan’ın katılımıyla BDT Kolektif Güvenlik Anlaşması,
5. 2003 yılı başında, RF, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında gümrük birliğini amaçlayan “Tek Ekonomik Saha” fikri²⁰⁴.

Toparlayacak olursak Rus yöneticiler, bölgedeki yeraltı hidrokarbon kaynaklarını Rus ekonomisi ve endüstriyel altyapısı için hayati öneme sahip olduğunu görmüştür. Batılı şirketler ise bu kaynakları farklı güzergâhlardan dünya piyasalarına ihraç ederek Rusya’nın

²⁰³ A.g.e., s.494, 495

²⁰⁴ Purtaş, s.247, 248, 250, 253, 254, 266, 268, 270

bölgedeki etkisini kırmak istemektedir. Rusya ise bu güzergâhları kendi topraklarından geçirmek istemektedir. Amerika ise doğu – batı enerji koridorunun gerçekleşmesi için Türkiye’yi bu konuda önemli bir konumda görmekte ve desteklemektedir. Türkiye’nin ise enerji politikası çok boyutludur. Türkiye, bir yandan enerji ihtiyacını, farklı ve güvenilir kaynaklardan karşılamayı, diğer yandan bölgede büyük tüketim ve transit terminal haline gelmeyi arzu etmektedir. Enerji ihtiyacından ve Hazar enerji kaynaklarının artan öneminden ötürü, Türkiye, enerji zengini Orta Asya ve Kafkas devletleri ile enerjiye muhtaç Avrupa ülkeleri arasında doğal enerji köprüsü rolünü üstlenmek istemektedir. İran da aynı hedefi taşısa da önündeki en büyük engel ABD’dir. ABD’nin uyguladığı ambargo nedeniyle İran bugüne kadar kısıtlı miktarlarda bölge ülkeleriyle takaslarda bulunabilmiştir. Bölgenin enerjiden başka askeri üsler dolayısıyla da önemi vardır. Öyle ki 11 Eylül sonrası ABD, Özbekistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan’da yeni üslere sahip olmuş, Azerbaycan’da ve Kazakistan’da üs kullanma izni almıştır²⁰⁵.

Birkaç cümleyle bölgede ABD – Rusya arasındaki rekabeti bir çerçeveye oturtacak olursak, Sovyetler döneminde Orta Asya’daki devletlere Moskova’ya hammadde sağlama görevi verilmiştir, bunun dışındaki konularda önem verilmeyen bölge, birliğin en geri kalmış yöreleri olmuştur. Dolayısıyla büyük ölçüde Moskova’dan gelen yardımlara muhtaç olmuştur. Ayrıca Orta Asya devletleri Baltık devletlerinde olduğu gibi bağımsızlıklarını milliyetçi bir seferberlikle elde etmemiştir. Neticede bu devletler Rusya’yla ekonomik ilişkiler kurmaya özen göstermişlerdir. Zira bu cumhuriyetlerdeki çoğu işletmeler, teknolojik altyapı ve pazar ağları açısından Rusya’ya bağımlıdır. Rusya bu ülkelerin, en önemli dış ticaret ortağıdır. Kazakistan ve Kırgızistan barındırdıkları önemli sayıdaki Rus nüfusuyla da Rusya’ya daha yakın durmuştur. Özbekistan ise bölgede aktif olup liderlik peşindedir. Türkmenistan ise nüfusunun %72’si Türk olup etnik açıdan Orta Asya’daki en homojen devlettir. BDT’yi bölgede nüfuzunu kullanma aracı gören Rusya başta Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan olmak üzere topluluk ülkelerinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu ülkelerin amacı sadece ekonomi birlikteliğidir. 1997 yılında GUAM kurulacak, 1999’da Özbekistan’ın katılımıyla GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Üzbekistan, Azerbaycan, Moldova) adını alacak örgüt açıktan ifade etmese de ABD destekli Rus siyasetlerine muhalif bir örgüttür. 1997’de Şanghay Beşlisi olarak ortaya çıkan 2001’de Özbekistan’ın da katılımıyla örgüte dönüşen topluluğun başlıca

²⁰⁵ Ertan Efeğil, “Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi”, **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği**, Ertan Efeğil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (hzl.), İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2004, s.53, 58 – 60

amacı İslami köktendinci gruplarla savaşmaktır. Ancak 11 Eylül sonrasında ABD bu bahaneyle Afganistan'a girmiş ve Orta Asya'da üsler edinmiştir. ŞİÖ (Şanghay İşbirliği Örgütü) bütün nüfuzunu kullanarak ABD'ye bölgeyi boşaltmasına yönelik çağrılarda bulunmaktadır²⁰⁶.

3. Türkiye Cumhuriyeti – RF – ABD İlişkilerinde Kafkasya

Kafkasya coğrafyası itibariyle doğuda Çin ve Uzak Doğu, batıda Avrupa, güneyde Türkiye, İran ve diğer İslam ülkeleri, kuzeyde Rusya olmak üzere önemli bir geçiş yeridir. Bu uğrak konumu dolayısıyla tarihte birçok istila görmüş olan bölge çeşitli etnik gruplara ev sahipliği yapmıştır, yapmaktadır. Ekonomik olarak da bir öneme haizdir. Bölgenin konumu bakımından önemli bir yerde bulunması ve enerji kaynakları yönünden zengin olması, batının bu bölgenin sorunları ile yakından ilgilenmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle ABD ve gelişmiş batılı ülkeler bölgedeki çatışmaların sona ermesi ve diğer sorunların da giderilmesi için çalışmalar yapmaktadırlar. Enerji işbirliği bu bakımdan bölgenin dünya pazar demokrasileri ailesine katılması için en iyi araçları sunmaktadır. Bölgedeki projeksiyonlara bakıldığında Türkiye belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır²⁰⁷.

Kafkasya coğrafyası, soğuk savaş döneminde hem Türkiye hem ABD için iki kutuplu dünyanın sınır noktalarından biri olarak gündemde kalmıştır. Türkiye ve ABD açısından bölgenin ortak önemi, Soğuk Savaşın bitimiyle nitelik değiştirmiş olsa bile, farklı koşul ve alanlarda hala devam etmektedir. Türkiye'nin Kafkasya önceliği, bölge ülkelerinin komünist ve Rus kültür baskısından sıyrılarak Batı dünyasına entegre olmasıdır. Buna ek olarak, Kafkas ülkeleri, etnik, dinsel ve kültürel açıdan Türkiye ile yakınlık göstermektedir. Bu yakınlığın bir uzantısı olarak Kafkasya'nın, Türkiye için yeni bağımsız Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ulaşmada bir köprü vazifesi görmektedir. Ancak Rusya'nın bölgedeki nüfuz çabaları ve İran'ın bölgede aktif olma gayreti bu durumu zorlaştırmaktadır. ABD'yi ise Kafkaslara çeken birbiriyle sıkı ilişkili iki neden vardır. Biri askeri – siyasi diğeri ekonomik niteliklidir. Askeri – siyasi olarak bölgede Rusya'nın nüfuzunu artırmasını engellemek, burada söz sahibi olup

²⁰⁶ Oktay F. Tanrıseven, "Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü", **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği**, Ertan Efeğil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (hızl.), s.329 – 331, 341, 343, 344

²⁰⁷ Gökhan Tuncel, "Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Türkiye – Rusya İlişkilerine Etkileri", Turgut Gökso, Hasan Hüseyin Çelik, Abdulkadir Baharçipek, Ali Şen (Ed.), **1980 – 2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları(117 – 139)**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, s.118 – 121

önemli bir mevzi elde etmek vardır. Ekonomik olarak ise Hazar Denizi ve bölgenin zengin enerji kaynaklarının geçiş yollarından birini kontrol etmektir²⁰⁸.

Bölgeye dair sorunları Yukarı Karabağ ve Nahçıvan, Gürcistan'ın sınır problemleri ve Rusya'nın müdahaleleri, enerji hatlarındaki Rusya ve ABD destekli çeşitli enerji koridoru seçenekleri, bu durumun yarattığı rekabet ortamıdır. Kısaca bahsedecek olursak her şeyden önce ABD, Rusya'yı kızdırmaktan kaçınmış, ancak bu ülkeyi Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan aracılığıyla bölgede sınırlamaya çalışmıştır. Rusya Ermenistan'da tarihin her döneminde olduğu gibi nüfuz sahibidir, bir nevi bu devletin hamisidir. Yukarı Karabağ sorununda Rusya, Ermenileri desteklerken, ABD de Ermeni lobisinin etkisiyle Azerbaycan'ı saldırgan devlet olarak görmüştür. Bununla beraber ABD'nin tavrından iki ülke arasındaki mücadelenin değil ABD çıkarlarının bir an evvel uygulanmasının istendiği anlaşılmıştır. Türkiye ise kesin bir bütünlükle Azerbaycan'ın yanında yer alacak ve Ermenistan'a Azerbaycan'ın isteklerini kabul etmediği müddetçe ambargo uygulayacağını belli etmiştir. Rusya, Gürcistan'da 2003 yılında Saakaşvili'nin Şevardnadze'yi devirene kadar olan sürede etkili olabilmiştir. Saakaşvili, ABD tarafından desteklenmekte, onaylanmaktadır. Rusya ise Gürcistan'ın içerisindeki ayrılıkçı hareketleri tahrik ederek bölgede huzuru kaçırmaya çalıştığını görmekteyiz. ABD – Rusya menfaatler çatışması özellikle enerji kaynakları ve bu kaynakların dış piyasaya ulaşmasında kullanılacak güzergâhlar konusundadır. Kafkasya'nın kilit noktalardan biri olduğunu söylemiştir. ABD başta BTE, BTC hatlarına destek vererek Rusya'nın tekel ulaştırma ağını kırmak istemektedir. Türkiye de bundan maddi ve siyasi olarak avantaj elde edeceğinden konu üzerinde hassastır. Ayrıca Gürcistan bu projeleri bağımsızlığının simgesi ve garantisi olarak gördüğünden konu hakkında aynı inceliği göstermektedir²⁰⁹.

Türkiye – Rusya ilişkileri soğuk savaş sonrası yeni bir döneme girmiştir. Sovyetlerin çökmesiyle Doğu Anadolu'da Rusya'nın yerini Gürcistan, Ermenistan ve Nahçıvan almıştır. Ortak sınırlar ortadan kalkmıştır. Bu eksen, Türkiye – Rusya ilişkilerinde Kafkasya eksenini oluşturmaktadır. Türkiye açısından en önemli husus yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile olan ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ilişkiler olmuştur. Rusya Federasyonu, kendi iç işlerinde BDT ile yakın çevresine dönmüş, daha çok işbirliğini ve dünya ülkeleri ile

²⁰⁸ Güner Özkan, “Türk – Amerikan İlişkilerinde Kafkasya Faktörü”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:11 Sayı:2, Mayıs – Haziran – Temmuz – Ağustos 2005, s.139

²⁰⁹ A.g.m, s. 141, 142 – 144, 146, 153, 154, 157

entegrasyonu aramışlardır. Türkiye – RF arasında 1992 yılında iki ülke arasında “ilişkilerin esasları”nı belirleyen yeni bir belge imzalanmıştır. 1994’te Türkiye’nin Boğazlarda sıklıkla kaza olması sonucu yeni bir tüzük çıkarması Rusya’nın hoşuna gitmeyecektir. Yine Çeçenistan ve PKK konuları iki ülke arasındaki gündem maddelerinden biri olacaktır. Son olarak Rusların Kıbrıs Rumlarına S – 300 füzeleri satmaları ve Avrasya’daki enerji oyunları iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli maddeleri olacaktır²¹⁰.

Türkiye’yi duygusal bağlamda en çok ilgilendiren iki konu olmuştur. Bunlar Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü ve Çeçenya’nın bağımsızlık mücadelesidir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1988 yılında nüfus çoğunluğunu Stalin’in göç politikaları sayesinde ele geçiren Ermeniler Azerbaycan’dan ayrılıp Ermenistan’a bağlanmayı Sovyetlerden talep etmiş ancak reddedilmişlerdir. 1989’da Sovyetler bölgenin Azerbaycan içerisinde kalmasını ve ama yönetimi elinde bulundurmasının doğru olacağını karara bağlamıştır. Ancak bu önlemler kar etmeyecek ve iki Sovyet ülkesi savaşacaktır. 1991 yılında gelen bağımsızlıkla savaş iyice kızışmıştır. BM kararlarına uymayan Ermenistan, AGİT bünyesinde kurulan barış konferansına da katılmamıştır. Türkiye Azerbaycan topraklarından ermeni askerlerinin çekilmesini, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün korunmasını ve mültecilerin evlerine dönmesi çerçevesinde bir çözüm istemiştir. ABD ise birbirini destekleyen güçlü Ermeni ve Rum lobilerinin etkisinde kalmıştır. Saldırgan ülke olmasına rağmen Ermenistan’a 1992 – 1996 yılları arasında 619 milyon \$ yardım yaparken Azerbaycan’a ambargo uygulamıştır²¹¹. Rusya’nın tavrını ise Ermenistan ile olan tarihi ilişkilerinden, bu toprak parçasının kendi çıkarları için ifadesinden kestirmek zor değildir²¹².

İkinci konu ise Çeçenlerdir. 18. yüzyıldan itibaren belirginleşen ve yayılcı bir siyaset izleyen Rus Dış Politikası, ülkenin güvenliği ve ekonomik gelişimi için çok önemli görülen Baltık, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya’ya yönelmiştir. Çeçenya konusunda 1993 yılında ilan edilen politikalarda Rusya’nın kesin tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur. 1995’te AKKA sınırlarını çiğneyerek Rusya, Kuzey Kafkasya’da 58. orduyu kuracaktır. Birinci Çeçen savaşına karşı çıkan Rus halkı patlayan bombaların Çeçenlere mal edilmesi ve Çeçenlerin Dağıstan’a saldırısı bahane edilerek başlatılmıştır. Ayrıca söz konusu bölge, Batı ve Rusya tarafından enerji koridoru olarak hesaplanmıştır. Rusya’nın önemli Bakü – Novorossisk boru

²¹⁰ Savaş Yanar, **Türk – Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s.96 – 99

²¹¹ A.g.e, s.179 – 182

²¹² Bkz. S.21

hatlarının bir kısmı da bu topraklardan geçmesi ayrı bir önem meselesidir²¹³. Türkiye'nin bu konudaki durumuna değinecek olursak, daha önceden PKK'nın Marksist – Leninist çizgisinden bahsetmiştik. Bu dönemde beliren komünizm hareketleri de bu örgütün doğrudan ya da dolaylı olarak Rus menşeli, destekli veya esin kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz²¹⁴. İşte Rusya, PKK'ya destek vermenin töhmeti ve potansiyelini taşıırken Ruslar da Türkiye'yi Çeçenlere yardım etmekle suçlamıştır²¹⁵.

Türkiye de bunun üzerine Çeçen sorununu kendi problemi olarak gören Rusya'yı kınamamış, konunun barışçıl yöntemlerle çözümünden yana olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık Türkiye kamuoyu konuya ilgi ve tepki göstermiştir. Özellikle Türkiye'deki mülteci Çeçenler ve iki toplumun aynı dine mensup olması söz konusu tepkinin sebepleridir. Moskova'nın Çeçen sorunu ile Kürt sorunu arasında paralellikler kurma eğiliminde olması, Türkiye'nin Çeçenistan'a yakın durmasının önündeki engellerdir. Nitekim 1994'te Moskova'da Kürdistan Tarihi başlıklı bir konferans düzenlenmiştir. Böyle bir gizli uyarıyı Rusya, Parlamentonun alt kanadı olan Duma aracılığıyla yapmıştır. Rusya'nın Çeçenistan'daki askeri faaliyetlerinin arttığı bir dönemde, 1999 yılı Kasım ayında, ülkedeki çeşitli çevrelerin muhalefetine rağmen Başbakan Ecevit Moskova'ya bir ziyarette bulunmuş ve konunun Rusya'nın iç meselesi olduğunu söylemiştir²¹⁶.

4. Türkiye Cumhuriyeti – Rusya Ekonomik İlişkileri

Bu arada 1998'de Rusya'da yaşanan mali krizin Türkiye'ye olan etkilerinden bahsetmek gerekir. 1992'den 1997 yılına kadar Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı %366.7, ithalatı %96.9, ticaret hacmi de %177 artmıştır. Rakamların da işaret ettiği gibi toplam ticarete Rusya Türkiye'nin dördüncü ortağı olmuştur. İşte böylesi rakamların sahibi olan iki devletin ticareti 1998 kriziyle etkilenmiştir. Bu krizden sonra Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 1997 yılına oranla %34 gerilemiştir. Bavul ticareti de aynı oranlara yakın bir şekilde etkilenmiştir. Aynı dönemlerde Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra Türkiye'de yaşanan bazı terör

²¹³ Hasan Kanbolat, "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası", Ümit Özdağ (Ed.), **Avrasya Dosyası Rusya Özel (165 – 180)**, Cilt: 6, Sayı: 4, s.166, 167, 171, 174

²¹⁴ Bkz. s.47

²¹⁵ Gamze Güngörmüş Kona, 2000 -2008 Dönemi Türkiye'nin Güvenlik Politikaları, 2008, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/gamze_gungormus_kona_guvenlik_politikalari.pdf, (2 Mart 2008).

²¹⁶ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s.704, 705, 707, 708

olaylarının Rus medyasında çarpıtılması karşısında da etkili çalışmalar yapılamayınca Rus turistlerin Türkiye ziyaretlerinde azalmalar başlamıştır²¹⁷.

Rusya – Türkiye ticaretinde Türkiye'nin Rusya'dan yapmış olduğu ithalatın %42'si doğalgaza aittir. 1987'den itibaren başlamak kaydıyla 1984 Doğalgaz Anlaşmasında Rusya Türkiye'ye 25 yıl süreyle gaz satmayı taahhüt ederken Türkiye de satın almayı garanti etmiştir. Yine birçok eleştirilere sebep olan 1997 Mavi Akım Anlaşmasıyla Türkiye 16 milyar metreküp gaz almayı taahhüt etmiştir. Rusya devlet istatistik verilerine göre 1 Ekim 2000 tarihi itibarıyla Rusya Federasyonu'nda Türk sermayesi yabancı yatırımlar arasında 10. sırada yer almıştır²¹⁸. Türk – Rus ticari ilişkilerinde Türkiye açısından geleneksel hale gelmiş bir dengesizlik söz konusudur. 1998 krizinden sonra tekrar Rusya lehine dönen rakamlar sonucunda 2000 yılında 3,2 milyar dolar olan Türkiye aleyhinde ticaret açığı 2005 yılında 10,4 milyar dolara çıkmıştır²¹⁹.

5. Türkiye Cumhuriyeti – ABD Ekonomik İlişkileri

Türkiye 1980'lerin sonuna doğru ABD'yle ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve “daha az yardım, daha çok ticaret” yaklaşımını hayata geçirmek istemiş ama istediği sonucu alamamıştı. 1990'lara gelindiğinde ticari ilişkilerin hacminde bir artış sağlandıysa da bu kez söz konusu artış Türkiye'nin aleyhinde gelişmeye başladı. Bu gelişme kurumsal düzenlemeye de yansdı ve 1993'te KEK (Karma Ekonomik Komisyon) ve 1996'da İş Gelişme Konseyi kuruldu. Yine 1999'da gelişen 20 büyük ekonomiye sahip ülkenin katılımıyla oluşan G – 20 ülkeleri arasında Türkiye'nin de yer almasını desteklemiştir. İki ülke arasındaki toplam ticaret 1997'de en üst düzeye ulaşmış ve 6 milyar doları bulmuştur²²⁰.

Bununla beraber iki ülke arasında ticari alanda da problemler vardır. Bu problemlerin birincisi, Türkiye 2 milyarlık ihracat yapmışken 4 milyarlık ithalatta bulunmuştur. Bu durum, Türkiye'nin ticaret açığı artmıştır. İkinci problem ise tıpkı 1980'lerde bu dönemde de

²¹⁷ TÜSİAD, **Türkiye – Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul: Yayın No.

TÜSİAD – T/99 -264, Haziran 1999, s.116, 154 – 158

²¹⁸ Mikail, s. 200, 202, 203, 204

²¹⁹ Oleg A. Kolobov, Prof. Dr. Aleksandr A. Kornilov, Fatih Özbay, **Çağdaş Türk Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992 – 2005)**, Elnur Osmanov, Vügar İmanov, Ramil Memmedov (çev.), İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s.18

²²⁰ Uzgel, “Türkiye – ABD İlişkileri”, Oran (edi.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980 – 2001)**, s.289 – 290

ABD'ye yaptığı tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatına sınırlamalar getirilmesinden yakınıyordu. 2005 yılına kadar kademeli olarak bu kotalar kaldırılmış ancak sınırsız kota uygulaması sadece Türkiye değil bütün ülkeler için kaldırılmıştır. Rakamlarla ifade etmek gerekirse 2000 yılında Türkiye'nin ABD'den ithalatı 3.8 milyar dolarken bu ülkeye ihracatı 3 milyar dolardır.

6. Enerji Konusu Kafkasya ve Orta Asyanın Türkiye Cumhuriyeti – Rusya – ABD İlişkilerindeki Yeri

Petrol ve doğal gaz günümüz uluslararası iktisadını, siyasetini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Böylece Ortadoğu'dan sonra SSCB'nin yıkılmasıyla Hazar Havzası'nın dünya enerji piyasasındaki yerini almıştır. Sovyet döneminde birlik içerisindeki diğer cumhuriyetlere Rusya'nın güdümünde petrol ve gaz tedarik eden bu havza, barındırdığı hidrokarbon rezervleriyle Sovyet sonrası dönemde özel bir dikkat çekmiştir. Hazar rezervleri, coğrafi konumuyla, bir yandan petrol firmaları, öte yandan Rusya, İran, Türkiye ve hatta Çin gibi ülkeler için geniş imkânlar sunmaktadır. Hazar Havzası'nın enerji rejiminin belirlenmesinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan üretici ülkeler olarak merkezde yer almaktadırlar. Üretici ülkelerin etrafında ABD, Avrupa devletleri ve hatta Uzak Doğu'da yer alan devletler petrol ve gazın uluslararası ticarete açılmasından pay almaya çalışmaktadır. Türkiye ve İran ise bölgesel güç adayları olarak sadece hidrokarbon ticaretinden pay almaya ya da boru hatlarını kontrol ederek stratejik üstünlük edinmeye değil, kendi yönetim biçimlerini Hazar'da yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Sovyet döneminden miras kalan petrol ve gaz boru hatları tamamen Rusya kontrolündedir. Bu hatlar sayesinde Rusya yakın çevresi üzerindeki etkinliğini sağlamakta, gelecekte ise bunu Avrupa'ya doğru genişletmeyi düşünmektedir²²¹.

Hiçbir yenilenebilir enerji kaynağının ticari ölçekte petrol ve doğalgaz ile en azından önümüzdeki 60 ve hatta 100 yıl içinde gerçek anlamda rekabet edemeyeceği bugün genel kabul görmüş bir olgudur. Gelişmiş ülkeler ile dünya iktisadi ve finansal sisteminin teknolojik altyapısı “fosil yakıt”lara dayanmaktan vazgeçmediği müddetçe, bu ülkelerin üretildiği bölgelere bağımlılıkları artarak sürecektir. Yakın bir gelecekte, petrol potansiyeli açısından Azerbaycan ve Kazakistan, doğalgaz içinse daha çok Türkmenistan, Özbekistan ve son olarak rezerv tespit edilen Şah Deniz'yle Azerbaycan öne çıkacaktır. Hazar Bölgesi'nin yeni bir

²²¹ Bilgin, s.17, 19, 25, 32, 48

Ortadoğu olmadığı, fakat yakın gelecekte rezervlerini tüketmesi beklenen ve stratejik açıdan Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası konumundaki Kuzey Denizi'nin yerini almaya aday olduğu bilinmektedir. Arz cephesinden bakıldığında da Hazar Petrollerinin önemi pekişmektedir. 2020'de OPEC üyesi Ortadoğu ülkelerinin dünya petrol üretimindeki paylarının %58 civarında gelişeceği ve geriye kalan %42'lik pastadan Hazar Petrollerinin de küçümsenemeyecek bir pay alacağı tahmin edilmektedir²²².

Dünyanın en büyük gölü olan Hazar Denizinin (600.000 kilometrekare) bulunduğu bölge petrol ve doğalgaz bakımından önemli bir bölgedir. Asıl sorun bu kaynakların dünya pazarına taşınacağı güzergâhlardır. Çünkü bölgedeki bu geçiş güzergâhları, düşman, rakip ya da istikrarsız durumdaki devletlerce kapatılmış olması enerji kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasını etkilemektedir. Hazar Denizini çevreleyen ülkelerin farklı yapılanmaları nedeniyle bölgedeki petrol ve doğal gazın dünya piyasalarına açılması iki farklı güzergâhın ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu güzergâhlardan biri Bakü – Ceyhan, diğeri de Bakü – Supsa veya Novorossisk hatlarıdır. Bölgenin güneyinde İran devletinin olması üçüncü bir ihtimalin ileri sürülmesini engellemektedir. Rusya, Bakü – Supsa, Türkiye ise Bakü – Ceyhan hattı için mücadele vermektedir. Avrupa'nın özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin, tek petrol ve doğalgaz kaynağının Rusya ve diğer bağımsız devletlerden oluşması bu ülkeler için bölge kaynaklarının değerini arttırmıştır. Rusya'nın savunduğu hatta Türk Boğazından geçiş olduğu ve bunun büyük tehlikelere sebep olduğu bilinen bir gerçektir. Ermenistan'la olan sorunlar, Hazar Denizinin statüsünün belirsizliği Türkiye'nin Türkmen Aşabat'tan başlayıp Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye üzerinden Balkanlara, oradan Batı Avrupa'ya taşınmasını engellemektedir. Kısacası, ABD, Batılı ülkeler, Rusya, Türkiye, Azerbaycan, İran ve Ermenistan boru hatları konusunda etkin bir rol oynamaktadırlar. ABD'nin ambargosu dolayısıyla İran dışarıda kalmıştır. Ancak Rusya batılı ülkelere karşı İran ve Suriye ile yakın ilişkiler kurmakta ve İran'ı ABD'ye karşı koz olarak kullanmaktadır²²³.

Rusya, Türkiye'nin tarihten gelen ve kültürel yakınlığı olan Türkî Cumhuriyetlerle yakın ilişki kurması Rusya'nın işine gelmemektedir. Bu nedenle Orta Asya'da ve Kafkasya'da Türk – Rus mücadelesi yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Bu mücadele kendisini yoğun bir

²²² Cenk Pala, "Türkiye'nin Avrasya Boru Hatları Macerası", **Türkiye'nin Avrasya Macerası**, Mustafa Aydın (derl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2007, s.143, 148 – 150

²²³ Tuncel, "Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Türkiye – Rusya İlişkilerine Etkileri", **1980 – 2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları**, Turgut Göksu, Hasan Hüseyin Çelik, Abdulkadir Baharççek, Ali Şen (Ed.),s.118 – 121, 124, 125, 128

biçimde Hazar petroleri ve Türkmen doğalgazının dünya pazarına açılması konusunda göstermektedir. Bu mücadelede boru hatlarının güzergâhı iki ülke arasında önemli bir mücadeleye sahne olmaktadır. Türkiye 1997 yılında imzaladığı ve 2005 yılında hizmete açılan Mavi Akımla uluslararası bir enerji alternatifi kazanmışsa da bu Rusya'ya bağımlılığı da beraberinde getirebilir. İkinci olarak da Türk Cumhuriyetlerinin bu anlaşmaya koyduğu tepkidir²²⁴.

Bütün bunların öncesinde Türkiye'nin Rusya'yla yapmış olduğu enerji anlaşmalarından da bahsetmeliyiz. İki devlet arasında ilk doğalgaz anlaşması 1984 yılında yapılmıştır. Buna göre Bulgaristan sınırından doğalgaz alımı yapmışızdır. Aynı şekilde biraz önce değindiğimiz gibi 1997 yılında imzalanan Mavi Akım anlaşmaları vardır. 1996 yılında imzalanan İran – Türkiye doğalgaz anlaşması da vardır. Bu iki anlaşmanın özelliği, ABD'nin bu anlaşmalar karşısında duymuş olduğu rahatsızlıktır. Toparlayacak olursak, Rusya ve ABD enerji kaynakları ve taşınacak hatları üzerinde üstünlük elde etmeye çalışmaktadır. Bunun aracı olarak da bölgedeki müttefiklerini araç olarak kullanmaktadırlar. Türkiye – Rusya arasında enerji kaynaklarının taşınmasında diğer bir sorun da petrol tankerlerinin Boğazlardan yoğun geçişi ve oluşturduğu tehlikelerdir. Bu gemilerin çoğu kaptan kılavuz kullanmamakta hatta geçişlerini rapor dahi etmemektedir. Bunun yanında ABD'nin “çoklu boru hatları” politikası çerçevesinde Balkanlar ötesi hatlarına destek vermesi Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Özellikle Hazar'dan Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk limanına gelecek petrolün buradan tankerlerle Bulgaristan'ın Burgaz limanına taşınması ve inşa edilecek bir boru hattı ile Ege Dedeoğlu'na taşınması projesi bunların başında gelir. Zira bu proje Bakü – Ceyhan hattını zorlaştıracak ve Boğazlar kozunu Türkiye'nin elinden alacaktır²²⁵.

2005 yılı sonunda ortaya çıkan Rusya – Ukrayna doğalgaz krizi dikkatleri yeniden Rusya'nın enerji politikası üzerine çekecektir. Ukrayna, Moldova ve Beyaz Rusya gibi hem ucuz gaz kullanmakta hem de transit ücreti almaktadır. Burada Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın da gazı Avrupa'ya nazaran ucuz fiyatlardan aldığını belirtmek gerekir. Yaşanan kriz sonrasında Rusya söz konusu ülkeleri devreden çıkararak alıcı ülkelere doğrudan ulaşmayı planlamaktadır. Bu amaç için güney ve kuzey olmak üzere iki rota vardır. Bu rotalarda iki ülke kilit durumundadır, Türkiye ve Almanya. Rusya, Türkiye'ye Mavi Akım

²²⁴ A.g.m, 134

²²⁵ Yılmaz Güler, **Dünya Stratejik Enerji Kaynakları Enerji Stratejileri ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul: Kitap Matbaası, 2003, s.40, 51, 55, 56

doğalgaz boru hattına paralel bir yeni hat daha çekilmesini teklif etmiştir. Ancak Türkiye, Rusya'ya olan bağımlılığın artması endişesiyle bu teklife soğuk bakmıştır. Kuzey rotası için 2005'te "NEPG (North European Pipeline Gas - Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı)" anlaşması imzalanmıştır. 2010 yılında bitirilmesi planlanan boru hattı önemli miktarda doğalgaz taşıyacaktır²²⁶.

Son olarak Rusya batıya yönelik beş yeni doğalgaz projesini öne sürmüştür. Bunlar; Yamal – Doğu Avrupa, Kuzey Avrupa, Güney Boru Hattı, Balkan Doğalgaz Hattı, Karadeniz Projesi ve Gürcistan – Ermenistan – Türkiye'nin Kafkas hattına bağlanmasını öngören projelerdir. Biraz sonra ismini sayacağımız projeler bölgeye olan ilginin ve bölgede oynanan büyük oyunun cesametine dair bir fikir verecektir. Aşağıda alternatif petrol ve doğalgaz boru hatları sınıfına göre listelenerek verilmiştir:

Petrol Taşımacılığı için;

1. AIOC Merkez Boru Hattı,
2. Bakü – Supsa,
3. Bakü – Novorossisk,
4. Mahaçkala – Novorossisk,
5. Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu,
6. Trans – Hazar Boru Hattı,
7. Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı,
8. Güney Petrol Boru Hattı,
9. Bakü – Tebriz Petrol Boru Hattı,
10. Kazakistan – Türkmenistan – İran Petrol Boru Hattı,
11. Neka – Tahran,
12. Khasuri – Batum,
13. Atrayu – Samara,
14. Gardabani – Batum,
15. Balkan Petrol Boru Hattı,
16. Burgaz Balkan Hattı,
17. Köstence – Trieste,
18. Druzhba Hattıdır²²⁷.

²²⁶ Oleg A. Kolobov, Aleksandr A. Kornilov, Fatih Özbay, **Çağdaş Türk Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992 – 2005)**, Elnur Osmanov, Vügar İmanov, Ramil Memmedov (çev.), s.78 – 79

²²⁷ Bilgin, s.271 – 279

Alternatif Doğalgaz Boru Hatları ise şöyledir:

1. BTE,
2. Centgaz,
3. Orta Asya – Rusya – Avrupa Hattı,
4. Türkmenistan – Çin,
5. Kazakistan’dan başlayan Trans – Hazar Doğalgaz Boru Hattı,
6. Türkmenistan’dan başlayan Trans – Hazar Doğalgaz Boru Hattı,
7. Trans – Gürcistan Doğal Gaz Boru Hattı,
8. Türkmenistan – İran,
9. Türkmenistan – İran – Türkiye Doğalgaz Boru Hattıdır²²⁸.

Türkiye’nin enerji koridoru olmasına dair kurguyu biraz açalım. BTC, Doğu – Batı enerji koridorunun en önemli sacayağını oluşturur. Bu proje ile Türkiye’nin jeopolitik önemi artmıştır, ayrıca bu projeye Azerbaycan ve Gürcistan siyasi ve iktisadi istikrara kavuşmuştur. Söz konusu proje Avrasya bölgesinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğalgaz nakledecek diğer boru hattı projelerine öncülük edecektir. BTC’yi sırasıyla,

1. Azeri gazını Türkiye ve Avrupa’ya ulaştıracak Şah Deniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi,
2. Türkmen gazını Türkiye ve Avrupa piyasalarına taşıyacak Hazar Geçişli Türkmenistan – Türkiye – Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi izleyecektir. Bu hatlar, bugün ikisi de hızla ilerleyen
 - a. Türkiye – Yunanistan – İtalya,
 - b. Türkiye – Bulgaristan – Romanya – Macaristan – Avusturya (Nabucco) Doğalgaz Boru Hattı projelerine bağlandığında koridor tamamlanacaktır. Yukarıdaki projelerin güzergâhından da anlaşılacağı gibi Türkiye’nin enerji konusunda Avrupa pazarına yönelik bir hedefi vardır. 1990’dan beri yıllık %1 oranıyla AB en büyük enerji ithalatçısı durumundadır. AB’nin günümüzde %45’ler civarında seyreden ithalat bağımlılığı 2030 yılı itibariyle %80’e ulaşacaktır. Böylesi bir pazarda Hazar ve Ortadoğu gazı dolayısıyla bu kaynakların taşınmasında kilit bir konumda bulunan Türkiye’nin önemi artacaktır²²⁹.

²²⁸ A.g.e, s.279 – 287

²²⁹ Cenk Pala, “Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası**, Mustafa Aydın (derl.), s.162 – 167

7. Türkiye Cumhuriyeti – NATO – ABD – Rusya

Sovyetlerin yıkılması, elbette başta ABD olmak üzere en çok Batılı müttefikleri ve Sovyet baskısından bunalmış devletlerin işine yaramıştır. 1991’de Orta ve Doğu Avrupa, Baltık ülkelerini NATO’yla bir araya getirecek KAİK (Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi) kurulmuştur. Amaç özgür, tek Avrupa ve diyalog, işbirliğidir. Konseyin ikinci toplantısında BDT’nin 11 cumhuriyeti ve Gürcistan ile Arnavutluk da üyeliğe kabul edilmiştir. Bundan sonra BİO (Barış İçin Ortaklık) kavramı ileri sürülmüştür. 1994 zirvesinde telaffuz edilen kavramın amacı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, diğer AGİK ülkeleri ile NATO arasındaki ilişkileri güçlendirmektir. Rusya başlangıçta bu oluşuma karşı çıkmıştır. Bu zirvede Rusya, AKKA’nın kendisine Kafkaslarda daha fazla asker ve tank bulundurmasına izin vermesi talebi reddedilmiştir. Neticede BİO’ya katılmak zorunda kalan Rusya – NATO arasında ilk resmi ortaklık kurulmuş oldu. NATO, bu çalışmaların devamında ve neticesinde genişlemeyi öngörmüştür. Nitekim bu öngörü, 1997 Madrid zirvesinde alınan kararla somutlaşmıştır. Aynı yıl üç ülke davet edilmiştir. Bu devletler Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyetidir. Nitekim bu ülkeler 1999’da resmen ittifaka üye olarak katılmışlardır. Ayrıca NATO’nun Romanya, Slovenya, Baltık cumhuriyetlerine açık olduğu belirtilmiştir. Rusya NATO’nun doğuya doğru genişlemesinden duyduğu rahatsızlığı saklamamıştır²³⁰.

Türkiye – Rusya ilişkilerinde bir dönem sorun olan mesele de Rusya’nın 1993’te AKKA’ya uymayacağını açıklamasıdır. Rusya, 1999’da İkinci Çeçen Savaşı’nda bu sınırları Kuzey Kafkasya’da aşmıştır. Aynı yıl İstanbul’da yapılan AGİT zirvesinde taraflar karşılıklı tavizler vermiştir. Neticede Kafkasya’daki bazı bölgelerde Rusya’ya anlaşma sınırlarının ötesinde asker ve silah bulundurabilmişlerdir. Ancak NATO ülkeleri Rusya’nın hala bu anlaşmanın gereklerini yerine getirmediğini savunmaktadır.

2002 yazında varılan bir anlaşma çerçevesinde Rusya Federasyonu örgüt içerisinde oluşturulan mekanizma ile “oy hakkı olmadan” bazı toplantılarda yer alma imkânı elde etmiştir. 2002 Roma zirvesiyle NATO – Rusya İşbirliği Konseyi hayata geçirilerek, Rusya’nın, terörizmle mücadelede nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yayılmasını önlemeye kadar alınacak kararlarda söz sahibi olmasına imkân tanımıştır. Ayrıca 1999 Washington Zirvesi’nde NATO karargâhında Kitle İmha Silahları Merkezi

²³⁰ Uçarol, s.1026 – 1030

oluşturulmuştur²³¹. Yine aynı yıl AGİT İstanbul zirvesinde Paris Şartının temelini oluşturduğu AGİK, resmiyet kazanarak AGİK'e dönüşmüştür²³².

AB'nin ortak dış politika, güvenlik ve savunma politikası II. Dünya Savaşı'ndan sonra hep ikinci planda kalmış, daha çok topluluk düzeyinde ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ortak politikalar oluşturulma süreci izlenmiştir²³³. 2000 Feira zirvesinde güvenlik ve savunma önemli bir gündem maddesi olmuştur. Petersberg türü görevlere ilişkin karar verme AB üyesi ülkelerle olacaktır. Nato'nun olanaklarını kullanarak yapılacak operasyonlarda Nato üyesi ülkeler karar mekanizmasında söz sahibi olacaktır. Nato olanaklarını kullanmadan AB'nin kendi olanaklarıyla yapacağı operasyonlarda Nato ülkeleri söz sahibi olamayacak, kendilerine sadece bilgi verilecekti. Diğer önemli karar, üye olan ve olmayan ülkelerin AB gücüne ne kadar tahsis edilebilecekleridir. Burada en büyük sıkıntı, AB üyesi olmayan ülkelerin (İsveç, İzlanda, Türkiye, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti) karar alma mekanizmasında bulunmadan askerlerinin savaşa gönderilmesine başkalarının karar vermesidir. Türkiye, bu duruma tepki göstermiştir. Sonuçta, 2001'de ABD, İngiltere ve Türkiye arasında Ankara Mutabakatı imzalanmıştır. Mutabakata göre Türkiye, AB'nin Türkiye'nin yakınında yapacağı operasyonlarda karar mekanizmasında yer alacak ve Türk – Yunan anlaşmazlıklarında AB birlikleri kullanılmayacaktır. 2002 Brüksel zirvesindeyse AGSP'nin hiçbir koşul ve krizde herhangi bir Nato müttefikine karşı kullanılmayacağı gibi Nato askeri kriz yönetiminin de AB'ye ve üye ülkelerinden herhangi birine karşı eyleme geçemeyeceği ilkesi benimsenmiştir²³⁴.

8. Türkiye Cumhuriyeti– ABD – Rusya İlişkilerinde Ortadoğu

1990'lı yılların hemen başında değişen dünya düzeni, kendisini Körfez Savaşı'nda kendisini göstermeye başlayacaktır. Körfez Savaşı, hem Ortadoğu hem de dünya politikası açısından oldukça önemli ve kritik bir olaydır. Uluslararası sistem, çok kutupluluktan tek kutupluluğa dönmüştür ve Ortadoğu bölgesinde köklü değişimlerin habercisi olmuştur. Özal, dünya ülkelerinin savaşın haklılığı noktasındaki oy birliğini görmüş ve kendisi de gerçekler doğrultusunda böyle bir savaşa onay vermiştir. Ayrıca ABD'nin kararlılığı da önemli sebeplerden biri olmuştur. Neticede Saddam, güç kullanarak bir devletin topraklarını işgal

²³¹ Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, s. 143, 144

²³² A.g.e, s.146

²³³ Çaşın, Özgöker, Çolak, s.290

²³⁴ A.g.e, s.446, 447

etmiştir. Öyleyse BM ile hareket edecek ya da Irak'ın yanında yer alacaktır. Bu seçeneklerden ilkini tercih eden Özal, hem Batının yanında olduğu mesajını vermiş hem de Arap dünyasıyla birlikte hareket etmiştir. Yani Özal gerçekçi politikasını devam ettirmiştir. Ayrıca Özal'ın kafasında muhtemel bir sınır değişikliğinde masada söz sahibi olma düşüncesi de vardır. Bu tavrı Musul ve Kerkük'ü geri almak istemesine yorumlanmıştır. Özal'ın dikkate aldığı diğer bir unsur da Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulma ihtimalidir. Böyle bir oluşum Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşların ayaklandırılması ve aynı tehlikenin bölge ülkelerine sıçramasıyla Batı destekli bir Kürdistan'ın savaşına dönüşebilirdi²³⁵.

ABD yönetimine yakın kimi yazarlara göre ABD ve diğer koalisyon güçleri Irak'a karşı öncelikle Körfez bölgesinden saldıracaklar, ama buradan yapılan saldırı yeterli ve başarılı olmazsa kuzeyden de saldırıya geçilecekti. İşte bu çerçevede, Özal, ikinci cephe senaryoları içerisinde savaşa giden yolda bu rolü oynamak ve aynı zamanda Türkiye lehine avantajlar sağlamak üzere adımlar atmaya başlamış, bu amaçla, Kuzey Irak bölgesine sınır olan Güneydoğu Anadolu'da askeri hazırlıklar yapılmıştır. Belli bir miktar NATO askeri gücü bölgeye yerleştirilmiştir. Kerkük – Musul konusunda Özal'ın verdiği demeçlerde anlatılanın aksine gerçekçi olduğu ve böyle bir durumun mümkün olmadığını ifade ettiği görülmektedir. Ancak Körfez çıkartması başarılı olmasaydı ve Türkiye ikinci cepheden girmek durumunda kalıp buraları ele geçirseydi durum elbette ki farklı olabilirdi. Bu noktada Suudi Arabistan ve İsrail'e Scud füzeleri gönderen Irak, Türkiye'yi tahrik etmeyerek bu fırsatı vermemiş ve başarılı olmuştur. Ayrıca savaş sonrası Özal, Kuzey Iraklı liderler, Celal Talabani ve Mesut Barzani'yi Türkiye'ye davet etmiştir. Bu davetlerin amacı, iki liderin hem ABD'nin etkisi altına girmelerini engellemek hem de birlik içinde olmalarını engellemektir. Özal genel olarak bölgede diyalog yanlısı bir politika izlemiştir²³⁶.

AB'nin Türkiye'yi görmezden gelmesi üzerine Özal, ABD ile ilişkilerde yardım yerine daha çok ticaretle ekonomik ilişkileri canlandırmayı ve böylece bir stratejik ortaklık kurmayı amaçlamıştır. Ayrıca Özal, ilişkileri bürokrasiye takılmadan, çoğunlukla kişilik dostluklarıyla yürütmüş ve kısa sürede de sonuç almıştır. Örneğin, 1990'da ABD – Yunanistan savunma işbirliği anlaşmasına karşılık, Bush Türkiye'ye de garanti vermek zorunda kalmıştır. Bundan başka, ABD, Türkiye'yi ancak kendi Orta Doğu politikasına uygun bir şekilde, örneğin

²³⁵ Gözen, "Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika", İhsan Sezai ve İhsan Dağı (Ed.), **Kim Bu Özal?** (309 – 350), s.317 – 319, 322, 323, 332

²³⁶ A.g.m, s.333, 334, 337, 338, 343

Öcalan'ın yakalanması, İsrail ile işbirliği ve petrol boru hatları gibi konularda desteklemiştir. Fakat Kuzey Irak'ta Türkiye'yi dışlayan birtakım planlar yapmaktan geri durmamış, Körfez Savaşı zararlarının tazminine yanaşmamış, askeri borçları da ertelememiştir. Bununla birlikte, ABD Türkiye'nin AB'ye üyeliğini desteklemektedir. Fakat Helsinki'de resmen onaylanan adaylığa rağmen, Türkiye'nin AB ile resmen müzakereye başlayıp başlamayacağı konusu kadar, insan hakları ve demokratikleşme alanında beklenen yasal ve kurumsal reformların tatmin edici bulunup bulunmayacağı ve Kıbrıs sorununun nasıl çözüleceği hala belirsizliğini korumaktadır²³⁷.

1990'larda Türkiye – ABD ilişkilerine Körfez Krizi damgasını vurmuştur, Türkiye “Çöl Fırtınası Harekâtı”nda Amerika ve müttefiklerinin yanında gönüllü olarak yer almıştır. Savaşa doğrudan katılmamakla birlikte, topraklarındaki üslerin kullanımına ve “Çekiç Güç”ün Türkiye'de konuşlandırılmasına izin vermiş; Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlara da katılmıştır²³⁸. Ancak Türkiye'nin bu desteğine rağmen I. Körfez Savaşından sonra Orgeneral Eşref Bitlis'i taşıyan helikopter, Çekiç Güç uçakları tarafından tacize uğramıştır. Yine paşanın bir helikopter kazasında şehit olması kafalarda soru işaretleri bırakmıştır. Bundan başka KDP ve KYP'nin bir araya getirilmesi, Süleymaniye'de Türkmenlerin kurucu unsurlardan sayılmaması²³⁹ ileride göreceğimiz gibi Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti mi kurulacak sorusunu akla getirecektir.

Türk Dış Politikasına yön veren Özal, Körfez Savaşının Türkiye'nin önemini vurgulayacağına inanmıştır. Ona göre Türkiye NATO'nun güneydoğu kanadında stratejik bir konuma sahiptir, NATO ve Ortadoğu arasında bir köprüdür. Ayrıca Türkiye'nin diğer İslam devletlerine laik, demokratik ve liberal ekonomili yapısıyla model olabileceğini düşünmüştür. Özal bir yandan da AB'yi Türkiye'yi almamakla Müslüman – Hıristiyan çatışmasının zeminini hazırlamakla itham etmiştir. Son olarak Türkiye'yi Amerika, Ortadoğu ve Asya'nın ticaret merkezi yapmayı hedeflemiştir. Körfez savaşına dönecek olursak Özal, Körfeze Türk askerini göndermek istemiştir. Planı da askeri Kuzey Irak'a göndermektir. Ne var ki meclis, Özal'ın isteği doğrultusunda karar vermemiş ve meclisten izin çıkmamıştır. Kimi kesimler tarafından yapılan bir başka değerlendirme de ABD ve Körfez ülkelerinin Özal'ın bu teklifine sıcak

²³⁷ Hamit Ersoy & Lale Ersoy, s.175

²³⁸ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye – ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s.350

²³⁹ Ömer Lütfi Taşçıoğlu, **ABD'nin Küreselleştirme Politikaları İran Krizi ve Türkiye'ye Biçilen Rol**, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2006, s.42

bakmamış olmalarıdır. Müdahale çabalarına Türkiye’deki muhalefet başta Süleyman Demirel, Erbakan ve Ecevit kendilerince sebepler göstererek karşı çıkmış ve başarılı olmuşlardır²⁴⁰.

Türkiye’nin, 1990 sonrası dış politikasında Körfez Krizi ve sonrası gelişmeler bundan sonraki güvenlik politikalarını ciddi bir biçimde etkilemeye başlamıştır. Türkiye, bu dönemde ABD’nin gerek Irak’a ve Saddam’a gerekse Kuzey Irak’taki Kürt gruplara karşı izlediği politikada kendine bir yer edinmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Irak’a uygulanan ambargodan mali bakımdan ciddi kayıplara uğrayan Türkiye, çekiç güç ve bu bağlamda ABD ile ilişkilerini somut kazanımlara dönüştürememiştir. Ayrıca Türkiye K. Irak’ta 1991 sonrasında oluşturulmaya çalışılan Kürt yönetiminin devletleşme sürecini kendi güvenliği ve toprak bütünlüğü için bir tehdit olarak değerlendirecektir. Savaş sonrası Amerikan askerleri çekilmeye başlamışlar ancak bu sırada ayaklanan Şii ve Kürt gruplara Saddam sert bir tepki göstermiştir. Türkiye, mülteci ve çaresiz insan topluluklarının akınına uğramamak adına girişimlerde bulunmuş ve ABD desteğiyle BM Güvenlik Konseyinde 688 numaralı karar alınmıştır. Bu karar, “Çekiç Güç”e zemin hazırlamıştır. Neticede, Kuzey Irak hava sahası “uçuşa yasak bölge” ilan edilmiştir. Türkiye sınırına 20.000 asker konuşlandırılmıştır²⁴¹.

Koalisyon ülkeleri, Temmuz 1991’de askeri güçlerini Kuzey Irak’tan çekerken, Türkiye’de konuşlandırılacak ve daha sonra “Çekiç Güç” olarak adlandırılan daha az sayıdaki bir acil tepki gücü ile Kürtleri Saddam’ın olası saldırılarına karşı korumak istediklerini açıklıyorlardı. Huzur operasyonunun birinci aşaması sona ermiş daha sonra “Çekiç Güç” adı altında ve Kuzey Irak halkına Bağdat Yönetimi’nin girişeceği bir saldırıyı caydırma ve gerektiğinde müdahale etmekle görevlendiriyordu. Eylül 1991’de görevi sona eren Çekiç Gücün görev süresinin Türkiye tarafından tekrar uzatılması kesinlik kazanırken, Silopi’de bulunan Çok Uluslu Güç’ün kara unsurlarının çekilmesi bunun yerine İncirlik’teki hava gücünün F – 111 ağır bombardıman uçaklarıyla takviye edilmesi kararlaştırılmıştır. İncirlik’ten havalanan ve Kuzey Irak’ta keşif uçuşları yapan Çekiç Güç’ün görevi, 2003 Martında ABD’nin Irak’ı işgaliyle beraber hem fiilen hem de hukuken sona ermiş oldu. Birliğin başında biri Türk biri Amerikalı eşit yetkiye sahip iki komutan bulunuyordu. Söz konusu birlikte Türkiye, Fransa,

²⁴⁰ Gözen, **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, s.136, 137, 169 – 173

²⁴¹ Tayyar Arı, “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler”, İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası (729 – 751)**, s.729 – 731

İngiltere ve ABD vardı. Ancak 1998 Aralığında Çöl Tilkisi Operasyonu'na tepki gösteren Fransa askerlerini geri çekmiştir²⁴².

Irak, Kuveyt'i 2 Ağustos 1990'da işgal etmesinden dört gün sonra BM Güvenlik Konseyi, geri çekilme kararına uymadığı gerekçesiyle Irak'a karşı ekonomik ambargo uygulamasını başlatmıştır. Böylece bu ülkeye 1987'de 945, 1988'de 986 milyon dolar ihracatımız ki bu ihracatımızın %9'unu oluşturmaktaydı, ülkemize büyük bir mali yara açmıştır. Yine Körfez Savaşı ve sonrasında petrol fiyatlarındaki yükselme, ithalat maliyetlerinin kabarmasına yol açtı. Kerkük – Yumurtalık petrol boru hattının kapatılmasıyla Türkiye navlun getirisini kaybetmiştir. Ayrıca Ortadoğu ülkelerine sağlanan nakliye hizmetleri olumsuz yönde etkilenmiş, müteahhitlik kazançları tehlikeye düşmüş ve Irak hükümetinin ödeme gücünü kaybetmeye başlamasıyla Merkez Bankası – Eximbank ve Türk Bankacılık kesimi 2,5 milyar dolar zarara uğramıştır. Artan terörist eylemleri sonucunda Türkiye'nin savunma masrafları da yükselmiştir²⁴³.

9. 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin ABD ve Rusya ile İlişkileri

11 Eylül olaylarının Rusya – Türkiye ilişkilerine nasıl etki ettiğine bakalım. Avrasya coğrafyasının iki hükümler gücü olarak Türkiye ve Rusya iki binli yılların başlarına kadar sürekli mücadele içerisinde olmuşlardır. Bu mücadele iki ülkeye yarardan çok zarar getirmiştir ve diğer ülkeler bu mücadeleden faydalanarak ciddi kazanımlar elde etmiştir. İki ülke de rekabet yerine işbirliği yapabilecekleri alanları ön plana çıkarmaya başladılar. Nitekim bu durum, 2001'de iki ülke arasında imzalanan “Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı”yla ete kemiğe bürünmüştür. Bu planla her iki ülke de karşılıklı olarak kendileri için hassas gördükleri sahalardan ziyade işbirliklerini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Planda taraflar birbirlerinin bağımsızlıkları, egemenlikleri ve toprak bütünlüklerine saygı duyacakları ifade edilmiştir. Söz konusu planda terörizmle mücadele de yerini almıştır ki bu atıf Çeçenistan ve PKK'yadır. Geleneksel olarak Kıbrıs konusunda sürekli Kıbrıs Rum kesiminden yana tavır sergileyen Rusya bu süreçte tutumunu değiştirmiş ve Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile doğrudan temasa geçmiştir. Rusya, Kıbrıs Türklerine mali ve ekonomik yardım yapılması yönündeki adımları desteklediğini, adada iki tarafın çıkar ve kaygılarının dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Oysa bundan bir süre önce Güvenlik Konseyinde

²⁴² A.g.m, s.731

²⁴³ Dilek Özbek, “Irak Savaşı'nın Türk Ekonomisine Etkileri”, **Çankaya Gündemi Dergisi**, Sayı: 14, 2003, s.5

Annan Planına veto oyunu kullanmıştır. Kafkasya’da Çeçenistan ve karşılığında PKK sorunu gizliden gizliye devam etmektedir²⁴⁴.

Ancak belirtmek gerekir ki, 1997 yılında Türkiye – Rusya ilişkileri Kıbrıs Rum Kesimine karadan havaya “S – 300 PMU -1” hava savunma füze sisteminin satışıyla gerilmiştir. Ekonomik ilişkilerin doruk noktasına ulaştığı bir dönemde bu hadise Türkiye’den sert tepki almıştır. Türkiye, Yunanistan’ın bu sayede kendisine askeri baskıda bulunacağını görmüştür. Ayrıca Türkiye’nin dış ticaretinin %88’i denizyollarına bağlı olması da bu tepkinin haklı bir nedenidir. Türkiye bu süreçte tırmandırma siyaseti izlemiş ve bunda başarılı olmuştur. Duruma ABD ve AB de müdahil olmuşlardır. ABD Rusya’nın bu sebeple Akdeniz’e nüfuz etmesini engellemek istemiştir. Artan baskılara dayanamayan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi füzelerin yeni yeri olarak Girit adasını tespit etmiştir²⁴⁵.

Clinton döneminde (1992–2000) izlenen stratejiler de ABD’nin dünyadaki süper güç konumunu korumaya yönelikti, ancak Bush yönetiminden farklı olarak askeri değil ekonomik güç temellerine dayanıyordu. Ekonomik üstünlüğü, askeri güçten daha yetkin gören bir politika anlayışı benimseyen Clinton yönetimi için en büyük tehdit global ekonomik krizlerdi. Türk-Amerikan ilişkileri, Clinton döneminde savunma ve güvenlik gibi konuların yanı sıra ekonomi, ticaret, enerji, bölgesel işbirliği başlıkları altında gelişti. Hem Türkiye hem ABD bu dönemde önlerine çıkan yeni zorluklar karşısında birlikte hareket edebildiler. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra dünyada demokrasilerin kazanılması, serbest piyasa mantığının götürülmesi açısından işbirliğine ihtiyaç vardı. Şiddetle, terörle birlikte mücadele edebilmeye ihtiyaç vardı. Bunların hepsi 1990–91 yıllarında birlikte yapılabildi. Ancak 11 Eylül dünya siyasi takviminde yeni bir kırılma noktası oldu. Amerika, 11 Eylül terör saldırılarına kendi evinde hedef olmasının ardından Amerikalıların dünyaya bakışları, dünyayı tarif edişleri değişti. Devlet politikalarında ve oluşturduğu uluslararası stratejilerde radikal bir değişim gerçekleştirdi. I. ve II. Bush dönemlerine damgasını vuran “Bush Doktrini” ile ABD askeri alanda giriştiği proaktif anlayış ile “küresel lider” olma konumunu sürdürmeyi hedefledi. Afganistan ve Irak’a yapılan askeri müdahaleler ile Orta Doğu’daki siyasi düzenin şekillenmesinde belirleyici güç oldu. Bush doktrinin dayandığı “önleyici saldırı” tezi uyarınca Bush yönetimi, Amerika’nın kendisine yönelik doğrudan bir saldırı olmaksızın tehdit olarak

²⁴⁴ Sinan Ogan, “11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya”, *Avrasya Dosyası*, Fasikül: 24, Cilt:10, Sayı:1, İlkbahar 2004, s.84 – 88

²⁴⁵ Oleg A. Kolobov, Prof. Dr. Aleksandr A. Kornilov, Dr. Fatih Özbay, *Çağdaş Türk Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992 – 2005)*, Elnur Osmanov, Vügar İmanov, Ramil Memmedov (çev.), s.161 – 166

algıladığı hedefleri vurma hakkını kendinde gördüğünü deklare etti ve uluslararası terör ile mücadeleyi Amerika'nın siyasi gündeminin birinci önceliği haline getirdi. Bu yaklaşım, Amerika'yı uluslararası platformda daha bireysel ve öncü bir siyasi aktör konumuna taşıdı. Bush iktidarı döneminde, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana arka plana itilen Stratejik Savunma Girişimi, "Füze Kalkanı Projesi" adıyla 2000'li yıllarda tekrar ABD'nin savunma politikasında yerini buldu. Afganistan savaşı, ardından Irak'ın işgal edilmesi Bush Doktrini ile tutarlı olmasına rağmen, dünya çapında uluslararası meşruiyet kazanamadı²⁴⁶. Önceki sayfalarda belirtildiği gibi ABD, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'yle Füze Kalkanı anlaşmasını imzalamıştır.

Körfez Savaşından sonra Türkiye – ABD ilişkileri Türkiye'nin Amerikan çıkarlarının olduğu Orta Asya, Kafkasya, Afganistan gibi bölgelere yakın bulunması sebebiyle karşılıklı olarak yoğunlaşmıştır. Körfez savaşı sırasında ortaya çıkmış olan meseleler, ikili ilişkilerde hassas noktalar olarak yerlerini korumaktadırlar. Bununla beraber savaş sonrasında Türkiye hem Bosna'da, hem Kosova'da NATO barış gücünde görev alarak ABD ile olan ilişkilerini olumlu bir şekilde ilerletmiştir. Körfez Savaşından sonra yaşanan en belirgin olumsuzluk, ekonomik sıkıntılardan başka, Ankara'nın Güneydoğu ve Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı yürüttüğü faaliyetlere Amerika'nın insan hakları ihlallerini bahane ederek karşı tenkitte bulunmasıdır. ABD, Kürt problemi olarak nitelediği sorunun siyasi yollardan çözülmesini istemiştir. Ayrıca 2000 yılında ABD Kongresinde bağlayıcılığı olmayan sözde Ermeni soykırımı ile ilgili bir karara Türkiye haklı olarak tepki göstermiş. ABD bu kararı son anda geri çekmek zorunda kalmıştır²⁴⁷.

11 Eylül'den sonra Türkiye, jeopolitik olarak 1990'larda kaybettiği göreceli ağırlığını yeniden kazanmış, bölgenin önemli değil "çok önemli ve kritik" aktörlerinden biri haline gelmiştir. Bu yeni konumu sayesinde batılı ülkelerle olduğu gibi resmen NATO'nun ortağı olan Rusya ile de siyasi ve ticari ilişkilerinde pazarlık yapabilme gücünü ve fırsatını eline geçirmiştir. Ancak uluslararası ilişkilerde dengeler hızla değişmekte olup, Türkiye kazandığı bu fırsatları çok iyi değerlendirmek zorundadır. Bu fırsatlara rağmen yeni Dönemde ABD'nin anti – terör politikasının Türkiye için olumsuz etkileri de olabilir. ABD'nin haydut ilan ettiği üç devlet Irak, İran ve Suriye Türkiye ile ortak sınıra sahiptirler. Bu ülkeler de ileride bir ABD

²⁴⁶ Türkiye – Avrupa Birliği – ABD,

http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/AB_ABD_TR%2021Mart06.pdf, (3 Mart 2008), s.4 .

²⁴⁷ F. Stephen Larrabee, Ian O. Lesser, **Türk Dış Politikası Belirsizlik Döneminde**, Mustafa Yıldırım (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004, s.204, 214, 215

saldırısının müstakbel hedefleridir. ABD bu operasyonlar için Türkiye’den destek isteyecektir. Dahası zaten sorunlu olan Kuzey Irak ve hala pusuda bekleyen PKK kalıntıları sınır bölgesinde konuşlanmış durumdadır. Dahası İsrail – Filistin çatışmalarının sınırları gerdiği bir ortamda Türkiye – Arap ülkeleri ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Gül, 11 Eylülünü müteakip toplanan İKÖ’ de tüm İslam uluslarına demokratikleşme ve modernleşme çağrısı yapmıştır²⁴⁸.

11 Eylül olaylarının sonuçlarını özetleyecek olursak her şeyden önce teröre karşı uluslararası bir kamuoyu oluşmuştur. Türkiye gibi terörden çok çekmiş ülkelerin terörle mücadele ederken kendilerini dünya kamuoyuna anlatabilmesini kolaylaştırmıştır. ASALA ve PKK terör örgütleri, bugün teröre tepki gösteren ülkeler tarafından senelerce beslenmiş, desteklenmiştir. 11 Eylül olayları aynı zamanda terörle mücadelede uluslararası işbirliğin önemini göstermiştir. ABD’nin Irak’a açtığı savaşta meşruluk zemini kazandırmıştır. 2000 yılından sonra kriz içerisinde kalan Türk ekonomisi, ABD’nin Afganistan müdahalesinde yanında yer alarak elde ettiği yardımlar sayesinde biraz ferahlamıştır. Bu saldırıların devamında ABD, Orta Asya ve Kafkasya’ya bölgelerine girebilmiştir²⁴⁹.

Nitekim ABD, Irak’a karşı girişeceği harekâta Türkiye’den destek istemiştir. 1 Mart 2003’te TBMM’nin (Türkiye Büyük Millet Meclisi) reddetmesiyle sonuçlanan tezkere, Türkiye – ABD ilişkilerini bir süre için germiştir. Türk kamuoyu bu gelişmeden memnun olmuştur. ABD ise tezkerenin reddini müteakip adeta bunun intikamını almıştır. ABD askerlerinin Süleymaniye’de görev yapan birliğimiz askerlerinin başına çuval geçirip rehin almıştır. Dahası Türkiye’nin “Kırmızı Çizgileri” olan PKK sorunu, Türkmenler ve Kerkük şehrinin statüsü gibi konularda Türkiye ve Türk unsurlar en azından belli bir süre dikkate alınmamıştır. Ayrıca Türkiye, savaşa katılmamış olmasına rağmen Irak’ta en çok kayıp veren üçüncü ülke durumundadır. Kimi ABD’li çevreler ise ABD’nin asker kayıplarını Türkiye’ye mal etmiştir. Tezkere reddinin arkasından dönemin Dışişleri Bakanı Gül, apar topar Washington’a gitmiş ve Türkiye’nin üzerine düşeni yapacağını beyan etmiştir. Bunun üzerine ABD 8,5 milyar dolarlık uzun dönemli kredi verilmesi kararını çıkarmıştır. ABD, Türkiye’den Müslüman bir ülke olmasını da hesaba katarak 10 bin asker talep etmiştir. Türkiye ise bu öneriye bölgede bir Kürt devletinin oluşmasını engellemek ve PKK’yı bölgeden temizlemek amacıyla sıcak

²⁴⁸ Akgün, s.32, 33, 122

²⁴⁹ Abdülkadir Baharççek, “11 Eylül Terör Saldırısının Yarattığı Sonuçlar ve Türkiye Açısından Anlamı”, Turgut Göksu, Hasan Hüseyin Çevik, Abdülkadir Baharççek, Ali Şen (Ed.), **1980 – 2003 Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları(219 – 232)**, s.230 – 232

bakmıştır. ABD, bunu sezmiş olsa gerek ki daha sonra bu talebinden vazgeçmiştir. Kabul edilen Irak Anayasası ile Kürtlere geniş bir otonomi tanınmış, Türkmenler ise göz ardı edilmiştir²⁵⁰.

ABD'nin Irak'ı işgalinin üçüncü haftası Irak kuvvetleri çözülmüştür ve Kuzey Irak'taki peşmergeler, Baas rejiminin de çekilmesi sonucu bölgede oluşan otorite boşluğundan yararlanarak önce Kerkük'e ve Musul'a girdiler. Bu şehirlerdeki başta tapu ve nüfus daireleri olmak üzere resmi binaları yağma ve talan ettiler. Böylece Türkmen nüfus kayıtlarını yok etmişlerdir. Bu talandan sonra iki şehirden de çekilmeyen peşmergeler buralara bağımsız kaynaklarca da doğrulanan 300.000 Kürt nüfusunu bu şehirlere yerleştirdiler. Zaten 800.000 olan Kürt nüfusu böylece iyice güçlenmiştir. Türkiye, maalesef 3 milyona yakın Türkmen'e sahip çıkamamış, onları organize edememiştir. Adeta bir nüfus erozyonundan, tahribinden sonra yapılan Irak seçimlerini pek tabi peşmerge grupları kazanmıştır. Ayrıca seçim zamanında Türkmenlere anti demokratik kurallar uygulanmıştır. Mesela şehirlerarası seyahatler, mükerrer oy tehlikesine karşın yasakken Musul ve Süleymaniye'den Kerkük'e gidiş geliş serbestti. Oy pusulalarında Türkmen partilerine yer verilmemiş, az oy pusulası yollanmıştır. Ayrıca bölgedeki boşluğu ne ABD, ne Bağdat Yönetimi ne de peşmergeler doldurabilmiştir. Bölgede 5.000 terörist olduğu ve bunların 2.000 kadarının bölgeye kaydırıldığını düşünürsek PKK bir toparlanma sürecine girmek üzeredir. Ayrıca PKK'lılardan çıkan Amerikan silahları soru işaretleri içermektedir. Türk yetkililer konuya dikkat çekmek istese de göstermelik çabalarla karşılaşmıştır. ABD yönetimi bu umursamazlığına devam etmesi durumunda Suriye, Türkiye ve İran arasında stratejik bir ittifak kaçınılmazdır. ABD bu politikasını devam ettirirse ve İsrail Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulmasına destek verirse Türkiye – ABD ilişkileri ciddi manada gerileyebilir²⁵¹.

Irak'ta parçalanmanın ortaya çıkaracağı "Kürt Devleti" Türkiye, İran ve Suriye'nin itirazları ile karşılaşacaktır. ABD için en önemli ve ciddi sonuçlar doğuracak itiraz Türkiye'den gelecektir. Bölünme bölgede istikrarı sağlayamayacağı gibi yeni istikrarsızlık alanları açacaktır. Ayrıca bir Kürt Devleti, Türkiye'nin sunduğu coğrafi avantajı sağlayamayacaktır. Zira Türkiye Kafkaslar, Boğazlar, Doğu Akdeniz, İran, Süveyş Kanalı, Hazar Havzası, Orta Asya bölgelerine yakın kilit bir mevkidedir. Bunların yanında Kürt devletinin kuruluşunu

²⁵⁰ Akgün, s.93, 94, 113, 115, 146

²⁵¹ Cemalettin Taşkiran, Prof. Dr. Haydar Çakmak, "Kuzey Irak'ta Türk – ABD Politikaları ve PKK Terörü", **Avrasya Dosyası**, Cilt:11 Sayı:2, Mayıs – Haziran – Temmuz – Ağustos 2005, s.75 – 80

sağlamak ABD için yeni bölgesel riskleri beraberinde getirecektir. İsrail ise rezervde tutmakla birlikte Türkiye ile dostluğu, Kuzey Irak'taki bir Kürt devletine tercih edecektir. Bunun iki nedeni vardır. Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerin getirilmesi, İran ve Irak'a karşı güvenlik bakımından sağladığı stratejik derinliktir. Elbette ki bu sebepler ABD, İngiltere ve İsrail'in bölgede bir Kürt devleti kurulmasını istemeyeceği anlamına gelmez. Ancak mevcut koşullar çerçevesinde bir tercih yapma noktasında Türkiye'yi kaybetme ihtimalini göze alamamaktadır²⁵².

10. Türkiye Cumhuriyeti – ABD – Rusya İlişkilerinde Balkanlar

Bu noktada NATO ve Türkiye bağlantılı olarak bir noktaya daha değinmeliyiz. Soğuk Savaşın bitmesinin ardından AB adını alan Avrupa Topluluğu, ABD'nin artık bölgeden çekilmesine dair kanaatler ileri sürerken, Bosna – Hersek katliamında sesi kısalmış ve NATO'nun geç de olsa gelen aktif müdahalesini görmüştür. NATO yeni güvenlik konseptini insan hakları ihlalinin önlenmesi üzerine kurmuştur. Avrupa yine de kendi güvenliğini ve bölgesel güvenliği nüfuz alanında görmek istemiştir. Neticesinde AGSK fikri canlandırılmıştır. Bu durum Türkiye'yi gerek Yunanistan'ın bu durumu Kıbrıs ve Ege konularında kendi lehine kullanması kaygısıyla, gerekse başta Fransa, İtalya, Almanya'nın geçmiş senelerde ASALA, güncel zamanlarda PKK'ya vermiş olduğu desteklerden dolayı tedirgin etmiştir. 1998 yılında ise Viyana'da ilk kez bir araya gelen Avrupa Savunma Bakanları toplantısında, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan anlaşma ile Amsterdam Anlaşması'nda yer alan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın süratle uygulanması, AB'nin uluslararası krizlere müdahale edebilecek ve müstakil hareket edebilecek bir askerî kapasiteye sahip olması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmanın ardından 1999 yılında Washington'da yapılan NATO zirvesinde, NATO-AB ilişkilerinin geliştirilmesine karar verilmiştir. Bu toplantıda, Türkiye gibi BAB üyesi olup AB üyesi olamayan ülkelerin kazanmış olduğu hakların korunmasına da karar verilmiştir. Fakat hâdise şimdilerde giderek farklı bir boyut kazanmaktadır. AB bu kararı yok sayarak AGSK' nın karar mekanizmasında AB üyeleri dışında bir devletin yer almasına müsaade etmemekte, fiilî bir durum oluşturarak derinden ama emin adımlarla AB ordusunu kurmaya doğru ilerlemekte, NATO'yu pasifize etmeye doğru gitmektedir. AGSK, AB'nin ekonomik ve siyasî işlevine bir de askerî boyut katma,

²⁵² Armağan Kuloğlu, **11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye'nin Irak Politikası**, Ankara: Avrasya – Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2002, s.26 – 28

"savunma ve güvenlik" konularında Avrupa'yı ABD'den daha bağımsız hâle getirme çabalarının bir ürünüdür²⁵³.

Sahip olduğu kültür mozaği, çeşitli etnik grupları dolayısıyla hassas bir bölge durumunda olan Balkanlar'da ağır bir insanlık dramı yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde bölgeden uzak kalan Türkiye'yi Balkanlara tekrar yönelten, İslam dünyasının Balkanlardaki merkezi olarak tanımlanan Bosna'da Nisan 1992'de patlak veren savaş olmuştur. Hırvatistan ve Sırbistan arasındaki savaş Bosna'ya da sıçramıştır. Batının da sessiz kalmasıyla Türkiye'de büyük bir kamuoyu oluşmuştur. Kimi çevrelerce Türkiye'nin tepkisi Avrupa'nın içine doğru ilerleyen bir "yeşil kuşak" oluşturması olarak algılanmıştır. ABD ise Sırp'ları kınamakla yetinmiştir. Türkiye bu etnik temizlik karşısında AGİT, İKÖ gibi uluslararası kuruluşları harekete geçirmeye çalışmıştır. Ayrıca iki tarafa da uygulanan silah ambargosunda zaten ellerinde fazla silah bulunmayan Boşnaklara gizlice silah yardımı yapmıştır. Boşnaklar ile Bosnalı Hırvatlar arasında beliriveren çatışmaların sona erdirilmesi konusunda Türkiye – ABD ortak yol izlemiştir. Ayrıca Türkiye'nin ısrarlı önerileri sayesinde Sırp mevzileri NATO hava kuvvetleri tarafından bombalanmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, ABD net tavrını ancak 8 bin masum sivilin hayatına mal olan Srebrenista katliamından sonra ortaya koymuştur. 1995'te Dayton anlaşmasıyla son bulan savaşı Kosova Savaşı izlemiştir. Bu savaşta 1999 NATO'nun müdahalesinde Türkiye de keşif amacıyla 11 adet F – 16 uçağını göndermiş ve kesin bir şekilde tavrını belli etmiştir²⁵⁴.

1991'den sonra Balkanlarda Boşnak – Hırvat – Sırp ve Sloven olarak 350 – 400 bin insanın ölümüne seyirci kalınmıştır. Kosova ile ölüm sayısı 500 bini aşmıştır. 1.5 milyon insan yurdundan, yuvasından ayrılmıştır. Slovenya ve Hırvatistan Büyük Almanya'yı Adriyatik denizine açan, Almanya destek ve egemenliğindeki ülkeler olarak daha hızlı toparlanma ve kalkınma içerisine girmişlerdir. Yugoslavya'nın parçalanması da aynı sebeple Almanlar tarafından desteklenmiştir. AB'nin teşekkülü Balkanların jeopolitik konumunu ve önemini arttırmıştır. AB'nin Ortadoğu ve Asya politikalarında Balkanlar bir güzergâh ve hareket üssü olarak kullanılacaktır. Balkan politikalarında en belirleyici güç odağının AB olacağını görmek hiç de zor değildir²⁵⁵.

²⁵³ Mehmet Ziya Varol (hızl.), 2023 Dergisi, 2001, <http://www.2023.gen.tr/eylul2001/giris.html>, (2 Mart 2008).

²⁵⁴ Erhan Türbedar, "Türk – Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Balkanlar", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 11, Sayı: 2, s.168 – 171, 175

²⁵⁵ Suat İlhan, *Türkiye'nin Zorlaşan Konumu (Uygarlıklar Savaşı – Küreselleşme – Petrol)*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2004, s.160

1990'ların büyük bölümünde Türkiye'nin Balkanlarla yakın ilişkiler geliştirmesinde ABD çıkarlarıyla örtüşen görüşleri dolayısıyla bu devletin desteği, Yunanistan'ın bölge devletleriyle uzlaşmaz tavrı ve son olarak Türkiye'nin böyle bir zemini değerlendirme isteği rol oynamıştır. Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Türkiye – ABD işbirliği Kafkaslar, Orta Asya, Kuzey Irak ve Ortadoğu'da olduğu gibi Balkanlarda da etkili olmuştur. Soğuk savaş sonrası Türkiye Makedonya, Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan'la olumlu ilişkiler içinde olmuştur. Ancak Bulgaristan'la yaşanan batı Trakya Türkleri konusunda bir gerginlik yaşanmış, bu gerginlikte ABD, Türkiye'yi desteklemiştir. Bölgedeki ABD – Türkiye işbirliği, bölge ülkelerini mutlu ederken Yugoslavya, Yunanistan ve bölgede etkinliği yok denecek kadar az olan Rusya'yı rahatsız etmiştir. ABD'nin Türkiye'ye olan desteğinin arkasında Doğu Avrupa ve Balkanlarda Rusya'nın nüfuzunu engellemek ve söz konusu bölgelerde Almanya'nın artan etkinliğini dengelemek vardır. Yunanistan, 1996 yılında sert tutumunu sona erdirmiş, Arnavutluk ve Makedonya'nın önemli ticari ortakları durumuna gelmiştir. 1980'li yıllarda yatırımlarını Ortadoğu'ya yönlendiren girişimciler, 1990'larda geniş alanları ve doğal kaynakları nedeniyle daha cazip pazar fırsatları sunan Orta Asya'ya yönelmişlerdir²⁵⁶.

Türkiye 2000'li yıllarda da Balkanlardaki gelişmeler ilgisi devam etmiştir. 2001'de Makedonya'da çıkan çatışmaların çözüme kavuşmasında Türkiye çaba göstermiştir. ABD de aynı tavrı takınmıştır. Ohri Anlaşmasıyla çatışmalar durmuştur. 11 Eylül sonrası ABD'nin Balkanlara ilgisi azalmış, Türkiye ise tam tersine bölgeye daha yoğunlaşmıştır. 2004 – 2005 yıllarında Türkiye tarafından Bulgaristan, Arnavutluk, Bosna – Hersek, Sırbistan – Karadağ, Makedonya'ya üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. ABD bölgeyi AB'ye terk etmiş böylece mali bir yükten de kurtulmuştur. Türkiye ise Avrupa'nın doğal uzantısı olarak gördüğü Balkanlarda aktif olmak durumundadır. Genelde örtüşen ABD – Türkiye Balkan politikaları, 2005'te ABD'nin Romanya'da asker bulundurma anlaşmasından Türkiye rahatsız olmuştur. Türkiye bu hamlenin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde değişikliğin bile gündeme geleceğini düşünmektedir²⁵⁷.

²⁵⁶ İlhan Uzgel, "Türkiye ve Balkanlar: İstikrarın Sağlanmasında Türkiye'nin Rolü", **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (drl.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002, s.87, 89, 90, 115, 118

²⁵⁷ Erhan Türbedar, "Türk – Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Balkanlar", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 11, Sayı: 2, s.176 – 180

11. Karadenizde Türkiye Cumhuriyeti– Rusya – ABD

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Avrasya'daki yeni rolünün temel taşlarından birisi olacak şekilde, Karadeniz'e kıyıdaş ülkeleri ekonomik işbirliği ve gelişme çerçevesinde bir araya getirecek bir bölgesel örgüt kurulması fikriyle KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği) doğmuştur. 1992'de devlet başkanları düzeyinde Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'ın çevre, enerji, turizm, eğitim ve vergilendirme alanlarında işbirliğini sağlamaya yönelik ilk metin İstanbul'da imzalanmıştır. Aynı gün Helsinki Nihai Senedi ve AGİT prensiplerinin taraflar arasındaki ilişkilerde üstün olması benimsenerek imza edildi. Ekonomik olarak ifade edilen örgütün siyasi platformda bölge barışı ve güvenliğine de katkı sağlaması beklenmektedir. Bölgenin önemi, enerji koridorunda bir güzergâh olmasından, NATO ve AB'nin Karadeniz'in Batı kıyılarına kadar genişlemiş bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin soğuk savaş sonrası dengelerde Boğazların güvenliğini sağlaması açısından da önemlidir. Türkiye, bahsedilen örgütle bölgede etkinlik kazanmayı hedeflemiştir. Üyeleri tarafından örgüt, uluslararası zeminde tanınmanın yer almanın heyecanı ile olumlu karşılanmıştır. Örgütün değeri yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı 11 Eylül'den sonra önem kazanacaktır. Bölgeye ABD ve Rusya'nın aktif bir ilgisi vardır. Örgüt bünyesinde Blackseafor (Karadeniz Gücü) ve Blacksea Harmony(Karadeniz Uyumu) projelerini yürütmektedir. Sonuçta baskın bir netice vermese dahi AB'nin dışladığı bir Türkiye AB üyesi olan örgüt mensuplarıyla ilişkilerini sıcak tutma imkânına sahip olacaktır. Avrupa – Atlantik güvenlik sisteminden dışlandığını hissettiği takdirde aynı durum Rusya için de geçerlidir²⁵⁸.

12. Türkiye'nin ABD ve Rusya İlişkilerine Etki Eden Diğer Olaylar

Bosna ve Çeçen krizleri Batının İslami değerlere sahip ülkelere yaklaşımındaki tarafsızlığını göstermiştir. Buna paralel olarak Türkiye'de 1996 yılında Refah Partisi büyük bir oy artışıyla seçimlerden birinci parti olarak çıkmış ve Doğru Yol Partisiyle koalisyon hükümeti kurmuştur. 28 Şubat darbesi olarak anılan süreç sonucunda söz konusu hükümet istifaya zorlanmıştır. Bununla beraber kamuoyunun Batı'ya olan tepkisi sönmemiştir²⁵⁹. Bu dönemde D – 8 teşkilatı kurulmuştur. Örgüt, dünya ekonomisi içinde, gelişmekte olan ülkelerin

²⁵⁸ Emel G. Oktay, "Türkiye'nin Avrasya'da Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", **Türkiye'nin Avrasya Macerası**, Mustafa Aydın (derl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2007, s.213, 214, 219, 220, 222, 226, 228, 232, 240

²⁵⁹ Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s.336, 337

konumunu iyileştirmek; ticarî ilişkilerdeki fırsatları genişletmek ve yenilerini oluşturmak; uluslararası düzeyde alınan kararlara katılımı artırmak ve daha iyi bir yaşam düzeyi elde etmek hedeflerini öngörmüştür. Örgüt üyeleri Türkiye, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya ve Pakistan'dır.²⁶⁰

Türkiye – Yunanistan arasındaki sorunlar, ABD ile ilişkilere de yansımıştır. Amerika açısından bu sorunlar Türk – Amerikan ilişkilerine zarar veren konulardır. Ayrıca NATO üyesi iki devletin birbiriyle uyuşmaması akıl karı değildir. Türkiye'ye göreyse Türkiye'yi kontrol altında tutabilmek adına Avrupa'nın ve ABD'nin Türk – Yunan düşmanlığının devam etmesine göz yumduğudur. Ayrıca Yunanistan'ın hamleleri neticesinde iki ülke arasındaki sorunlar Türkiye – Rusya ilişkilerini de ilgilendirmektedir. Öyle ki, Yunanistan bazı devletlerle Türkiye karşıtı bir izlenim veren anlaşmalar imzalamıştır. 1990'ların başında Bulgaristan'la, 1991'de İran, 1995'te de Suriye ve Rusya, 1996'da Ermenistan ile askeri içerikli anlaşmalar imzalamıştır²⁶¹.

Ayrıca Türk Amerikan ve hatta Rus ilişkilerinden bahsederken AB ilişkilerine de değinmek gerekir. Bir görüşe göre ABD, Türkiye'nin AB üyeliğine samimi bir destek vermektedir. Zira Amerika, bu üyelik sayesinde piyasa ekonomisi ve demokrasinin yerleşeceğini düşünmektedir. Ayrıca Almanya'nın liderlik konumunun güçlendiği bu süreçte İngiltere'yle beraber Türkiye'nin kendilerinden yana bir siyaset izleyeceğini ummaktadır. Bir nevi ABD AB'yi kendi yörüngesinde tutabilmek ve dünya coğrafyasındaki nazik konumu itibarıyla önemli bir ülke olan Türkiye'yi kendisine daha yaklaştırmak adına birliğe üyeliğini desteklemektedir. Ayrıca ordusu henüz oturmamış bir birliğe karşın Türkiye güçlü, nicelik sahibi ve günceli takip eden bir orduya sahiptir²⁶².

Bu konudaki bir başka görüşe göre ise Türkiye – ABD ilişkileri, ekonomik ilişkiler dışında AB unsurunu göz ardı edebilecek, ondan bağımsız olabilecek kadar güçlü, eski ve birbirine bağlıdır. Ortadoğu, Kafkaslar, Orta Asya ve Doğu Akdeniz bölgelerindeki yoğun çıkarları dolayısıyla Türkiye'ye göstermelik bir destek verilmektedir. Bunun en net örneği, Kıbrıs Rum Yönetiminin 1959 Zürih Belgelerine aykırı gelerek AB'ye Kıbrıs Cumhuriyeti olarak

²⁶⁰ DPT, D – 8, <http://www.dpt.gov.tr/dei/d8/d8.htm> (5 Mart 2008).

²⁶¹ Uslu, **Türk – Amerikan İlişkileri**, s.334 – 335

²⁶² İter Turan, "Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri", Murat Metinsoy – Mustafa Eroğlu (hızl.), **Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, 1. Basım, İstanbul: Don Kişot Yayınları, 2004, s.160 – 162

başvurması ve birliğe kabul edilmesi vardır. Söz konusu dönemde ABD başkanı Kıbrıs özel temsilcisi R. Holbrooke, bu başvuruyu desteklediklerini açıklamıştır²⁶³.

13. Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikasına Etkileri

Önceki sayfalarda da belirtildiği gibi 1999'da Kosova hunhar Sırp saldırılarına uğramıştır. Aynı yıl yoğun Amerikan baskısı karşısında Yugoslav lider Miloseviç, NATO'nun Kosova'da asker konuşlandırılmasına ve bölgenin BM komisyonu tarafından yönetilmesini öngören anlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Miloseviç, 2001'de Lahey'deki uluslararası savaş suçları mahkemesine teslim edilmiş ancak mahkeme tamamlanamadan ölmüştür. 2002 yılında parlamentosunu seçen Kosova'da iki yıl sonra Arnavutların Sırlara saldırması sonucunda tekrar ortam elektrikleşti. Sırbistan bölgeyi bölünmez bir parçası olarak görürken BM Kosova temsilcisi Kosova'ya gözetim altında bağımsızlık öngören planını açıklamıştır. Rusya, BM Güvenlik Konseyinde bu tasarıyı reddetse de Şubat 2008'de bölge bağımsızlığını ilan etmiştir²⁶⁴.

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi başta Amerika, Rusya, Çin olmak üzere değişik şekillerde yorumlanmıştır. Bir görüşe göre bu bağımsızlık dünyanın diğer sorunlu bölgelerine emsal teşkil edeceği dile getirilmiştir. Sırbistan, bu argümanı kullanarak destek bulmayı ümit etmektedir. Kendi stratejik çıkarları dolayısıyla Rusya da aynı görüşleri paylaşmaktadır. Sorun, ABD ile Rusya arasındaki soruna dönüşmüştür. Batının da onayladığı bağımsızlığın ardından buna benzer talepler gelmiştir bile. Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya, Macarlara Romanya içinde bir özerkliğin talebi gösterilebilir. Bir görüşe göre de bu gelişme doğrudan böyle bir netice doğurur demek doğru değildir²⁶⁵. Türkiye ise konu hakkında süreç içerisinde kendi hassas sorunları dolayısıyla sessizliğini korumuş ancak ABD'nin bağımsızlığı tanımalarını müteakip o da bu durumu onaylamıştır²⁶⁶.

Sonuç olarak özellikle 11 Eylül'den sonra ve Irak savaşını müteakip, Amerika için Rusya, Müslüman Dünyası, Orta Asya, Hazar Havzası, İran Körfezi, Irak ve Ortadoğu özel bir stratejik önem taşımaya devam edecektir. Müslüman ağırlıklı bir Ortadoğu ve ABD'nin 20 –

²⁶³ İ. Reşat Özkan, **Türkiye'nin Dış Politika Sorunları**, 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1999, s.52 – 56

²⁶⁴ Kosova Bağımsızlığını İlan Etti, 17 Şubat 2008,

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/02/080217_kosovo_2update.shtml , (18 Mart 2008).

²⁶⁵ Türbedar, "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Muhtemel Etkileri", **Stratejik Analiz Sayı:95 Mart 2008**, s.29 – 31

²⁶⁶ "Türkiye, Kosova'yı Taniyan İlk 12 Ülke Arasında", 18 Şubat 2008, <http://www.haberler.com/turkiye-kosova-yi-taniyan-ilk-12-ulke-arasinda-haberi/> , (18 Mart 2008).

30 senelik daha petrol ihtiyacı ve sömürgeci kapitalizmi söz konusudur. Bosna, Kosova ve Karadeniz’de soğuk savaşın ardılı problemler mevcuttur. Tüm bu bölgeler ve sorunlar jeopolitik ve jeostratejik açılardan Türkiye’nin yakın çevresinde ve ilgi alanında yer almaktadır. Türkiye’nin bu bölge ve halklarıyla tarihi, kültürel, sosyolojik, ekonomik, siyasi, askeri ve manevi bağları vardır. Dolayısıyla Türkiye ve ABD birbirlerine bu yapıda ihtiyaç hissetmektedirler. Bu Türkiye’ye sorumluluklar yüklediği gibi yeni nüfuz imkânları da sağlayacaktır²⁶⁷.

Bundan başka, başta Rusya, Çin ve AB’nin genel olarak Avrasya diye nitelendirilen coğrafyada etkin olma isteği açıktır. Akil ve tutarlı bir dış politika, Türkiye’ye uluslararası siyaset arenasında en saygın ve yetkin bir konum kazandırabilecektir.

²⁶⁷ Özdem Sanberk, “Yirmibirinci Yüzyılda Türk Amerikan İlişkileri”, **Türkiye Günlüğü Güz 2007 91**, s.9, 10

SONUÇ

Türkiye, soğuk savaş sürecinde edinmiş olduğu tecrübeler sayesinde bugün bütün imkânlarıyla çok yönlü bir dış politika gütmektedir. Buna değişen konjonktür de katkı sağlamaktadır. Örneğin bundan birkaç yıl öncesine kadar PKK terör örgütü sebebiyle Suriye ve İran ülkeleriyle sorunlar yaşarken bugün Türkiye, Suriye'nin İsrail'le barışı için arabulucu fonksiyonunu yerine getirmeye çalışmaktadır. Aynı şekilde ABD tarafından şer ekseninde ilan edilen bu devletler, NATO'nun önemli bir üyesi ve bölgesel güçlerden olan Türkiye'nin tarafında olmak durumunda kalmışlardır. Türkiye de geçmişten gelen tecrübeleriyle bölgedeki savaş veya çatışmaların kendi ekonomisi ve güvenliğine getirmiş olduğu maliyetlerin farkındadır. Aynı zamanda bir Asya devleti olan İran'ın nükleer enerji kullanımı noktasında Türkiye'nin diplomasiden yana olması bu bağı güçlendirmektedir. Bahsi geçen konuda Rusya, Çin ve AB ülkeleri de diplomasiden yanadır. Böylece Türkiye, olası askeri bir müdahalenin maliyetlerinden kurtulmakta, dünya devleriyle aynı istikamette hareket etmekte ve son olarak bölgesinde güvenin teminatı olmaya devam etmektedir.

Balkanlarda soğuk savaş sonrası yaşanan gerginlikler bölgede ABD'nin etkisini bir kez daha göstermiştir. Rusya son olarak Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasından büyük rahatsızlık duymuştur. Zira Balkanlar'da tarihten gelen bağlarıyla bir nevi hamiliğini yapmış olduğu Sırbistan'dan önce Karadağ'ın daha sonra Kosova'nın bağımsızlığını kazanması Rusya'nın bölgede yok denecek kadar az nüfuzuna sahip olması anlamına gelmektedir. Ayrıca oluşan yeni haritaya bakıldığında AB Balkanlar'ın içini çevrelemiş ve burayı tatlı sert de olsa kendi değerleriyle absorbe etmeyi tasarlamaktadır. Türkiye, Kosova'nın bağımsızlığını tanımak noktasında endişe yaşamıştır. Çünkü kendi sınırlarında manipülasyonlara açık alanlar vardır. ABD ve AB'nin bağımsızlığı tanınması üzerine Türkiye de Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak tanımıştır.

Kafkaslarda yaşanmakta olan Rusya – Gürcistan gerginliği Güney Osetya ve Abhazya sorunlarıyla ete kemiğe bürünmüştür. Söz konusu iki bölge bağımsızlığını ilan etmiş ve Rusya tarafından tanınmıştır. Ancak bu durum ABD, AB tarafından kınanmıştır. Türkiye Balkanlar'da yaşadığı endişeyi burada da yaşamış ve bağımsızlıkları tanımamıştır. Ancak Rusya ile sürtüşmelerden kaçınan Türkiye sert söylemlerden uzak durmayı tercih etmiştir.

Orta Asya'da Türkiye, enerji projeleri ağırlıklı olmak üzere yer almaktadır. Bölgede Rusya'dan sonra bölgedeki ikinci büyük yatırımcı konumundadır. Bölgede Sovyet kültür politikasının bir neticesi olarak yerleşmiş olan Rus kimliğini hissettirmeden kırmaya çalışan Türkiye, şimdilik hedeflerini kültürel ve ekonomik düzlemde devam ettirmektedir. Ancak ileriye yönelik olarak Türkiye'nin bu bölgede siyasi olarak aktif olmaya çalışması elzemdir.

Orta Asya, Kafkaslar, Ortadoğu için Türkiye ayrı bir önem ifade etmelidir. Çünkü temel gereksinimlerinden olan hidrokarbon kaynakları ve taşınma yolları açısından Türkiye güzergâhların tam ortasında yer almaktadır. Orta Asya için Rusya hegemonyasının kırılması, Güney Kafkasya ülkeleri olan Azerbaycan özellikle Gürcistan için üzerlerindeki Rus nüfuzunun azalması, bağımsızlıklarının pekişmesi için Türkiye rotası çok önemlidir. Yine Ortadoğu' da İran'a uygulanan ambargonun kaldırılma ihtimali, yine bölge ülkelerinin ekonomik olarak batıyla bütünleşme olasılığı Türkiye'nin önemine önem katacaktır. Türkiye, bu enerji hatlarını Balkanlar üzerinden Avrupa'ya uzatacaktır. Böylece Türkiye hem stratejik önemini konumu sayesinde arttıracak, hem de enerjiden kaynaklanan bütçe açıklarını kapatma fırsatını yakalayacaktır. Enerji konusunda Rusya'nın etkisini azaltacak her türlü projeye ABD destek vermektedir. Bakü – Tiflis – Ceyhan, Bakü – Tiflis – Erzurum hatları bunlara örnektir. Aynı zamanda Bakü – Tiflis – Kars demir ipekyolu inşası da vardır ki Rusya – Gürcistan savaşı sebebiyle şimdilik akamete uğramıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan ortamda Türkiye, yalnızlığın ve bloklaşmanın tecrübelerini yaşamış, ilerleyen zamanlarda her türlü olumlu, olumsuz aşamalardan, tecrübelerden geçmiştir. Yaşananlar göstermiştir ki, Türkiye, ilk olarak kendi çıkarlarını korumalıdır. Bağlı olduğu anlaşmaların hükümlerini yerine getirirken aşırı söylemlerden kaçınılmalıdır. Sorgulamadan izlenecek ABD politikaları geçmişin tekrarını kaçınılmaz kılacaktır. Rusya ile düşmanlık veya korku üzerine kurulan ilişkilerse dış politikada kısırlık oluşturmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Türkiye, gereksiz gerilimlerden kaçınarak çok zor bir denge olsa da her iki devletle mümkün olan her alanda ilişkilerini geliştirmelidir. Bu süreç içerisinde potansiyelini değerlendirmelidir, bölgesi başta olmak üzere Müslüman ve Türk kimliğini de kullanarak dünya genelinde ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda nüfuzunu artırmak adına cesur hamlelerde bulunmalıdır.

Unutmamak gerekir ki, ABD'de hatırı sayılır bir Türk diasporası oluşmaya başlamıştır. Rusya, Orta Asya'da siyasette dışında her alanda Türkiye'yi görmektedir. Türkiye, zor

coğrafyası, sorunlu komşuları dolayısıyla uluslararası kamuoyunu kullanabilmek adına söz konusu iki ülkeyle tatlı sert ilişkiler içerisinde olabilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin fonksiyonu düşünüldüğünde Kıbrıs konusu gibi Türkiye açısından kritik konular iki ülkenin önemini göstermektedir. Ancak Türkiye, etkin olmak istiyorsa bu kurumlara ciddi mesajlar verebilecek oluşumlar içerisinde veya bu oluşumların başlatıcısı olabilmelidir.

Türkiye ve dünya koşulları, soğuk savaş başlangıcından ve bitiminden itibaren oldukça farklılaşmıştır. Dünya, gelişen ulaşım ve bilişim imkânlarıyla çok farklı bir konsepte adapte olmaktadır. Dolayısıyla üretimden, siyasete, ekonomiye her gelişme yoğun bir etkileşimi, olumlu veya olumsuz tepkileri kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye, geçmişten gelen tecrübesiyle kutuplaşmalardan kaçınmalıdır. Ekonomik anlamda istihdam sağlayan yatırımlar yapılmalı ya da bu yatırımları ülkeye çekmelidir. Ekonominin düzelmesiyle çağın gereksinimi olan uzay teknolojileri ve savunma sanayine olan yatırımlar, ar – ge çalışmaları hızlandırılmalıdır. Yeni yüzyılda küresel ısınmanın ve biyoyakıt aşırı yönelimin neticesinde yaşanan gıda krizlerine karşı Türkiye gerekli önlemlerini almalıdır. Bunun yanı sıra potansiyelini akıl politikalarla kullanarak hatırı sayılır bir gıda üreticisi ve ihracatçısı olabilmelidir.

Sayılan iç dinamikleri sağlayabildiği takdirde Türkiye, olumsuzluklarda dahi kazanmasını bilen, geleceğe her bakış açısından açılıma sahip bir ülke olacaktır. İstikrarlı bir performans sağlandığı takdirde Adriyatik'ten Çin'e bir Türk birliği, yine Ortadoğu ve Afrika destekli bir D – 8 ve bunların nüfuzunu elinde bulunduracak en azından burada hatırı sayılır bir ağırlığı olacak Türkiye'nin AB'ye dair mesajları ve yaptırımları daha etkin olacaktır. Kâğıt üzerindeki kadar kolay olmayacak bu evreler, Türkiye'nin sıradanlıktan kurtulması için geçmesi gereken fazlardır. Ayrıca sadece Türkiye değil bu oluşumlara muhatap ülkelerin de aynı aşamalardan geçeceklerini, bu ülkelerin karşılıklı girişimlerinin ve eylem planlarının olgunlaşmasını da hesaba katmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- ACAR, Cemal. **Soğuk Savaş Süper Güçlerin Hâkimiyet Kavgası**. 1. Baskı. İstanbul: Ötüken, 1991.
- AKALIN, Cüneyt. **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – 1**. 1. Basım. İstanbul: Kaynak, 2003.
- AKGÜN, Birol. **11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye**. 1. Baskı. Konya: Tablet Kitabevi, 2006.
- ALPKAYA, Gökçen. **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**. İstanbul: Kavram Yayıncılık, 1996.
- ARMAOĞLU, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1 – 2: 1914 – 1995**. 15. Baskı. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005.
- ARMAOĞLU, Fahir. **Belgelerle Türk – Amerikan Münasebetleri**. 1. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- ATAÖV, Türkkaya. **Amerika, Nato ve Türkiye**. 2. Baskı, Ankara: Aydınlik Yayınevi, 1969.
- BAĞCI, Hüseyin. **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**. 2. Baskı, Ankara: METU Press, 2001.
- BEHBEHANİ, Hashim S. H. **The Soviet Union and Arab Nationalism 1917 – 1966**. 1. Basım, London: KPI Limited, 1986.
- BİLA, Fikret. **Santraç Tahtasındaki Yeni Hamleler**. 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2004.
- BİLGİN, Mert. **Avrasya Enerji Savaşları**. 2. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- BOSTANOĞLU, Burcu. **Türkiye – ABD İlişkilerinin Politikası**. Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- BÖLÜGİRAY, Nevzat. **Özal Döneminde Bölücü Terör (1983 – 1991)**. 1. Basım, Ankara: Tekin Yayınevi, 1992.
- CAŞIN, Mesut Hakkı, Uğur ÖZGÖKER, Halil ÇOLAK. **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi Avrupa Birliği**. 1. Baskı, İstanbul: Nokta Kitap, 2007.
- CHOMSKY, Noam. **“ABD'nin Irak Politikası: Güdüler ve Sonuçlar”**, Amerika'nın Irak Savaşı, Arnove Anthony (hızl.) 2. Basım, İstanbul, Aram Yayıncılık, s.97 – 98
- ÇAY, Abdulhaluk M. **Her Yönüyle Kürt Dosyası**. 1. Baskı, Ankara: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- ÇEÇEN, Anıl. **Türkiye ve Avrasya**. Ankara: Fark Yayınları, 2006.

- DEDEOĞLU, Beril. **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**. 1. Basım, İstanbul: Derin Yayınevi, 2003.
- DEDEOĞLU, Beril. **Adım Adım Avrupa Birliği**. 1. Basım, İstanbul: Okumuş Adam, 2006.
- DPT. **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)**. Ocak 1995.
- ERSOY, Hamit, Lale ERSOY. **Küreselleşen Dünyada Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**. 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002.
- ERTEKİN, Bülend Aydın. **Amerika'nın Küreselleşen Hâkimiyeti ve Saldırı Planı**. 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- EVANS, Graham, Jeffrey NEWNHAM. **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü – The Penguin Dictionary of International Relations**. H. Ahsen Utku (çev.). 1. Basım, İstanbul: Gökkuşbu, 2007.
- FIRAT, Melek M. **1960 – 1971 Arası Türk Dış Politikası**. 1. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- GİRGİN, Kemal, Işık BİREN. **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti**. 2. Baskı, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2002.
- GÖNLÜBOL Mehmet, Cem SAR, Ahmet Şükrü ESMER, Oral SANDER, A. Haluk ÜLMAN, A. Suat BİLGE, Duygu SEZER, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919 – 1965**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:279, 1969, Ankara.
- GÖZEN, Ramazan. **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**. 1. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2000.
- GÖZEN, Ramazan. **Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk ve 11 Eylül**. 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- GÜLER, Yılmaz. **Dünya Stratejik Enerji Kaynakları Enerji Stratejileri ve Türkiye**. 1. Baskı, İstanbul: Kitap Matbaası, 2003.
- GÜRÜN, Kamuran. **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası (1939'dan günümüze kadar)**. 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 531
- HAAS, Mark L. **The Ideological Origins of Great Power Politics 1789 – 1989**. 1. Baskı, New York: Cornell University Press, 2005.
- HALE, William. **Türk Dış Politikası 1774 – 2000**. Demir Petek (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- HEKİMOĞLU, Asem Nauşabay. **ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya Rusya'nın Dış Politikası**. 1. Basım, İstanbul: Vadi Yayınları, 2007.

- HYLAND, Francis P. **Armenian Terrorism The Past, The Present, The Prospects.** 1. Baskı, San Francisco: Oxford, 1991.
- İBRAHİMOV, Aydın, Mustafa MUTLUER, **Kafkasya’da Desintegrasyondan Bütünleşmeye Doğru Gelişmeler ve Türkiye’nin Rolü**, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı 3 – 5 Temmuz 2002, ODTÜ,1. Basım, Ankara, Çantay Kitabevi, 2003, s.117 – 122
- İLHAN, Suat. **Türkiye’nin Zorlaşan Konumu (Uygarlıklar Savaşı – Küreselleşme – Petrol).** İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2004.
- İZMİR, M. Ali. **Yeni Dünya Düzeni.** 1. Basım, İstanbul: Gündem Yayınları, 2003.
- JONSON, Lena. **Russia and Central Asia A New Web of Relations.** 1. Basım, London: Royal Institute of International Affairs, 1998.
- KAYA, Sezgin. **Rusya’nın Yeni Güvenlik Politikaları ve Kafkasya’nın Önemi.** Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu 6 – 7 Mayıs 2004, Değişen Dünyada Türkiye’nin Önemi Cilt: II, Bursa, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları NO:7, 2004.
- KAYNAK, Mahir. **Amerika 11 Eylül Afganistan Irak.** 1. Baskı, İstanbul: İlk Yayınları, 2003.
- KEKEVİ, Serkan. **Batı’nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası.** 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
- KNUTSEN, Torbjørn L. **A History of International Relations Theory.** 2. Basım, New York: Manchester University Press, 1997.
- KOLOBOV, OLEG A, Aleksandr, A KORNİLOV, Fatih ÖZBAY, **Çağdaş Türk Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992 – 2005).** Osmanov Elnur, İmanov Vügar, Memmedov Ramil (çev.), İstanbul: Tasam Yayınları, 2006.
- KONA, Gamze Güngörmüş. **Türkiye – Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları.** İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2005.
- KULOĞLU, Armağan. **11 Eylül Sonrası Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye’nin Irak Politikası.** Ankara: Avrasya – Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2002.
- LAÇİNER, Sedat. **Türk – Ermeni İlişkileri.** 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004.
- LARRABEE, F. Stephen, Ian O LESSER. **Türk Dış Politikası Belirsizlik Döneminde.** Yıldırım Mustafa (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
- MƏMMƏDLİ, Atamoğlan. **Ermənilərin Gerçek Tarixi.** 1. Baskı, Bakü: ELM Yayınevi, 2005.

- MİKAİL, Elnur Hasan. **Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası**. 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- MÜTERCİMLER, Erol. **21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye – Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli**. 1. Basım, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1993.
- MÜTERCİMLER, Erol, Mim Kemal ÖKE. **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**. 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- OĞUZ, Esedullah. **Afganistan**. 1. Baskı, İstanbul: Cep Kitapları, 1998.
- OĞUZ, Gonca. **Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi**. 1. Basım, Bursa: Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları No:7, 2004.
- OKUR, İbrahim. **Soğuk Savaş Gözetlerken Terör Dünyaya Nasıl Yayıldı? Türkiye Nasıl Kuşatıldı?**. 1. Baskı, İstanbul: Okursoy Yayınları, 2002.
- OLSON, Robert. **Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri 1979 – 2001**. Elik Süleyman (çev.), Ankara, Orient Yayınları, 2005.
- ORKUNT, Sezai. **Türkiye – ABD Askeri İlişkileri**. 1. Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978.
- ÖZER, Ahmet. **11 Eylül ABD Türkiye ve Küreselleşme**. 1. Baskı, İstanbul: Peri Yayınları, 2003.
- ÖZKAN, Abdullah. **Türkiye'deki Amerika**. 1. Baskı, İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- ÖZKAN, İ. Reşat. **Türkiye'nin Dış Politika Sorunları**. 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1999.
- PATERSON, Thomas G, J. Garry CLIFFORD, Kenneth J. HAGGAN. **American Foreign Policy**. 3. Edition, Toronto: D. C. Heath and Company Yayınevi, 1987.
- PURTAŞ, Fırat. **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**. 1. Basım, Ankara, Platin Yayınevi, 2005.
- SANDER, Oral. **Türk – Amerikan İlişkileri 1947 – 1964**. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 427, Ankara,1979.
- SANDER, Oral. **Siyasi Tarih: 1918 – 1994**. 5. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- SARAY, Mehmet. **Türkiye ve Yakın Komşuları**. 1. Basım, Ankara: Divan Yayıncılık, 2006.
- SHLAPENTOKH, Vladimir, Joshua WOODS and Eric SHİRAEV, **America Sovereign Defender or Cowboy Nation?**. 1. Baskı, Burlington: Ashgate Publishing Company, 2005.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası (1964 – 1980)**. 1. Baskı, İstanbul: Der Yayınevi, 1995.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk. **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**. 1. Baskı, İstanbul: Der Yayınevi,2006.

- SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası İlişkilere Giriş**. 1. Basım, İstanbul: Der Yayınları,2002.
- TAŞÇIOĞLU, Ömer Lütfi. **ABD'nin Küreselleştirme Politikaları İran Krizi ve Türkiye'ye Biçilen Rol**. 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2006.
- Telli, Ferhat (hızl.). **İdeolojilerin Dünya Savaşı Soğuk Savaş**. İstanbul: YGS Yayınları, 1998.
- TEZKAN, Yılmaz. **Kadim Komşumuz Rusya**. 1. Baskı, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001.
- TOKATLI, Orhan. **Kırmızı Plakalar Türkiye'nin Özallı Yılları**. 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999.
- TOPUR, Tuncer. **Yıkımın Adı Barış Ortadoğu**. 1. Basım, İstanbul: Okumuş Adam, 2006.
- TUNÇ, Hakan. **Amerika'nın Irak Savaşı**. 1. Basım, İstanbul: Harmoni Yayınevi, 2004.
- TÜSİAD. **Türkiye – Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**. İstanbul: Yayın No. TÜSİAD – T/99 -264, Haziran 1999.
- UÇAROL, Rifat. **Siyasi Tarih (1789 – 2001)**. 6. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- USLU, Nasuh. **Türk – Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**. 1. Baskı, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.
- USLU, Nasuh. **Türk Amerikan İlişkileri**. 1. Basım, İstanbul: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.
- WEBBER, Mark. **The International politics of Russia and the Successor States**. 1. Basım, New York, Manchester University Pres, 1996.
- YANAR, Savaş. **Türk – Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**. 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.
- YAPICI, Utku. **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**. 1. Basım, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004.
- İki Tarafın Bakış Açısından Türk – Arap Münasebetleri**. 1. Basım, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.
- YETKİN, Çetin. **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**. 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995.
- YILMAZ, Murat, Ahmet Emin DAĞ, Fatma TUNÇ, Aslıhan AKMAN, Ruşen ÖZKAN, Can DİCLE, Ayşen BAYLAK, **Irak Baas Diktatörlüğünden Amerikan Hegemonyasına İnsani Durum**. 1. Baskı, İstanbul: İ.H.H. Yayınları, 2003.

Makaleler:

- ABUSHEV, Kavus. **The Nagorno Karabakh Conflict As a Part of The “New” Eurasian Geopolitics**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 60 – 3.

ARAL, Berdal. “**Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik ya da Kopuş**”. Sezai İhsan ve Dağı İhsan (Ed.), Kim Bu Özal? (219 – 247).

ARI, Tayyar. “**Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler**”. Bal İdris (Ed.), 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası (729 – 751).

ATAÖV, Türkkaya. “**Turkey’s expanding relations with the CIS and Eastern Europe**”. Turkish Foreign Policy: New Prospects ed. Clement H. Dodd (Cambridgeshire: TheEothen Press – 1992) 88 – 117 Aktaran: Robert Olson, Türkiye’nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri 1979 – 2001, Süleyman Elik (çev.), Ankara, Orient Yayınları, 2005, s.86

BAĞCI, Hüseyin. **Soğuk Savaş Dönemi Bitiminin Türkiye’nin Uluslararası Konumu Üzerine Etkileri**. Dış Politika Bülteni, C:III, No:2, Eylül 1991.

BAHARÇİÇEK, Abdülkadir. “**11 Eylül Terör Saldırısının Yarattığı Sonuçlar ve Türkiye Açısından Anlamı**”. Göksu Turgut, Hasan Hüseyin Çevik, Abdülkadir Baharçipek, Ali Şen (Ed.), 1980 – 2003 Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları(219 – 232).

BEAT, Maria. “**Türk – Rus İlişkileri (1991 – 2001)**”. Stratejik Analiz Cilt: 2, Sayı:19, Kasım 2001.

CAFERSOY, Nazim. “**Rusya’nın Orta Doğu Politikasında Irak**”. Özdağ Ümit, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen (derl.), Irak Krizi (2002 – 2003), Asam Yayınları: 57, Orta Doğu Araştırmaları Dizisi: 4, Ankara: 2003.

CANBOLAT, İbrahim S. “**Avrupa Birliği ve Türkiye**”. İdris Bal (Ed.), 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası (213 – 257), 3. Baskı, Ankara: Agam ve Lalelazar Kitabevi, 2006.

ÇAĞRI, Erhan. **Türkiye – ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi**. İdris Bal (Ed.), 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası (139 – 151).

ÇELİKPALA, Mitat. **1990’lardan Günümüze Türk – Rus İlişkileri**. Avrasya Dosyası Cilt 13 Sayı 1, 1. Basım, Ankara: Avrasya Dosyası, 2007.

DEMİRKIRAN, Özlem. **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Yıl/Volume:3, Sayı/Issue:5, 79 – 82, 2007.

EFEGİL, Ertan. “**Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi**”. Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği, Efeğil Ertan, Kılıçbeyli Elif Hatun, Akçalı Pınar (hızl.), İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2004.

ESPOSITO, John L, James P. PISCATORI. “**The Global Impact of Iranian Revolution: A Policy Perspective**”. Esposito John L. (Ed.), The Iranian Revolution Its Global Impact, 1. Basım, Florida: The Florida International University Press, 1990.

- GÖZEN, Ramazan. **“Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika”**. İhsan Sezai ve İhsan Dağı (Ed.), Kim Bu Özal? (309 – 350).
- GÜLER, Yavuz. **G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 1, Kırşehir, 2004.
- GÜRBEY, Gülistan. **“Özal’ın Dış Politika Anlayışı”**. İhsan Sezai ve İhsan Dağı (Ed.), Kim Bu Özal? (289 – 307).
- GÜRSES, Emin. **Kafkasya’da Uluslararası Rekabet**. Ankara: Avrasya Dosyası, İlkbahar 2001 Fasikül:23 Cilt:7 Sayı:1.
- HATİPOĞLU, Esra. **11 Eylül Sonrası Rusya ve ABD’nin Orta Asya Politikası, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**. Erhan Büyükkakıncı (drl.), 1. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.
- HOFFMANN, Erik P. **“Soviet Foreign Policy Aims and Accomplishments from Lenin to Brezhnev”**. Frederic J. Flernon, Erik P. Hoffmann, Robbin F. Laird (Ed.), Soviet Foreign Policy (49 - 72), 1. Baskı, New York: Aldine de Gruyter, 1991.
- HUNTINGTON, Samuel P. **“Clash of Civilizations”**. Foreign Affairs Agenda, The New Shape of World Politics, 1. Baskı, New York: Foreign Affairs, 1997.
- İLHAN, Suat. **Türkiye’nin Zorlaşan Konumu (Uygarlıklar Savaşı – Küreselleşme – Petrol)**. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2004.
- KANBOLAT, Hasan. **“Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası”**. Ümit Özdağ (Ed.), Avrasya Dosyası Rusya Özel (165 – 180), Cilt: 6, Sayı: 4.
- KAZGAN, Gülten. **“Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye – Rusya İlişkileri”**. Kazgan GÜLTEN, Ulçenko Natalya (der.), Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- KESKİN, Arif. **Irak’ta “ABD – İran Savaşı”**. Stratejik Analiz, Şubat 2007.
- KONA, Gamze Güngörmüş. **Görüş Dergisi**, Temmuz 2003.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer. **“Development of Turkish – Arab Relations”**. Karaosmanoğlu Ali L., Seyfi Taşhan (Ed.), Middle East, Turkey and The Atlantic Alliance, Ankara: Foreign Policy Dış Politika Enstitüsü, 1987.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer. **“II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Dünyanın Genel Durumu”**. Güneş İhsan (Ed.), Dünyanın ve Türkiye’nin Yakın Tarihi (3 – 29), 1. Basım, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayını, 1998.
- LAÇİNER, Sedat. **“Özal Dönemi Türk Dış Politikası”**. Göksu Turgut, Hasan Hüseyin Çevik, Abdülkadir Baharçipek, Ali Şen (Ed.), 1980 – 2003 Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları (Makale hangi sayfalar aralığında bak), 1. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.

MUSAOĞLU, Neziha. **Avrupa Birliği – Rusya İlişkilerinde Tartışmalı Stratejik Ortaklık**. Kaymakçı Oğuz (Ed.), Avrupa Birliği Üzerine Notlar (154 – 174), 1. Basım, İstanbul: Nobel Yayın, 2005

OGAN, Sinan. **“11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya”**. Avrasya Dosyası, Fasikül: 24, Cilt:10, Sayı:1, İlkbahar 2004.

OĞAN, Gökçen. **“Türkistan Cumhuriyetlerinin Perspektifinden Rusya”**. Stratejik Analiz Nisan 2007.

OKTAY, Emel G. **“Türkiye’nin Avrasya’da Çok Tarafli Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”**. Türkiye’nin Avrasya Macerası, Aydın Mustafa (derl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2007.

ÖZBEK, Dilek. **“Irak Savaşı’nın Türk Ekonomisine Etkileri”**. Çankaya Gündemi Dergisi, Sayı: 14, 2003.

ÖZCAN, Nihat Ali. **İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye’ye Öneriler**. Tepav, Haziran 2006.

ÖZDAĞ, Muzaffer, Çetin Güney (drl.). **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği**. 1. Basım, Ankara: Avrasya – Bir Vakfi Yayınları, 2003.

ÖZKAN, Güner. **“Türk – Amerikan İlişkilerinde Kafkasya Faktörü”**. Avrasya Dosyası, Cilt:11 Sayı:2, Mayıs – Haziran – Temmuz – Ağustos 2005.

PALA, Cenk. **“Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”**. Türkiye’nin Avrasya Macerası, Aydın Mustafa (derl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2007.

PURTAŞ, Fırat. **“Rusya’nın Orta Asya’ya Yeniden Dönüşü”**. Rusya Stratejik Araştırmalar – I (163 – 187), Çomak İhsan (Ed.), 1. Basım, İstanbul, Tasam Yayınları Uluslararası İlişkiler Serisi: 12.

SANBERK, Özdem. **“Yirmibirinci Yüzyılda Türk Amerikan İlişkileri”**. Türkiye Günlüğü Güz 2007 91.

TANRISEVER, Oktay F. **“Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü”**. Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği, Efeğil Ertan, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (hzl.).

TAŞKIRAN, Cemalettin, Haydar ÇAKMAK, **“Kuzey Irak’ta Türk – ABD Politikaları ve PKK Terörü”**. Avrasya Dosyası, Cilt:11 Sayı:2, Mayıs – Haziran – Temmuz – Ağustos 2005.

TELLAL, Erel. **“SSCB’yle İlişkiler”**. Baskın Oran(Ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1 1919 – 1980) (499 – 520), 11. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

TUNCEL, Gökhan. **“Kafkasya’daki Son Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Türkiye – Rusya İlişkilerine Etkileri”**. Göksu Turgut, Hasan Hüseyin Çelik, Abdulkadir Baharççek, Ali Şen (Ed.), 1980 – 2003 Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları(117 – 139), Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.

TURAN, Günhan. **“Bağımsız Ukrayna’nın Dış Politika Seçenekleri”**. Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Büyükkakıncı Erhan (derl.).

TURAN, İlter. **“Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”**. Metinsoy Murat – Mustafa Eroğlu (hızl.), Değişen Dünya ve Türkiye’nin Dış Politika Gündemi, 1. Basım, İstanbul: Don Kişot Yayınları, 2004.

TÜRBEDAR, Erhan. **“Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanlar ve Avrupa Birliği”**. Stratejik Analiz Şubat 2003.

TÜRBEDAR, Erhan. **“Kosova’nın Bağımsızlığı ve Muhtemel Etkileri”**. Stratejik Analiz Sayı:95 Mart 2008.

TÜRBEDAR, Erhan. **“Türk – Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Balkanlar”**. Avrasya Dosyası, Cilt: 11, Sayı: 2.

UZGEL, İlhan. **“Türkiye – ABD İlişkileri”**. Oran (Ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980 – 2001), 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

UZGEL, İlhan. **“Türkiye ve Balkanlar: İstikrarın Sağlanmasında Türkiye’nin Rolü”**. Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası, Rubin Barry ve Kirişçi Kemal (drl.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

WINROW, Gareth M. **“Orta Asya ve Trans – Kafkasya Politikası”**. Türkiye’nin Yeni Dünyası, Makovsky Alan ve Sayarı Sabri (drl.), Hür Güldü (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

İnternet Kaynakları:

Türkiye, Kosova’yı Taniyan İlk 12 Ülke Arasında. 2008.

<http://www.haberler.com/turkiye-kosova-yi-taniyan-ilk-12-ulke-arasinda-haberi/>

(18 Mart 2008).

Kosova Bağımsızlığını İlan Etti. 2008.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/02/080217_kosovo_2update.shtml (18 Mart 2008).

DPT. D – 8. <http://www.dpt.gov.tr/dei/d8/d8.htm> (5 Mart 2008).

Varol, Mehmet Ziya (hızl.). 2023 Dergisi. 2001,

<http://www.2023.gen.tr/eylul2001/giris.html> (2 Mart 2008).

Türkiye – Avrupa Birliği – ABD. 2008.

http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/AB_ABD_TR%2021Mart06.pdf , s.4, (3 Mart 2008).

Kona Gamze Güngörmüş. “2000 -2008 Dönemi Türkiye’nin Güvenlik Politikaları”, 2008, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/gamze_gungormus_kona_guvenlik_politikalari.pdf (2 Mart 2008).

Türkiye – Avrupa Birliği – ABD.

http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/AB_ABD_TR%2021Mart06.pdf , s.4,

(3 Mart 2008).

Kona Gamze Güngörmüş, “2000 -2008 Dönemi Türkiye’nin Güvenlik Politikaları”, 2008, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/gamze_gungormus_kona_guvenlik_politikalari.pdf (2 Mart 2008).

DPT. Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. 2000. <http://ekutup.dpt.gov.tr/disekono/oik528.pdf> (2 Mart 2008).

Moralı, Deniz. 21 Şubat 2002. “Yeni Dünya Düzeni” ya da Yeni Emperyalist Paylaşım.

<http://www.marksist.com/GUN/Yeni%20Dunya%20Duzeni%20ya%20da%20Yeni%20Emperyalist%20Paylasim.htm> , (20 Şubat 2008)

Erhan, Çağrı. “Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele”, Stradigma aylık strateji ve analiz e – dergisi Haziran 2003 Sayı: 5, s.10,

http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/06_2003_01.pdf (20 Şubat 2008).

Dağlık Karabağ Sorunu. <http://azerbaycan.ihh.org.tr/insan/daglik/daglik.html> , (19 Şubat 2008).

DEİK. Vietnam Ülke Bülteni. <http://www.temsad.com/images/stories/Vietnam.pdf> (15 Şubat 2008).

TBMM. Batı Avrupa Birliği.

http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bab/orta/genel_tarihce.htm (17 Mart 2008).

İktisadi Kalkınma Vakfı. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu.

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=954> (17 Mart 2008).

Dursun, Davut. “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler”, s. 1261. <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/51.pdf> (17.02.2008).

San Jose State University Department of Economics. “The Great Proletarian Cultural Revolution in China”, <http://www.sjsu.edu/faculty/watkins/cultrev.htm> (23 Şubat 2008).

CIA. “Offices of CIA”, <https://www.cia.gov/offices-of-cia/index.html> (23 Şubat 2008).